

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT—1979

A TARTALOMBÓL:

BERTÓK LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZÖ
PÁKOLITZ ISTVÁN
TORNAI JÓZSEF
VERSEI

*

BÉCSY TAMÁS
CSÁNYI LÁSZLÓ
MARTYN FERENC
PÁKOLITZ ISTVÁN RÓL

*

JÉKELY ZOLTÁN:
KIREPÜL A MADÁRKA
MÉSZÖLY MIKLÓS:
FELBEMARADT INTERJÚ...

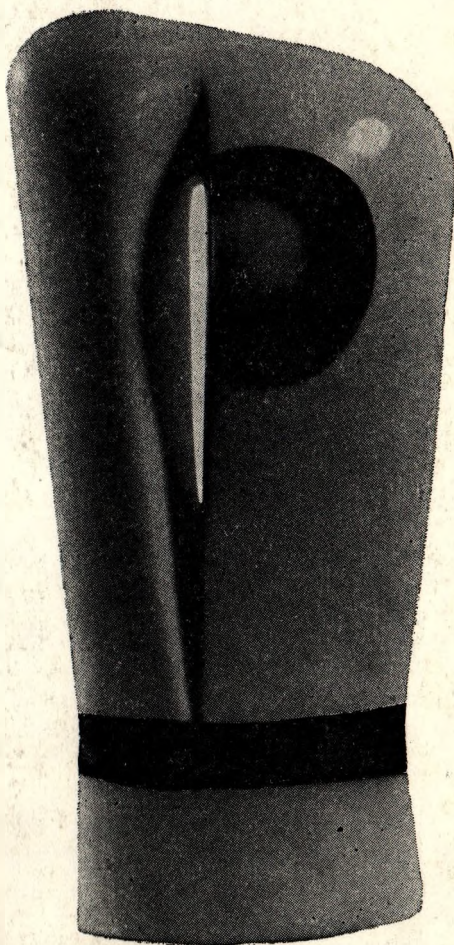
TATAY SÁNDOR:
KÖN BÁCSI ELMENT...

*

BESZÉLGETÉS
A NYUGATI MAGYAR
IRODALOMRÓL

HALLAMA ERZSÉBET:
BESZÉLGETÉS
ROMHÁNYI GYÖRGGYEL

NÉMETH LAJOS:
CSONTVÁRY IDŐSZERÜSÉGE

10,— Ft

SZÁMUNK SZERZŐI:

ARATÓ KÁROLY
BALASSA PÉTER
BERTÓK LÁSZLÓ
BÉCSY TAMÁS
BÉLÁDI MIKLÓS
CZINE MIHÁLY
CSANYI LÁSZLÓ
CSORBA GYÖZÖ
FUTAKY HAJNA
HAJDU ZOLTÁN
HALLAMA ERZSÉBET
ILIA MIHÁLY
JÉKELY ZOLTÁN
KÁLDI JÁNOS
LANCZ SANDOR
MÉSZÖLY MIKLÓS
NÉMETH LAJOS
PARANCS JÁNOS
PAKOLITZ ISTVÁN
PÁLINKÁS GYÖRGY
POMOGÁTS BÉLA
RÓNAY LÁSZLÓ
SZABOLCSI MIKLÓS
TANDORI DEZSŐ
TATAY SANDOR
TORNAI JÓZSEF

KÉPEK:

BÁNYAI JÓZSEF
CZINDER ANTAL
KERÉNYI JENŐ
KÉRI ADÁM
KÖ PÁL
MARTYN FERENC
MITSUI SEN
PAULIKOVICS IVÁN
RÉTFALVI SÁNDOR
SEREGI JÓZSEF
SZENTIRMAI ZOLTÁN
SZÖLLÖSY ENIKŐ
VILT TIBOR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXII. ÉVFOLYAM 9. SZÁM

1979. SZEPTEMBER

TARTALOM

CSORBA GYÖZÖ versei - - - - -	771
BÉCSY TAMÁS: Pákolitz István műfajáról - - - - -	773
BERTÓK LÁSZLÓ verse - - - - -	781
CSÁNYI LÁSZLÓ: Kinálgató (<i>Pákolitz István gyerekversei</i>)	783
PÁKOLITZ ISTVÁN versei - - - - -	786

*

TATAY SÁNDOR: Kón bácsi elment a rabbihoz (elbeszélés)	789
TORNAI JÓZSEF versei - - - - -	801
JÉKELY ZOLTÁN: Kirepül a madárka (kisregény, II. rész) -	803
HAJDU ZOLTÁN versei - - - - -	813
KÁLDI JÁNOS versei - - - - -	814
MÉSZÖLY MIKLÓS: Félbemaradt interjú, kérdések nélkül -	815
PÁLINKÁS GYÖRGY versei - - - - -	825

*

Tudósportrék

HALLAMA ERZSÉBET: Beszélgetés Romhányi Györggyel -	826
--	-----

*

TANDORI DEZSŐ verse - - - - -	835
NÉMETH LAJOS: Csontváry időszerűsége - - - - -	837
LÁNCZ SÁNDOR: A VI. kisplasztikai biennálé - - - - -	839

*

A nyugati magyar irodalomról

BÉLADI MIKLÓS, CZINE MIHÁLY, ILIA MIHÁLY, PARANCS JÁNOS és SZABOLCSI MIKLÓS beszélgetése	843
---	-----

*

FUTAKY HAJNA: „Adok nektek aranyvesszőt” (Nagy László összegyűjtött prózai írásai) – – – – –	852
RÓNAY LÁSZLÓ: Károlyi Amy: A nyúl feje – – – – –	855
POMOGÁTS BÉLA: Takács Imre: Kisérlés, kavicsokkal – – – – –	857
ARATÓ KÁROLY: Thierry Árpád: Rekviem Wolf Antalért. És a többiekért. – – – – –	859
BALASSA PÉTER: Pályi András: Tiéd a kert – – – – –	861
A Jelenkor krónikája – – – – –	863

K É P E K

A VI. kisplasztikai biennálé anyagából

KŐ PÁL: Dobozos – – – – –	782
SZÖLLÖSY ENIKŐ: Zárt és nyitott – – – – –	788
CZINDER ANTAL: Szüzérmék – – – – –	824
VILT TIBOR: Változatok – – – – –	836
KÉRI ÁDÁM: Árammegszakítás – – – – –	851

M ű m e l l é k l e t e n

1. MARTYN FERENC: Pákolitz István arcképe
2. KERÉNYI JENŐ: Csontváry Kosztka Tivadar

A VI. kisplasztikai biennálé díjazott művei

3. RÉTFALVI SÁNDOR: Dombok rendje
 4. SZENTIRMAI ZOLTÁN: Reneszánsz
- FARKAS ÁDÁM: Négy négyzet

A b o r i t ó n

A VI. kisplasztikai biennálé anyagából

1. MITSUI SEN (Japán): Fehér nap
2. SEREGI JÓZSEF: Korpusz
3. PAULIKOVICS IVÁN: Portré
4. BÁNYAI JÓZSEF: Siracusa

(Nádor Katalin fotói)

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly
Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi
jelzőszámára. Évi előfizetési díj 120,— Ft.

79-3762 Pécsi Szikra Nyomda – F. v.: Szendrői György Igazgató

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Egy folyam mellé

A hatvanéves Pákolitz Istvánnak

*A hullám-beírta homokra bizonynyal föl vagyok jegyezve
az idén is
A fűzfa-zúgás még ma is végigkiáltja nevemet a parton
A koraesti hold ha a kubik-melletti jegenyét „i”-vé
pontozza (lásd Musset-t) nekem kíván még min-
dig tetszeni
Az a vidék az a vidék ölthetett válthatott ruhát közöm-
bösíthette szemét: a csönd-mélyi pillanatok-
ban kénytelen rám gondolni most is
Barátaimnak – ki a sírban ki meg feléje ballagóban –
lelkükbe tetoválva élek
Ó nagy történet az enyém az ottani s az övék is akár a
legnagyobbaké
Mint Mózesé Achillesé Attiláé – vagyis egy emberé más
emberek között
Továbbszöni már nem lehet ők se képesek én se rá: szá-
munkra odairatott a „Vége”
Másképp folyt volna a világ másképp folyt volna mérhe-
tetlenül ha nem ékelődöm bele ha nem ékelődünk
bele
Ezt tudnia kell kellene az angol királynőnek éppúgy
ahogy az eszkimóknak és a kínai kuliknak is
röviden minden homo sapiensnek
Az elemek még számon tartanak a szerves és a szervet-
len világ
Ilyenkor nyár felé piszkál a vágy hogy menjek vissza
tisztességes karriert tisztességesen csinált
fogadott fészek-fi egy kicsit dicsekedni
És jöjjenek vissza hízott öntudattal
És jöjjenek vissza megalégedéssel
Mint aki megőrizte-tette híven a rábizottakat és nem
volt szégyellnivalója
S mint akit megőriztek híven akikre akkor sorsa bízta
és nincs szemrehányani valója*

A város oldalában

*Egy ilyen este mondjuk
(csípős-nyers nyári csöndes)
mikor levél csak itt-ott
mikor ritkán remeg csak
mikor beléfogózni
mikor nincs már mi tárgyba
nincs már mi gondolatba
egy ilyen este mondjuk
ült ültél ablakodnál
a város oldalában
néztél a vaksötétbe
s nem tudtál megfogózni
Janus bátyám öcsém te
öt század bércein túl
vadmessze-messze tőlem
egy ilyen este mondjuk
pár ezred bércein túl
mikor levél... stb
ül mert hát akkor is lesz
egy költő egy jövőendő
ül vaksi ablakánál
a város oldalában
néz-néz a vaksötétbe
és nem tud megfogózni
de emlékezni tud még
s minket öt századévnyi
bérc két szél-távolából
Janus bátyám öcsém te
fázékony árvaságban
irigy nosztalgiával
talán majd összegondol*

PÁKOLITZ ISTVÁN MŰFAJÁRÓL

Pákolitz István költészete c. tanulmányunkban (Jelenkor 1973/9. sz.) igyekeztünk megvizsgálni a művek mögött lévő költői magatartást. Ezt úgy jellemeztük, hogy a valóság élethelyzeit, tényeit stb. és jelentőségüket a maguk valóságos, történelmi-társadalmi értelemben meghatározott arányaiban veszi figyelembe, s a hozzájuk kapcsolódó érzelmeit is ez a valóságban meglévő arány alakítja ki és szabályozza. A versekben olyan magatartások és benső állapotok rögzítődnek, amelyek egy tökéletesen becsületes világot, az emberek között lévő kapcsolatok és érintkezések nyugalmát és biztonságát fejezik ki és sugallják az olvasónak. Utaltunk akkor arra is, hogy a 20-as, 30-as években voltak olyan próbálkozások – sajnos csak harmad- vagy negyedrangú költőknél-, amelyek a valósághoz való ezen abszolút tisztességes magatartást és viszonyt próbálták a költészet világába emelni. Ezek azonban nem sikerültek. Rendszerint hamis idill, az ember vagy a magyar ember apológiája kerekedett belőlük, vagy naiv és naivságukban hazug megoldások születtek. Pákolitz István költészete az, amelyben ez a magatartás a magyar költészet világába jutott.

Milyen tanulság vonható le a régebbi és az azóta megjelent verseiből, műfaji szempontból?

Ismeretes, hogy egy költészet igen sok esetben kibontható a gyerekkorhoz és a költőelődökhöz, művészekhez való viszony alapján. Természetesen nem pszichológiai vagy szociológiai szemszögből értelmezett viszonyra gondolunk. Meggyőződésünk, hogy ezeknél – költőkről és költészetről lévén szó –, sokkal megbízhatóbb, ha a művek öntörvényű világát igyekszünk megvizsgálni.

Az irodalomelmélet manapság már biztosan tudja, hogy ez az öntörvény nemcsak öntörvény, ha rajta egy-egy mű egészen speciális mivoltát, jellegét értjük. Minden költeménynek – még a legrosszabbaknak is – vannak csak reá jellemző ismérvei, de egy műalkotás természetét a más, ugyanazon műnemben és műfajban létező művekkel való közös törvényszerűségei is adják. A valóság meghatározott szegmentumához való egyéni viszony ezekbe épül be, s ez az egyedi viszony és a műnemi és műfaji törvényszerűségek eredményezik a költő és/vagy a költemény öntörvényeit, csak reá jellemző jegyeit, már ti. azokat, amelyeket egyáltalán ki lehet mondani. A költemények igazi egyszerűségét ugyanis csak megérzőként lehet, miként ahogy mindenféle egyediséget és egyszerűséget. Így ha a költemény öntörvényeit keressük, a közös törvényszerűségekből kell kiindulnunk.

Válasszunk két olyan művet, amelyek egyike lényegében a gyerekkorhoz, s ezen keresztül a későbbi évekhez, illetve amelyek másika egy költőelődhez „szól”. A *Vargabetűk* a hasonló című kötetben jelent meg (Magvető Könyvkiadó, Budapest 1978), a *Vigasztaló, szép üzenet* pedig a Jelenkor 1978/10. számában.

Milyen műfajhoz tartoznak ezek a költemények? Azért kérdezzük azonnal a műfajra, mert ez már „közelebb” van a mű egyediségéhez, „egyéniiségéhez”, mint a műnem. A világosabb levezetés kedvéért kezdjük oppozícióval: nem dalok. Ma már közhely, hogy századunk lírai költészetében viszonylag milyen ritka a dal, s ha akadnak is, egy-két kivételtől eltekintve kevésbé fontos és lényeges dolgokat közölnek. Ha a dal nem tűri sem az intellektualitást, sem az „epikai elemeket”, sem a leíró motívumokat stb., eltűntén nem csodálkozhatunk. Hiszen a világból, az emberek benső életéből teljességgel eltűntek az „egyszerű érzések”, a könnyen áttekinthető, minden diszkrepanciától és/vagy ambiguitástól mentes állapotok. Ugyanakkor a manapság korszerű belső állapotokhoz természetesen tartozik hozzá,

hogy összetevőiket nemcsak átéli az ember, de tudatossá válnak benne, a tudat behatol az élménybe, részt vesz benne, az élmény összetevőit megvilágítja, milyenek, honnan erednek, hová kapcsolódnak stb. stb. Nem pusztán az érzelem él tehát, hanem több aspektusuk a tudatosság szintjére emelkedve. (Természetesen a korszerű belső állapotokról mondjuk ezt, nem az emberek zömében konkrétan meglévő állapotokról.) Mindezek azt jelentik, hogy a benső állapotok a dal műfajában kifejezhető tiszta érzelmekhez viszonyítva „epizálódtak”.

Az „epikai elem” e két költeményben is benne van. A *Vargabetűk* ezekkel a sorokkal kezdődik:

*Csigámat és kócmadzagustoromat ledobtam az eperfa alá
hogy kedvemre folytathassam majd játékomat*

Hiszen

éppencsak leszalajtott a mama a pincébe.

s közben eltelt jó pár évtized, s azóta sem és ma sem találja a játékszereket. A költemény azt „beszéli el”, mi történt azóta. A *Vigasztaló, szép üzenet* természetesen Ady Endréhez „szól”, s azt „beszéli el”, minek látták-tartották őt halála után és a centenáriumi évben; valamint azt, hogy ő ma leginkább az ötszázforintos „adi”-ként ismerős.

Milyen ezeknek az „epikai elemeknek” a természete?

A *Vargabetűk* leggyakoribb szava az *éppencsak*. Az egész élet éppencsak elkezdődött eseménysorokból áll, vagy éppencsak kialakult benső állapotokból és helyzetekből, s azonnal megváltozott minden, vagyis azonnal jött egy vargabetű. Minden tehát a gyerekkori játékokba való belefelejtkezéstől való kitérő. A gyerekkorban azonban egy eszmény épült belé, amelyet ez a költemény a „csiga-ustor-eperfa” hármasságában tárgyasít. Ezekről derültek ki, hogy nincsenek, hogy elvesztek. De csak tárgyszerűen. S mivel a bizonyíték tárgyakat, tényeket kíván, hiányuk miatt „elanyátlanodik”, hiszen nem tudja bizonyítani, hogy a sok kitérő, amit a versben felsorakoztat, nem a lényeg. Mindennek a jelentése pedig, hogy az élet hiába állt ténszerűségeiben vargabetűkből, mégis megmaradtak a családi örökséget és hagyományt jelentő játéktárgyak, pontosabban az az eszmény, amit képviselnek. Ez az eszmény csak ebből az egy költeményből nem válik nyilvánvalóvá, s ezért említettük munkánk elején, hogy régebbi írásunkban milyen költői tartalmakat bonthattunk ki Pákolitz István műveiből. Mert ez az eszmény itt is ugyanaz: az alapvetően becsületes és igaz viszony a valósághoz, amely kialakítja az életet biztonságossá tevő magatartást. Az a „pár kacat”, ami a vers szerint neki hiányzik, csak tárgyszerűségében kacat, lényege szerint a későbbi eseményeket, tényeket, viszonyokat meghatározó minőség. A mama a pincébe szalajtotta, s itt a pincének nem a tudatalant reprezentáló jelentése van, hanem a szörnyűségéé, az „alvilágé”. Voltaképp az így értelmezett pincében töretik meg az értékek és eszmények világa, vagyis csak a környezetben. A versben gyakori *éppencsak* így minőséget jelöl: a családi örökség, az eszmény megvalósításának lehetőségét, de időt is jelöl; mindig csak rövid ideig tartott a szép és az eszményt megvalósítani engedő idő. Ám minden vargabetűben mégis magában hordozta az eszményt:

Pörgőcsiga Kócmadzagustor Öregeperfa

igazoljatok engem

különben rám fogják: ÉPPENCSAK kitaláltam vargabetűimet

Azt hihetnők, valami gyerekkori nosztalgiaőről van szó, mint *Az ismeretlen birtokban* (Alain-Fournier), vagy épp az *Utas és holdvilágban* (Szerb Antal). Valójában azonban nem, mert a játékhoz és kellékeihez semmiféle hangulati visszavágódás nem fűződik: eszményt képviselnek.

Mint ahogy eszményt képvisel a *Posztumusz-üdvözlés*ben megszólaló Csontváry, vagy az *Exodusban* Berzsenyi. Vagy mint Ady Endre a *Vigasztaló, szép üze-*

netben. Ezekben az eszmény konkrétan más mint a *Vargabetűkben*, lényege szerint azonban ugyanaz: a valódi művészi mű és életmű a világ biztonságát segíti elő.

Az Ady „hoz” írott versben az „epikai elem” nem, vagy elsősorban nem ténybeli, eseménybeli; az Adyval kapcsolatos értékelések felsorakoztatásában jelenik meg először. A „dekadens Ritter”, a „Hágár oltárán áldozó” vagy az „Asztal-trónon gögölő Dölyf” nem Ady valódi megítélése, értékítélete, hanem az őt nem értőké, nem becsülőké. Kilencet sorol fel, mint amelyek hamis megítélések; s ezek mögött, asszociatív, az efféle véleményeket mondó emberek egyénisége, vagy bizonyos társadalmi csoportok, irányzatok is feltűnnek a befogadó számára. Az „epikai elem” másodsor annak a viszonynak a megjelenítésében érzékelhető, amit azok produkálnak a költőhöz, akik „A Jövendő Fehérei-től elfajzottak”, akik hozzá csak mint „adi”hoz, a lila ötszázforintoshoz viszonyulnak. Az eszmény itt nem a tárgyakban objektívalódik, hanem „pusztán” Ady nevével, vagyis az eszményt a költői életmű jeleníti meg. Az „epikai elem” tehát az eszményhez való viszonyban jelenik meg továbbá:

*Úgy esett, hogy Isten drága Pénzét
Profán értékmérőként népszerűsítették
A Jövendő fehérei-től elfajzottak*

és

*Tucatnyi rundóra bőven futja egy adi-ból
És a Kedves Vendégnek vissza is löknek a tocsogós pultra
Néhány petőfi-t a centenáriumi Randin;*

vagyis, hogy pénzre nyomtatták arcképét, nevét és csak erről ismerik, amelyek ui. objektív helyzetre utalnak.

Nosztagiáról már csak azért sem lehet itt szó, mert ez mindig erősen érzékelhető, és megjeleníti azt a világot, ami a tárgya. A versben nincs utalás olyan időre, amelyben a költőt jelentőségéhez mérten értékelték volna általánosan, tehát nincs oly világ, amely a nosztalgia tárgya lehetne. A vers voltképp arról a diszkrepanciáról szól, ami az életmű igazi értéke és annak értékelései között feszül.

A két költemény kapcsán említett „epikai elemek” nemcsak epikai elemek, hanem a dal műfajában megjelenő belső tartalmakhoz viszonyítva intellektuális jellemzők és tartalmak. Ezek természetesen nem fogalmakban jelennek meg, hanem költői reflexiókban. Hiszen egyértelmű reflexió a mások véleményének tagadását jelentő rész a *Vargabetűkből*:

*éppencsak pusmognak sajnálnivaló sajnálkozóim:
Szegénynek alighanem van valami a fejibe
És egyáltalán mit akar Pont az a pár kacat hiányzik neki,*

(ti. a játékszerek). De reflexióként jelenik meg az életút „elbeszélése”: a mezteletlenül napozó lány meglesését, vagy a saját tanítói pályakezdését megjelenítő szavakat úgy válogatta össze, hogy nem a helyzetet, nem az életeseményt jelenítik meg, hanem az ő arra vonatkozó reflexióit. Amikor azt olvassuk:

*éppencsak maradék-gyertyámat akartam meggyújtani
a kikiáltott Köztársaság Mindenki Karácsonyfáján
de úgy vágtak orrba, hogy évekig attól koldulhattam*

akkor ön maga akkori énje éppúgy reflexiókban kerül elének a „maradék-gyertyám” miatt, mint a helyzet a „Köztársaság Mindenki Karácsonyfája” miatt, s mindkettőre vonatkozik a most idézett rész harmadik sora, annak elmélkedése. Az is nyilvánvalóan a költő reflexiója, amikor a százéves születési évfordulót a randevű szó hig-linkséget jelző rövidítésével, refrénként „centenáriumi Randi”-nak nevezi. Ez természetesen nem a centenáriumi hivatalos és/vagy valódi eseményeire vonatkozik, hanem a költői életmű megítélésével kapcsolatos diszkrepanciára.

A két költemény sajátossága, hogy a reflexió az eszmény szemszögéből történik, a gyerekkori játékokkal és az Ady nevével tárgyasult eszmény szemszögéből. (Illetve más versekben a Berzsenyi, Csontváry életművének szemszögéből.) Ezzel szemben az élet vargabetűi és az ötszázforintos „adi” a valóságot tárgyasítja, legalábbis annak egy jelentős szegmentumát.

Milyen műfaj jön így létre?

Tudjuk, minden műnem és minden műfaj alapja a művészi objektum-szubjektum viszony; konkrétan az objektum természete, jellege, szerkezete és a hozzá fűződő különböző művészi viszonyok milyensége és minősége. Lira csak akkor jöhet létre, ha az objektum természete megengedi, hogy a mű – miként Lukács György kifejezte – a „születő természet” legyen. Ennek pedig az az előfeltétele, hogy az objektum a költő benső világában alakuljon ki. Így természetesen kizáródik a valódi epikus ábrázolás, hiszen ennek alapfeltétele, hogy az ábrázolt világ viszonylatai, tárgyiasságai az objektív világban levőségük szerint legyenek érvényesek. Mi az imént mégis „epikai elemekről” beszéltünk.

A költő benső világában kialakult objektum a műben az ábrázolás és kifejezés tárgya és témája lesz. Ám ennek az objektumnak a forrása a költőn kívüli világban van, melynek a költő bensejében megjelenő aspektusa nagyon sokféle lehet, miként az aspektusnak a bensőben objektummá vált mivoltához való költői viszony is nagyon különböző (lehet); ezért van a lírának sok-sok műfaja. Az objektív világban levő forrásokból a bensőben kialakult objektum tartalmazhat különböző érzéseket és gondolatokat, vágyódást, reményt, nosztalgiát, remélt és elképzelt világnak képét, ünnepélyességet stb., stb. Amikor a műben a külső tények, események, viszonylatok meg is jelennek, és valamelyest megőrzik az objektív világban megvolt formájukat és jellegüket, mindenképpen megmarad a benső világban is az „epikai elem”. Ebben az esetben ui. nemcsak a dalban vagy a himnuszban stb. kifejezhető tiszta, noha különböző, de mégis tiszta érzések, vagy nemcsak az epigramma erősebben gondolati tartalmai adják az objektumot, vagyis nem pusztán benső tényezők, hanem a valóságban levő „források” is. Így, ebből a szerkezetből kinőhet az, amit ma tárgyi(as) lírának szoktunk nevezni. Ez nem véletlenül áll szemben az ún. énlírával, hiszen a tárgyi(as) lírából, mivel ott az objektív világban létező tények-viszonylatok stb. hangsúlyosabbak, erőteljesebben eltűnik a költői szubjektivitás. A költői szubjektivitás hangsúlyosabban ma a dal helyett azokban a „műfajokban” szokott megjelenni, amelyet – véleményünk szerint pontatlanul – „látomásnak”, „víziónak” neveznek. A tárgyi(as) líra és a „látomás” mögött levő objektum-fajták között található az az objektum-fajta, amely a költő bensejében a valóságból mint forrásból eredett tartalmakhoz mint objektumhoz való viszony: a reflexió; illetve, amikor a reflexió válik az előbbiekkal együtt objektummá. Reflexió nincs anélkül, hogy ne jelenjen meg a tárgya. Az

*éppencsak elhatároztam kevésbé sikerült
számítan-extemporálémon tűnődve hogy miért ne válthatnám föl
világhírű kapuvédői posztján Zamorát vagy Planičkát*

sorokban elsősorban nem a „világhírű kapusnak lenni” vágy, és nem is a rossz számítan dolgozat tényei jelennek meg; tehát elsősorban nem egy csak benső és nem egy csak külső, hanem a külső tényre való reflexió, s ez hozza magával a benső tényt, a vágyat, de erősen lecsökkentve; és ugyanakkor megjelenteti a külső tényt, a kevésbé sikerült dolgozatot, de minden további epikai tárgyiasság, pl. a tanító vagy a szülők szigora stb. nélkül. Így nyílik út megtartani a tényeket a maguk valóságos arányaiban, s mégis kinyilvánítani a költői szubjektivitást. A költői szubjektivitás a kis helyzettel kapcsolatban és az egész vers átfogó ívében is érvényesül. Mert ez a részlet is az eszmény eltűnésén való panaszba illeszkedik. Ez és még egy-két dolog történt éppencsak, és

*máris körülhordozták a véres kardot: CSAPJFELŐCSÉM
KATONÁNAK JOBBDOLGODLESZ MINTAPÁDNAK.*

Az eszmény és a valóság szembekerülése – Schiller óta tudjuk –, az elégia műfaját eredményezi. De milyen elégiát? Változott-e az elégia a Schiller által jellemzett forma óta?

Manapság azt tanítják, hogy az elégia panaszos hangú költemény, amelyben a bánatos érzéseket többnyire a múltra való gondolás és az elmúlás gondolata falkasztja. Ez azonban nem elegendő, hiszen már Schiller ezt írta: „A költői panasz tartalma tehát sohasem lehet külső tárgy, hanem mindenkor csak *belső eszményi tárgy*; még ha a valóságban elszenvedett vereségéért szomorkodik is, ezt előbb eszményivé kell változtatnia.” Arról is ír, hogy a szomorúság, a panasz csak akkor válik „elégitikus költemény anyagává, ha az érzéki béke amaz állapotai egyúttal mint a *morális harmónia* tárgyai képzelhetők el”. (Mindkét idézet: Fr. Schiller: Válogatott esztétikai írásai; Magyar Helikon 1960; 319. Mindkét kiemelés tőlem, B. T.) A panaszt tehát itt a bensőben kialakított eszménynek – és nem a valóságban kialakult vagy a költő által oda bevinni akaró eszménynek – a valóságban való hiánya vagy eltűnése okozza. A kócmadzagustor-csiga-eperfa hármassága csak a bensőben alakulhatott eszményt hordozó tárgyakká és semmiképpen nem a külső valóságban, de az eszmény tartalma, jellege is a költő bensejében formálódott ki, s ez lett anyaga a Schiller által említett és követelt morális harmóniának. Az elégia schilleri igényei tehát megvannak. De felismerhetők-e új jegyek és jellemzők ebben a műfajban?

Az utóbbi időkben Tőkei Ferenc vizsgálta az elégia műfaját. A régi kínai költészetet elemezvén megállapította, hogy az elégia voltaképp epikai műfaj volt, s csak a történelmi fejlődés során tolódott a líra irányába. A mostani elégiákban azonban az epikai elemek, véleményünk szerint, nem a műfaj epikus eredetét jelzik. Mert ha igaz is, hogy „az elégia egyik legfontosabb műfaji törvény (...) éppen az eposz felé tartás, a teljesen soha fel nem adott epikai igény” (Tőkei Ferenc: A kínai elégia születése; Akadémiai Kiadó, Budapest 1959; 219.), így csak az epika felől nézzük ezt a műfajt, amelyben ugyanakkor határozott lírai tartalmak is megjelennek. Ugyanennyire igaz, hogy a líra, különösen az epigramma és dal műfajában is megindult az epika irányába, vagyis ezek is epizálódtak. Egyfelől e században kialakították az ún. „hosszú dal” műfaját – talán Apollinaire *Égővétől* kezdődően, s amely bőven eltávolodott az „egyszerű érzésektől” –, másfelől az epigramma is megnövekszik, s intellektuális tartalma visz bele „epikai elemeket”. Ám nyilvánvaló, hogy mindegyik új műfajváltozat esetében az objektum a költő bensejében van, lírai magatartással viszonyul ehhez, vagyis lényegében pontosan megmarad a „natura naturans” jellege. Nemcsak az objektum marad a költő benső világában, hanem – ami persze ebből következik szervesen – ezt az objektumot átéltséggé jeleníti meg, nem pedig úgy, mintha tartalmi már az objektív világban megszilárdultak lennének.

Tőkei Ferenc nagyon fontos megállapításokat tesz az egészen újfajta elégiákra vonatkozólag is. Mindenekelőtt azt, hogy epikai elem nélkül nincs elégia. Nézetünk szerint az egészen új elégiákban éppen a *reflexió* által bevezetett epikai elem jelent műfaji módosulást. Tőkei Ferenc azt mondja, hogy „az elégitikus magatartásból akkor lesz műfajilag is elégia, ha az eszmény eltűnése feletti panasz az epikai ábrázolás igényével lép fel... Más szavakkal: az elégia az objektív folyamatokat közvetlenül is tükröző *belső történések* lehető legobjektívabb ábrázolásának önálló, epiko-lírai műfaja”. (Tőke F. i. m. 222.)

Ha figyelembe vesszük, hogy lehetséges az objektív folyamatokat nem közvetlenül, hanem reflexiók által tükröztetni, akkor a kérdést a líra felől közelítve vizsgáljuk, s az elégia lírai mivolta előtűnik. Ha az objektív folyamatok reflexiók révén jelennek meg, s a reflexiót éli át a költő, s a reflexiót prezentálja átéltséggé, akkor az epikai ábrázolás lehetősége vagy igénye fel sem merülhet. A reflexióról Tőkei Ferenc is ír, noha nem tartja – legalábbis explicite – olyannyira fontosnak, vagy olyan funkcióval rendelkezőnek, hogy egy új műfajváltozat lehetőségét említene vele kapcsolatban. Reflexióra akkor kerülhet sor, mondja, ha az illúziók szétfoszlottak, aminek következtében „a társadalmi valóság olyanná” lett,

„amelyen töprenkedni kell, hogy meg lehessen érteni, vagy megfordítva, elmélkedéssel a valóság lényeges vonása megközelíthető”. (Tőkei F. i. m. 113.) A reflexióhoz éppúgy hozzátartozik a bensőben való átéltség, mint ahogy epikai elemet jelent egy műben. Ha a valóság reflexiókban jelenik meg, mindig előáll az a kettősség, hogy amire a reflexió vonatkozik az egyfelől átélt, másrészt intellektualizáltan epikai elemként jelentkezik. Vagyis az új elégia nem ábrázol epikai folyamatokat, igénye sincs erre. A *Vargabetűk* kb. negyven év epikai folyamataira utal, de csak utal, s ez az utalás reflexiókban jelenik meg. Nem a negyven év objektív folyamatai alkotják a költői objektum-szubjektum viszony objektum oldalát, hanem az a töprenkedés, aminek az a tartalma, hogy az eszmény eltűnt az objektív folyamatokból. Ezért reflexió nincs tudat, tudatosság, intellektualitás nélkül. Mindezek együttesen rávilágítanak arra, hogy az új elégia azoknak a benső és érzelmi tartalmaknak az egyik kitűnő megjelenítési műformája, amelyek intellektuálisan is hordoznak diszkrepanciát vagy így is ambigusak. Ezeket nem lehet igazán sem a dal, sem a himnusz stb. műfajában érvényre juttatni, hiszen ott csak tiszta és egyszerű érzések fejezhetők ki. A homogén, egyszerű érzések mindig – és alaptermészetükből eredően – hajlamosak a tisztaságra, arra, hogy ne más érzésekkel vegyülten jelenjenek meg. Minél erősebb, minél inkább elhatalmasodik egy érzés, ez annál nyilvánvalóbb. Ha pedig szenvedéllyé válik, eltüntet minden más érzelmet és minden intellektuális tartalmat. Manapság érzelmeink egyfelől nem válnak ilyen hatalmassá, ilyen – akár viszonylag rövid ideig – tisztaságukban „egyeduralkodókká”, s különösen nem szenvedéllyé. A szenvedély eluralkodása ui. kizár minden biztonságra való törekvést, márpedig ez a törekvés alapvetően a mai emberhez tartozik. A mostani érzések, másfelől, sohasem nélkülözik a diszkrepanciát vagy az ambiguitást, noha ezek természetesen másfajta érzést és gondolatot is jellemezhetnek, mint az eszmény eltűnté fölötti panaszét. Így jóformán nincsenek olyan tiszta és egyszerű benső állapotaink, amelyek a dal hagyományos műfajában kifejezhetők lennének. De a panasz is sokkal intellektuálisabb és epikai elemekkel telítettebb ahhoz, hogy pusztán csak az eszmény eltűnése fölötti panasz érzését fejezze ki, ami ugyanis kifejezhető lenne az elégia hagyományos műfajában. Ezért keresnek más műfajokat a mai benső állapotok. A behatoló tudat mindig kettős vagy többjelentésűvé teszi őket, vagyis az érzelmek, a benső állapotok azáltal válnak diszkrepanciát és/vagy ambiguitást tartalmazóvá, mert a tudat részt vesz létükben. Ha az a valóság vagy annak azon szegmentuma, amelyet a költő átél, csak töprenkedéssel érthető meg, és a töprenkedésnek az eszmény eltűnése fölötti fájdalom a tartalma, s ha ez a töprenkedés a költői objektum-szubjektum viszony objektum oldala, akkor ez mindenképpen epikai elemet visz a költeménybe; másfelől visszaadja a mai benső állapotok természetének alapvető jellemzőjét, a többszörös jelentést. Ha a költő töprenkedéssel fejezi ki, hogy az eszmény eltűnt, ha kiderül, hogy *éppencsak* elkezdődhetett valami olyan helyzet, amelyben az eszmény esetleg megvalósulhatott volna, de az azonnal eltűnik, akkor az eltűnt eszményen érzett fájdalomba és panaszba szükségképpen vegyül intellektualitás és ezzel együtt „epikai elem”. S ennek kifejezési formája, műfaja az újfajta, rövid, lírai elégia, amelyet a reflexió jellemez.

Ez a műfaj lehetőséget ad arra is, hogy a költői szubjektivitás csökkentebb mértékben legyen jelen a műben. Az egyéni érzésnek a visszafogottsága a valósághoz való azon alapviszonyból ered Pákolitz István műveinek esetében, amelyre munkánk elején utaltunk. A valósághoz való kitűnő viszonyhoz ugyanis manapság alapvetően tartozik hozzá, hogy a költő a maga szubjektív érzéseit ne növelje nagyra, olyan jelentőséget adva annak, mintha az volna ma az egyedüli és hiteles és lényegét hordozó érzelem. Ez ui. múlt századi jellemző lenne, amikor a költő még valóban a közösség benső állapotainak egyedüli kifejezője volt, s ezért lehettek az ő érzelmei valóban a legjelentőségtebbek. A valósághoz való jó viszony ma nem engedi, hogy a költő bármily tárgyhoz, élethelyzethez, életjelenséghez stb. oly erős érzellemmel kapcsolódjék, amely azt jelentené, hogy az adott tárgy, élethelyzet stb. *azáltal* emelkedik nagy jelentőségre, *mert* egy költő viszonyul hozzá-

juk. Más szóval ezt úgy is mondhatjuk, hogy a rövid, lírai elégia kitűnő műformát ad, mert igényli az érzéseket, a költői szubjektivitást – természetesen az eszmény eltűnése feletti panaszát –, de nem tűri ezek helytelen arányát és jelentőségének megnövelését.

A reflexió ad lehetőséget ezekben az új, rövid, lírai elégiákban a többfajta esztétikai minőség megjelenítésére is. Amire ui. a költőnek reflexiói vannak, az gyakran a rút minőségét nyilvánítja ki. A *Vargabetűk* életkanyarjai mindig az alávetettségnek, a kiszolgáltatottságnak a nem-szabadságát érzékeltetik; míg az Ady-„hoz” szóló sorokban az „előcskult, mocskos csehók” révén, amelyeknek „Hervadt-szirom-bagófüstjében bucskázik neved” tárgyszerűen is a rút minősége tárul elénk. De a reflexió nyit utat az öniróniának is. Az

*éppencsak Piripócsra indultam adakozó nosztalgiával
szaporítandó a nemzet napszámosságainak számát*

sorok éppúgy öniróniát árasztanak, mint a már idézett sorokban a halványan megjelenő „világhírű kapusnak lenni” motívum. Az önirónia igen gyakran épp a reflexiók révén megjelenő elégiai magatartásból ered, ami azt is bizonyítja, hogy a reflexió milyen alkalmas ambiguus tartalmak megjelenítésére. A költői én eszményként hordozza a világ minden részéhez való abszolút becsületes viszonyt egy olyan környezetben, ahonnan ez eltűnt, s ahol ezt az eszményt vagy kinevetik vagy lekicsinylik vagy jelentéktelennek tartják. S akkor bukkan elő az önirónia, amikor a saját eszményének értéktudatával áthatva, de az eszményt lebecsülők szemszögét mégis beépíti saját reflexióiba:

*éppencsak pusmognak sajnálnivaló sajnálkozóim:
Szegénynek alighanem van valami a fejibe
És egyáltalán mit akar Pont az a pár kacat hiányzik neki*

A *Folyamatos* c. versében (*Vargabetűk* 105. old.) a „szélmalomharc” is ezt a reflexióban kifejezett öniróniát szóltatja meg: „A Szélmalom / *tékozló izgágaságunk* újratermelődése. / A Szélmalom- / harc teljesen hiábavaló – szerinted”. (Az én kiemelésem, B. T.) S ez a „reménytelen” harc a „folyamatos”, amiben asszociációként jelenik meg munkaterveink határidejének egyik szava.

Az, hogy saját eszményét mások szemével is nézi, épp magának az eszménynek egyik legpozitívabb vonásából következik. Ennek ui. szerves tartozéka a valósághoz való kitűnő viszony: ez az eszmény csak akkor valósulhatna meg, ha a valósághoz mindenkinek ilyen kitűnő viszonya lenne. Mivel ez nem lehetséges és nincs, szükségszerűen válik – épp az eszmény tartalmává – az a szemszög, amely nem tartja egyedülnek, vagyis az „egyedül üdvözítőnek” magát az eszményt. A *Vargabetűk* c. versnek is egyik jellegzetesen elégikus, reflexióban megjelenő epikai eleme az önirónia. Pl. amiatt, hogy az eszményeit tárgyasító játékot nem találja, „elanyátlanodik”

mint akinek a csibék megették a kenyerét

A csibék által megevett kenyér nyilván semmiség, kicsi dolog, de ez nem az ő véleménye, ez reflexió arra, hogy miként látják mások az ő eszményének eltűnt érzett fájdalmát, s így jelenik meg az önirónia.

Tőkei Ferenc azt is megállapította, hogy világnézeti elvtelenség nem teremt elégíát, de még a lemondás sem: „igazi elégíát a soha le nem mondás teremt, az eszményről való lemondás valamilyen módon az idill legrosszabb fajtájához visz és elsőkélyesíti az elégíát”. (Tőkei F. i. m. 236.)

Pákolitz István verseiben soha, semmilyen értelemben nincs nyoma annak, hogy az eszményről lemondana. A legpregnansabban a *Jajszó* c. versében fejeződik ki (*Vargabetűk* 66. old.). Egy modern Krisztus-szobron megjelenő benső állapotról kérdi: „Istenemberi belenyugvás?”, amire azonnal így válaszol: „Emberisteni számonkérés!”. A Karácsony előtti *Aranyvasárnap*nak (i. m. 76. old.) is az a lényege,

hogy „Minden lehetséges még”, és a *Javítás* (i. m. 107. old.) ugyancsak ezt közli: „Csak az boldogtalan, / kinek nincs lehetősége a javításra”. A *Vargabetűk* c. költemény pedig éppenséggel az eszmény soha el nem múlóságát sugározza.

Némiképp más a helyzet a *Vigasztaló, szép üzenetben*. Az eszmény megvalósulása – mint a magyar költészetben olyan nagyon-nagyon sokszor – a jövőbe tolódik:

*Egyet se búsulj, Bandi,
Úgy esett, hogy elnapoltattál;
De bizakodunk:
Halottaidból föltámadván majd csak kicsírázik
Ostoros Szent Haragod
S Minden Ifjú Szívekben élni és hódítani fogsz
A bicentenáriumi Randin!*

Egészen bizonyos, hogy ez a befejező versszak a jövőbe vetített naiv-hamis idill lenne, ha az utolsó sor nem kérdőjelezné meg az előzőek állítását. Az ugyanis, hogy az elképzelt jövőt is „bicentenáriumi Randi”-nak nevezi, megkérdőjelezi vagy tagadja, hogy valóban élni és hódítani fog az Ady-életmű mint eszmény minden ifjú szívekben. Ez így ironia lenne. Teljes értékű ironiának azonban nem érzékelhetjük, mert az idézet 3–6. sorában nagyon erős és határozott bizakodást láthatunk. Oly erős ez a bizakodás, hogy a végére illesztett sor nem képes teljes egészében megszüntetni. Ennek következtében – persze halványan –, fel is csillan valami jövőbeli idill.

Mindezt két dolog kedvéért említettük. Egyfelől ez is bizonyítja, hogy – miként Schiller mondja – az elégia és az idill, ha ellentétesen is, de összetartoznak. Ez pedig, és ez a másik dolog, arra vet fényt, hogy azok a 20-as, 30-as évekbeli költők, akik az említett magatartást kívánták a költészetbe emelni, miért siklottak hamis idillbe. Schiller szerint az elégiához – az idill helyett – az szükséges, hogy a költemény anyagává a „morális harmónia tárgyai” váljanak. A 20-as, 30-as évekbeli kísérletezőkben nyoma sem volt a morális harmóniaknak, sem az intellektuális és epikai elemként megjelenő reflexiónak, a hazug idillbe veszték. Mivel Pákolitz István magatartásának mindezek szerves részei, neki sikerült a költészet világába emelni az új elégia műfajával ezt az emberi-költői magatartást.

Ez az újfajta elégia tehát nem hosszú, epikai részletekkel megjelenő, az eposz irányába tartó átmeneti műfaj, hanem rövid, reflexiókkal telített, ezáltal epikai elemeket hordozó-tartalmazó, de ezeket is átéltségként megjelenítő lírai költemény.

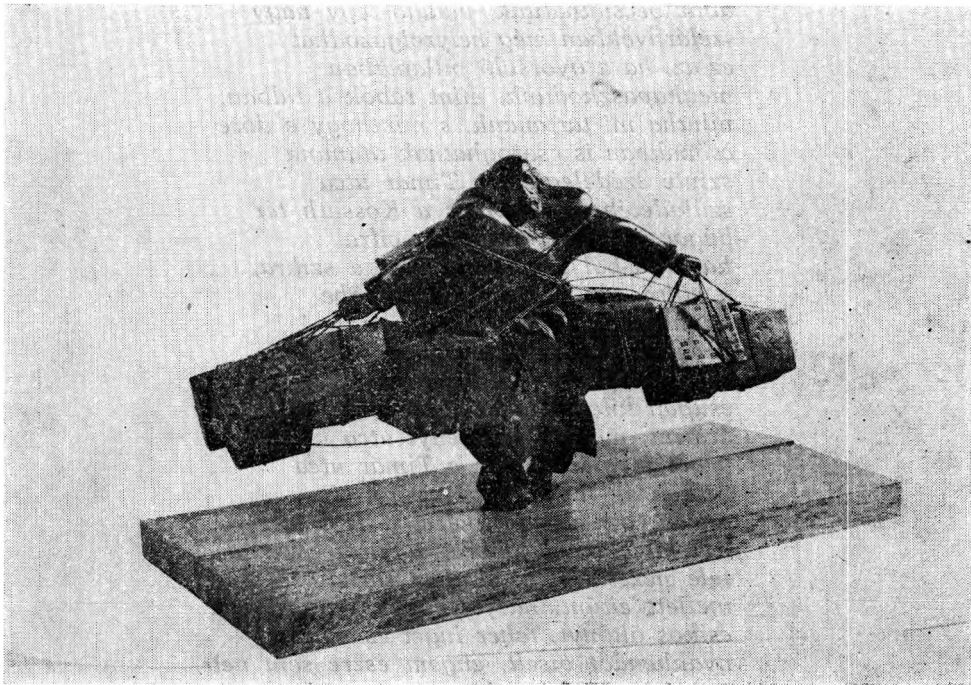
Az elégia régebbi és újabb változatai nemcsak az epika irányába indultak, (pl. Hölderlinnél), hanem egy másik lírai műfaj irányába is, az epigrammához. Mivel manapság a valóságból az epikai totalitás feltételei teljességgel hiányzanak, Pákolitz István is gyakran nyomul az ugyancsak epizálódó epigramma felé is. Különösképpen akkor, amikor a reflexiókban kifejeződő belső állapotok nem nagyon összetettek. Ha viszont összetettek, és a többjelentésű belső állapotok adják a költemény anyagát – s most ezt vizsgáltuk –, a rövid, reflexiókkal teli lírai elégia műfajában fejezi ki. Pákolitz István nagy érdeme, hogy ezt a műfajt formálta önmaga egyéniségéhez és valósághoz való viszonyához, aminek pedig igen nagy költői értéke van. Századunkban nemcsak a „hosszú dal” műfaját formálták ki, hanem a rövid, lírai elégiát is, s ebben Pákolitz Istvánnak van a magyar irodalomban jelentős szerepe. A költői jelentőség a műfaj-újító mivoltban is megragadható, hiszen enélkül nincsen nagy költészet.

Amikor a hegynek megindult

Pákolitz Istvánnak

Minthogy ebben a szűkülő szorosban
 visszafelé lehetetlen, sőt, maholnap
 már-már előre is, így pihenőre,
 bölcsekedésre s egyéb kerülőre
 nemcsak alkalom, okunk is akadna,
 hisz ráadásul se jobbra, se balra,
 se fölfelé, se lefelé, azaz, ha
 jól meggondoljuk, végképp befalazva
 magunkba és az örökös huzatba,
 s miközben talán ördögi kacajra
 készülődünk, hiszen okunk akadhat,
 méltó arra is, nemcsak pihenőre,
 bölcsekedésre s egyéb kerülőre,
 latolgathatjuk, ha így, hát miért ne?
 mért ne ülünk be, mint tyúk az üllőre,
 ha van egy ajtó, valahol egy ablak,
 amit becsukhatunk, valahol egy nagy
 szélárnyékban még helyreigazodhat
 ez-az, ha a gyorsuló pillanatban
 megkapaszkodunk, mint rabok a falban,
 mintha mi tartanánk, s minthogy e dőre
 csónakban is csoroghatnak utánunk,
 szinte szédelegtem a Timár utca
 szűkületében, már-már a Kossuth tér
 bűgőcsigájában, mikor a cifra
 kavargásból kipattant, mint a szikra,
 a költő, aki egy nagy esernyőbe
 kapaszkodva lépegetett előre,
 peckesen, mintha se jobbra, se balra,
 se fölfelé, se lefelé haladna,
 csupán kilépett a Rákóczi útra,
 átment, majd a Bercsényi utca kurta
 végét megjárva, jött a Timár utca
 torkán át, megállt a Kossuth tér
 szélén, ott először balra, a Hal tér
 irányába, majd jobbra, a Fürdő utca
 felé nézett, és az áruház sarka
 mellett eltűnt, ha jól emlékszem, szürke
 csikos öltönyt, fehér inget és madzag-
 nyakkendőt viselt, engem észre sem vett,

*de többen látták, amikor a hegynek
megindult, azaz a Széchenyi térig
fölcikázott a Bem utcán, ezt alig
értettem, mert általában nem erre
jött-ment, amikor a Széchenyi térre,
otthonról, a Rákóczi útról, inkább
a Bercsényi utcán, majd a Munkácsy,
sőt, a Gábor, a Perczel, a Kazinczy,
a Kossuth utcán járt a Jelenkorba,
általában, de legalábbis vissza,
hát alig értettem, hogy most miért a
Bem utca felé, de hirtelen, mintha
tartoznék neki valamivel, mintha
hatvan nyakkendőjéből egyet vissza
kellene adnom, ott, a Tímár utca
szűkületében, már-már a Kossuth tér
búgócsigájában, tán, hogy igazam
legyen, amit megcáfolhat azonnal,
peckesen, mintha se jobbra, se balra,
se föltelé, se lefelé haladna,
megfordult bennem, s egy nagy esernyőbe
kapaszkodva ment, megintcsak előre.*

CSÁNYI LÁSZLÓ

KÍNÁLGATÓ

Pákolitz István gyerekversei

Már Platón Szókratésze arról beszél, hogy a nevelésnek „az igaz való” elérésére kell irányulnia, s a cél azóta sem változott, pedig ma már az ontogenetikus pszichológia fogalmaiban gondolkozunk, s a szaktudomány a pszichikum horizontális és longitudinális vizsgálatával foglalkozik, értékelve az egyidejű pszichikus funciókat és folyamatokat. Mindez nagyon is tudományosan hangzik, a közvetlen gyakorlat azonban továbbra is az, hogy a nyiladozó értelmű gyerek mese után sóvárog, s mint magam is tapasztalom, pirosbetűs ünnep, ha a vers röpte viszi megkettőzött világa csodáiba.

Az én gyerekkoromban még mindig Pósa bácsi regnált, akinek reggelijéről olyan jóízű képet rajzolt Kosztolányi, mert már az ő gyerekkora felett is Pósa bácsi napja ragyogott. Most már nyugodtan bevallhatom, rettentően untam ezeket a versikéket, melyek – rendszerint ad notam: Szeretnék szántani – arról csilingeltek, hogy tücsökekénél lakodalom van, róka koma pórul járt, s amíg Pósa bácsinak eszébe nem jut valami, céltalanul kóborolhat a vadonban, a szegény ember pedig megtalálta az elvesztett kisbaltát. Pedig nem is ez volt a legrosszabb, mert a pedagógiát, „az igaz való” szándékát, végképp felreértő ál-költők azzal keserítették gyerekkoromat, hogy versebe foglalva figyelmeztettek, mossam meg a nyakamat s gomboljam be a kabátomat. Pósa bácsi számlájára kell írnom, hogy tízévesen is fanyalogva vettem kezembe könyvet, s May vagy Verne regényeit is gyanakodva olvastam, mert mindig attól tartottam, hogy egyszer csak előlép egy jóságos indián vagy holdutas s elszavalja a tücsöklakodalmat, vagy megdorgál, mert nem tisztítom ki a cipőmet.

Milyen legyen hát a gyerekvers? Napok óta Pákolitz István verseit olvasom, s arra gondolok: ilyen. Ebbéli hitemben megerősít alkalmi vendégünk, a második Dörika, aki felfedezte asztalomon a Pitypangot, s elemista tudománya bőségesen elegendő ahhoz, hogy felemelkedjék a versek mesebeli egébe, s bár nem derül ki, hogy látott-e már pávát s egyáltalában, mit gondol róla, töprengve ismétli:

elengedik tán a
holdkirályné udvarába,
fényes égi bálba.

Az utóbbi körülbelül három évtizedben költőink jónéhány maradandó ajándékkal lepték meg a gyerekeket, akiket korábban senki nem vett komolyan, s be kellett érniök azzal a hamis világgal, amibe rendszerint infantilis felnőttek képzeltek őket. Petőfi után talán Szabó Lőrinc volt az első, aki a játék önfeledt örömeivel rózta verseit Lócinak, aztán Weöres Sándor, aki egész földrészt népesített be számukra. Az utóbbi években Pákolitz István is a gyerekköltők első sorába lépett, s ha időrendben egymás mellé rakjuk gyerekverseit, kirajzolódik fejlődésvonala is, s érezni, ahogy egyre biztosabban mozog ebben a csak látszólag szűkre méretezett világban.

Az Altató hangja helyenként még mutál; ismert népmesét ír át (Hatan egy veremben), máskor a szükségesnél nagyobb hangsúlyt kap a didaktikus szándék (Tinta), vagy éppen a felesleges optimizmus (Tél). A Pitypangban vizionáljuk a kötet legjobb verseit, köztük olyan gyerek-remeklést is, mint a Bárány-hívogató, de

fontosabb az, ami újat ad, mert ezzel tovább építi mesevilágát. Közben egy szerencsés lelemény, a Mátyás-legendák újraköltése. Ismert történetek ezek, van aminek eredetét Galeottonál is meg lehet találni, de igazi értéküket az jelenti, hogy történelem és népi hagyomány olvad egybe, s az évszázados elbeszélések háttérében felismerni az igazi történelem hegyvonulatának rajzát is. Derű és könnyedség fonja át a Mátyás-legendákat, s a változó ritmus formailag is közelebb viszi az élőbeszédhez, ami nem a történelmi tanulságot akarja szolgáltatni, hanem a népi közlés meghittségét, mint az ilyen sorokban is:

Majd búcsúznak, kezet ráznak,
és a gulyás boldogan, füttyörészve meneget;
vissza-visszanéz az útról. A király az ámbitusról
mosolyogva integet.

A Kínálgató hibátlanul egységes világ, melynek mesebeli földrajza nagyon is evilági, de Paks, Tolnamőzs, Szakadát vagy Csámpa egy „lírai geometria” elemeként tükröződik az égi mappán. Ebben a kettős fénytörésben a földrajzi szélességek és hosszúságok eltolódnak, minden új értelmet kap, mert a mese valósága olyan természetes, hogy szinte kedvünk kerekednék Csámpára utazva megkeresni Petánczki Alajos óslakos kalapost, vagy kiállni a Dunaparra s nézni, amint

Gerjen felől közeledik
tizenkét halpénzes ladik,

...
kecskebéka-banda fújja,
kezdődik a hejehujja.

Pákolitz gyerekírája ezekben a versekben ér legmagasabbra, szókinccse örvendetesen gazdagodik (a felhő-nyájak dalmahodnak, a hó pilinkézve száll, a habok bozsgognak), a verset helyenként kancsal rimek élénkitik:

Mőzsi Bözsi Bözsikém,
nemhogy kövér ponty, de
potyka sincs itt az idén,
mehetsz érte Paksra.

Bőven él az enjambement gyerekversekben szokatlan szabadságával:

galambot, sőt kisnyulat
sem kímél;
– vagy másutt:
legalább ne hátra-
felé menne Szekszárdra!

Máskor egy érzékletes hasonlattal lep meg, mint a kanalasgémről szóló versben:

Akkora a kanala,
amekkora ő maga.

Az Altatóban helyenként még érezzük a felnőttet, aki okos megfontoltsággal beszél, esetleg int a jóra, a Kínálgató költője már levetette „a nagy-költőség ormótlan sárcipőjét”, mint Weöres ajánlja, a versben él, s már azt sem tudjuk, hogy gyerekekhez szól-e, vagy valamennyiőnkhez, akik megpróbálunk gyerekként szállni vele. Néha nagyon is földi tájakon, mint a kisbíbic versében, aki elvesztvén csizmáját, abban reménykedik, hogy „újat, pászentosat rendel az Esztéká”, az uhu-ról pedig, a „huhukáló hapsiról” az egyértelmű tapasztalat diktálja:

kétfelé áll a füle,
vénbagoly lesz belüle.

A mese valóságossága és a valóság mesebeli dimenziói építik egymást, más-
kor a költői kép a végtelenbe tágul: a Hópehely kozmikus szépsége, érzéletes
hasonlataival mindent mozgásba hoz. Maga a hóesés is átfogja az emberileg felfog-
ható mindenséget:

Hullong a gyönyfehér pihe
ébenfekete semmibe;
hulldogál a mindenségbe,
szemvakító fehérségbe,
a világ négy szögletére,
holt s születő csillagképre,
égtől-földig-áramlásban,
földtől-égig-utazásban,
alkonyatban, pirkadásban.

S a látvány emberivé szelidül:

Csöndre hulló szelíd álom,
csillagpor a szivárványon;
kőkénybokor sűrű szirma,
gyöngyözik, mintha lány sírna.

Aztán ez a „dallamtalan égi zene” egy tapasztalati tényt emel a titokzatos ma-
gasságba:

Hópehely, tiszta könnyűség,
áttetsző, halk gyönyörűség;
pontos törvényű szerkezet:
leheletfinom lemezek
kristályos csillag-mértana,
lirai geometria.

Égi és földi váltja-cseréli egymást ebben a szikrázó téli látomásban, még a
könnyed humornak is jut szerep, hogy végül a vágy és valóság kettőssége („talán
csak visszaálmodom egyszervolt tündéri korom”) az álom csodájával térjen vissza
a földre:

vagy én válok hópehellyé,
zizgón lebegek fölfelé,
sose látott csillagzatra,
– s visszaszállok virradatra.

Az ilyen verseknél nem kérdezzük meg, hogy gyerekeknek szól-e, vagy sem.
Mert gyerek és felnőtt lelkében egyaránt az örök költészet szava visszhangzik so-
rai olvastán. Nem az a titka, hogy „leereszkedik” apró olvasóihoz, akik ezt nyíl-
ván rögtön meg is éreznék és ijedten szétrebbennének, hanem a világot teszi lát-
hatóvá s lírai érzékenysége zenébe olvaszt mindent, s bár valójában földrajzilag
is nyomon követhető lenne, de a verssorokon ringatózó képzelet előtt a szavak
tárják ki a titkos kapukat, melyek egy egyszeri világba vezetnek, ahol boldog egy-
ségben él minden, amit életre keltett. A gyerekversek – s ezt a Kínálgató példáz-
za legmeggyőzőbben – nem alkalmi kirándulást jelentettek Pákolitz Istvánnak, ha-
nem azonosulást, melyben egyaránt felismerhető a jókedvű képzelet és a megértő
szeretet.

Kishét

HÉTFŐ

*Tompult opál-ködökben pislog
a halszemű kialvatlanság;
áporodott csikkbüdösség lengi be
a kiszolgált-kókatag virágcsokrot;
vagy töröljük a Gergely-téle naptárból
az ámmogó-nyámmogó hétkezdetet,
vagy szofort vezessük be a szabadhétfőt.*

KEDD

*Sűrű-zsufa-dundzsi-kerek a világ:
rezgő zsömle-didik gyönyörűségeskednek,
ringatóznak gömbölű cipő-csipők,
omló térd-kalács-fonatok puhálnak;
az átabota-egyensúlyt megteremtő ebéd után
mini-szieszta jön, – és maxi-csintalankodás
a karmazsin-vörhőnyeges párnahalmokon.*

SZERDA

*Grizestésztamaradék-szagú hangulat,
hamuszínű-rogytatag mennybolttal;
tétova ódzkodás birizgálja
a hamámanemmajdholnap-munkakedvet;
a „fogjuk meg és vigyétek”-tempót
megússzuk lábon-kihordható infarktussal –
– és hátha mégsem esik ki a csapat.*

CSÜTÖRTÖK

*Hétvégi rajtütéssel fenyeget sürgönyileg
egy távolra szakadt
igen-igen távoli rokonom;
jószerivel már semmit nem mond a neve,
fizimiskáját is alig tudom fölidézni;
de se baj, időm van, hazatüvarozhatom
a félpiacot: ne érje szó a ház elejét.*

PÉNTEK

*Szótétlen medítál néhai éhkoppjain
a hajdani stiglic-sápadt bögrésdiák;
nem túlbuzgó áhitat okán korgott a gyomra,
csakhat a böjtnapi terüljastalkáról
valahogy megfélelkezett ama bizonyos Illető,
aki gondot visel az égi madárra
és fölruházza a mezők liliomát.*

SZOMBAT

*Teljesen fölösleges a kapkodás,
úgyse lehet behozni az elpasszolt izéket;
különben is országos a riadalom:
strandidő lesz-e, vagy csak kirándulnivaló;
Vigaszdíjként megadásra kényszeríthet
a háromszázhatvanötreszes tévéfilm,
– akár a végeérhetetlen hasmenés.*

VASÁRNAP

*Szent Heverdel napjára marad minden,
a tetvészkedő kocsimosástól kezdve
a kiskerti pücskörészésen által
a mindenkori hétvégére rendelt
kétfalkezes-prédikációs gyereknevelésig;
szutykos acsargássá silányul az asztali áldás,
mivel túl lett lépvel a heti konyhapénz-keret.*

Megújuló

*A csöndességnél is halkabban,
rezzenetlenül síklanak a récék;
finom evező-lábmozdulatokat
csak sejteni lehet.*

*Egyetértés, szeretet, bizalom
vezérli a tojót meg a gácsért;
párázásra való jó zugot keresnek,
akár a fészekrakó lány, legény.*

*Nyilni-kész bimbók a gallyakon,
bizsereg a holnap gyönyörű gondja;
gyöngyharmatban türemedik
a megújuló élet hars zöldje.*

Készül

*A szeretet-sugalmazta
cinkos-szent pártütésben
olyan gyönyörű-megejtő
az ifjonti atyák
tétova-ügyetlen igyekezete
ahogy csittítják csimotáikat
MA NEM SZABAD HAZASÍETNI
MA TÉNFEREGNI IS LEHET SŐT KELL
szerteszert
az ünnep-hangulatú tereken-utcákon*

*Es míg a lenge angyalszárnyuhogásban
a csordapásztor-felhő-subákból
hópihék milliónyi-milliárdja pilinkézik
kiszimatolják a csikókedvű kis pulyák
hogy valami egészen ritka-különleges
csak minden szentidőben-egyszeri
szép esemény készül odahaza*

Kón bácsi elment a rabbihoz

1979. február hatodikán, délután két órakor szívinfarktot kaptam. Nagyon látványos esemény volt ez, mert az írók szigligeti alkotóházában történt, éppen olyan időpontban, amikor a ház vendégei nagyjából ebédlőben időztek. Akik elszédtek, azok sem merültek még délutáni álmukba, sem munkájukba.

Közvetlenebb barátaim legnagyobb részét a szobámban, vagy annak előterében tartózkodták, míg az orvos meg nem érkezett, különösen körültekintően jóakarattal kedves asszonyok.

A rendkívül tágas, kellemes huszonegyes szobában laktam, amelynek kétszárnyas kijárata van a tornácra, vagyis ki lehet onnét lépni egyenesen a kastély gyönyörű parkjába. Ide, a tornác elé érkezett a mentőkocsi, és kitárták szobám ajtajának két szárnyát, melyeket így téli időben derékmagasságig vastag takaró fedett. Mikor ezt az ajtót ilyen szélesre tárták, akkor telepedett nagy szomorúság a szívemre. Húsz év óta minden évben ebben a házban töltöttem legalább két hónapot. A ház asszonyait volt akkor a legfájdalmasabb otthagynom. Megszerettem én ott mindazokat, akik diadalal, vagy diadal nélkül rótták soraikat a papírra. Leginkább az önmagukban hitetleneket, az istenek kegyelméért esdeklő tekintetűeket. Családomként szerettem azokat, akik megvetették ágyamat, asztalomra tették ételüket. Szánni és szeretni valók, akik írókhoz kötik az életüket, és sokan vannak ebben a házban özvegyek.

Örültem társaim közelségének, míg meg nem érkezett értem a kocsi, akár ajtómon belül voltak, akár kívül, akár emeleti ablakokban fogadták a mentők érkezésének riadalmát. Mert ezt is tudtam róluk, hogy ott lesznek az ablakokban egyesek. Csak amikor ráhelyezték a hordágyra, úgy éreztem, elveszítettem őket. Akik a közelben voltak, egyet léptek hátra, mintha sír széléről lépnének el. De én akkor már megjegyeztem magamnak az arcokat, azokét is, akik a parkban voltak, az erkélyen, meg az ablakokban, mert lábbal előre vittek ki az ajtón, mint a holtakat. És mindenki, aki látott, úgy tudta, örökre visznek.

A mentőkocsiba természetesen koponyával előre helyezték be, és ekkor már nem láttam senkit, csak egy szökét, aki nem tartozott közibük. Nagyon kékszemű volt, és sáfrányszőke a hosszú, hosszú haja. A sáfrányszökét azért írom, mert ez az istennők hajának színe. Soha életemben nem volt nekem ilyen kékszemű szökém, amilyen itt fölém hajolt, csak vártam rá mindig, és ekkor is, amint emelni próbáltam a fejem, tiszafává változott. A haja óriási tömegű lett, karjai megsokszorozódtak, majd sötétzöldre változott, egyre sötétebbre. Ma is ott áll az a tiszafa az alkotóház előtt, bárki láthatja rajta, hogy sötétebb a feketénél.

Sosem gondoltam, hogy a mentőkocsinak ilyen kemény a rugózása. A mentők egyenruhájába öltözött fiatal ember vigyázott rám, hogy le ne bukfencezzem a hordágyról, és a nevemen szólított. Megnéztem jobban az

arcát, és az egyik tapolcai könyvtárosnő fiát ismertem fel benne. Kézen vezették még, mikor először láttam, most pedig karjának az oltalmára bíz-tak. A könyvtárosok barátaim, testvéreim, és nincs többé idegen város, sem falu az országban, mert mindenütt akad könyvtáros. Ha több nem, legalább egy, ha félig fizetett is, ha csak szerény megbízott is, otthon vagyok vele.

Otthon leszek a tapolcai kórházban is. Barátaim az orvosok, ha néhány szót váltok egy ápolónővel, máris akad közös ismerősünk, vagy ismerem apját-anyját, esetleg őt magát gyermekkorra óta. És mind a betegek, akik itt összeverődnek, szegről-végről ismerősök. Olyan ember pedig nincs a járásban, aki hírékből legalább ne ismerné az orvosokat. A leghíresebbeket pedig emlékezetükben tartják távoztuk után is a következő nemzedékek.

Nyolc évvel ezelőtt töltöttem már egy tavaszt ebben a vén fák alá húzódó, kisebb-nagyobb épületekből összeálló intézményben. Akkor az első éjszaka sírtam. Fiatal éveim négy tavaszát töltöttem kórházban, ez volt az ötödik. Sirathattam volna ezért magamat, de én a kórház állapotán sírtam, mely zsúfoltságában, túlterheltségében kétségbeejtő volt azokhoz az egyszerű vidéki kórházakhoz képest is, amilyenekben három évtizeddel korábbi tavaszaimat szenvedtem.

Azóta családom, rokonaim betegségeiben jónéhány kórházat megismer-tem, megtudtam, hogy a tapolcai sem elesettebb a többinél. Nem bűnös mu-lasztás, nem, nem is a pénz hánya, nem is oktalanság, csak valami áfiumos feledékenység okozhatott fejlődésünk lendületes évtizedeiben ekkora szé-gyent.

A kórterembe behozták a EKG masinát, körülraktak huzalokkal. A diag-nózishoz nem fért kétség. Megkaptam a szükséges injekciókat, kimérték tablettáimat, és átadtak a háromhetes mozdulatlanságnak. El kellett volna aludjam, és nyomtak is a gyógyszerek, de nem akartam engedni nekik, mert fel kellett idéznem, felgyógyulásomig emlékezetembe vésnem a hátralévő részét annak a fejezetnek, amelyet félben hagytam délelőtt. A Badacsonyan rekedt régi földesurakról és azok ivadékairól volt szó az utolsó oldalakon. Ne felejtsem el mondanivalómat, míg le nem jegyezhetem, mert fontos és érdekes. Félálomban szinte szóról szóra megfogalmaztam. El is terelték fi-gyelmemet saját magamról ezek az ellentmondásos sorsok.

Késő este, inkább már éjszaka ismét megjelent az osztályos főorvos, meg-fogta a pulzusomat, meghallgatta a szívverésemet, majd kerített valahonnét egy csavarhúzó, és hosszas mesterkedés után csengőnyomógombot szerelt az ágyam fölé, közvetlen a kezem ügyébe, mert ez hiányzott. Csengessek csak bátran, ha a legkisebb zavart észlelem. Ebből, hogy a főorvos saját kezűleg villanyt szerel, arra következtethettem volna, hogy állapotom nagyon súlyos, de nem következtettem arra, csak éreztem az orvos közvet-lenségét, melynek gyógyító hatása sokat ért.

Nem volt szükségem a csengőre, nyugodtan elszunnyadtam annak tuda-tában, hogy örködnek felettem. Délután már találkoztam mindkét orvosnő-vel, akik még az osztályhoz tartoztak, ők is régi ismerősök. Olyanok a be-tegek között, mint fiatal családanyák, ha a gyermekük kezéért nyúlnak. Ebben az intézményben kézzelvezetéssel gyógyítanak, nekem pedig ebben a metódusban, melyben a szeretet a legfőbb gyógyír, felettébb nagy a hitem.

Nem aludtam hosszút, de az éjszakai ébrenlét engem sosem nyugta-lanít. Nem használok altatót, kávé iszom inkább, ha hosszan elkerül az álom. Legyek akkor legalább ébren, ne fetrengjek haszontalanul, hanem legyek teljes birtokában időmnek.

A kórház éjszakai életére jól emlékeztem 1971-től, amikor mellhártyagyuladással feküdtem itt, és éjszakánként háromszor kellett cserélnem a csuromvizes hálóruhát. Szívinfarktusomhoz nem tartoztak ilyen kellemetlenségek. Nyugodtan figyelhettem. Az ajtónk mindig tárva volt, mert a fűtőtestek kegyetlenül dolgoztak, és az ablak alatt fekvő betegek nem engedték, hogy onnan szellőztessünk. Hallottam a többi szoba betegeinek nyögését, sóhajtozását, asszonyokét és férfiakét, halk társalgását az álmatlanoknak. Hallottam a klozettajtók nyikorgását, edények csörömpölését ott, a víz lezúdulását, vagy az elromlott apparátus állandó csörgedezését. Hallottam a csengő rekedtes hangját, a szobaszám lekattanását, majd a nővérek szapora lépteit. Mindig párosával jártak, ha elmentek ajtónk előtt, integettem nekik, és ők vissza. Nem égi messzeségből érkeztek ők fehér köpenyben, nem is kellett rettegнем titokzatos hatalmukat felettem. Ismertem a falujukat, az utcájukat, a házukat.

Úgy rémlik, éppen ők ketten voltak azok, akik hetvenegyben egy éjszaka végigvirrasztották ágyszomszédom, bizonyos Kovács Ferenc csendes haldoklását. Én csengettem be őket akkor a legelső jelre. Nem figyeltem, milyen mozdulatokat tesznek időnként, inkább elfordultam, csak azt tudtam, az ágy támláján könyökölnek, egyik fejtől, másik lábtól, és úgy beszélgetnek.

Egy fodrásznőről volt szó, akit otthagytak a férje negyven évesen, három gyerekkel egy kis cafkáért, ahogy az idősebbik ápolónő nevezte. A férjet pedig ugyanilyen undorral utolsó piszkos gazembernek. Ismertem a fodrásznőt, a fiatal, csinos, de feltűnően vastaglábú pincéernőt is, a csábítót. Látásból a férjet is, a fellendülő nyaraló építkezésekben kitűnően kereső villanyszerelőt.

A fiatalabb nővér azt mondta, hiába, nem lehet semmit tenni, ha felálgol a szerelem.

– Ó, te még védelmedbe veszed ezt a rohadt stricit! – Így fortyant fel az idősebbik nagy dühösen, de azért fojtott hangon, hogy ne zavarja az alvókat. – Lálgolás ide, vagy oda, én csak azt mondom, aljas disznó, mert ha ember lenne, tudnia kellene, mit jelent három gyermeket kihordozni háromszor kilenc hónapig, azokat szoptatni, pelenkázni, felnevelni, egyszóval utódokat adni testéből, véréből, verejtékéből egy ilyen senkiházinak. Felálgol a szerelem! Ugyan! Én azt mondom, ha belerokkan, ha belecsúnyul egy ilyen asszony a terheibe, ha az idegei elrongyolódnak, ha elveszti minden hamvát, és tündérek kínálkoznak helyette, akkor is kötelező kitartani mellette annak, akinek utódokat szült. Szerintem ez törvény, a megszegése pedig súlyos bűncselekmény. Csak sajnós, az ilyen bűnt nem tartja számon senki. Ha valaki sikkaszt bármi kis összeget, megbűnhődik érte, és kivezett marad örökre, de aki rózsás élet reményében elhajítja magától azt, akinél nagyobb áldozatot érte már nem hozhat senki, más, aki lerázza magáról könnyedén a gyerekei gondját, az társadalmunk mai álláspontja szerint nem érdemel ítéletet. Sőt jókívánságokkal halmozzák el az új élete küszöbén. Az efféle gyalázatos bűnből nem származik hátránya, sem baráti körében, sem pályáján. Lehet belőle sorsokat eldöntő magas beosztású, köztisztletnek örvendő elvtárs, akármilyen nagyfőnök, akár miniszter, éppen csak római pápa nem.

Annyira elragadt a felháborodott nővér heves kirohanása, hogy észre sem vettem azt a pillanatot, amikor Kovács Ferenc kiszenvedett. De ők, az

éjszakás nővérek e szöveg közben is tették kötelességüket, kezük járt rutin-szerűen.

Csak arra figyeltem fel, hogy kiszedik a halott feje alól a vánkosoikat, leveszik a paplanját. A párnákat és a takarót elébb csak a földre dobták, aztán eltávolították róluk a huzatot. A pusztá párnákat és paplant az egyik nővér kivitte a folyosóra, ott kitárta az ablakot, és odahelyezte szellőztetni. A másik pedig a huzatokat kivitte a klozett előterébe állított szennyesládába, vagy melléje, ha már megtellett. Ez sem helybeli jelenség, aki megjárt néhány kórházat hazánkban, az tudja, az illemhelynek, szűkös területe ellenére mennyiféle szerep jut az intézmény életében. Hej, pedig de kevés kórházainkban a klozett. Ójajj, de kevés.

A nővérek eloltották a fölösleges lámpákat, és szobájukba vonultak. Csak a folyosóról vetődött be némi fény a mi kis kórtermünkbe.

Bevallottam már többször szégyenemet, hogy félek a halottól. Igaz, le volt takarva lepedővel, csak a lába feje állt ki. Sokszor láttam már halottat szállítani tolókocsin vagy hordágyon, kórház folyosóján, udvarán, temetőben a kamrától a ravatalozóig, mindig kiállt a lába harisnyásan, vagy anélkül. Ez is olyan dolog, ami ellen kellene valamit tenni.

Mondom, mindez még hetvenegyben történt, amikor nem infarktus-sal, hanem mellhártyagyulladásal feküdtem benn. Nyirkos voltam, féltem, hogy megfázom, mégis ledörzsöltem magam, amennyire sikerült, sőt pizzamát váltottam, és kicsoszogtam papucsomban a folyosóra. Jöttek utánam a többiek is, csak az akkori infarktusos nem. Pedig gyengédlelkű ember lehetett, mert kaktusztermelő volt. Általa tudtam meg annyi szép, mondhatnám, csodás dolgot a kaktuszokról, többezres gyűjteményének legszebb darabjairól. Nem volt szívünk sokáig magára hagyni a tetemmel. Bekopogtunk a nővérekhez, megkérdeztük, nem lehetne-e valamit tenni azzal? Hogy mégis ne legyen ott. Jószívűek voltak, megértettek bennünket, akik még félünk a halottól. De nehéz helyzetben voltak, mert az emberek, akikre ez a szolgálat tartozott, csak kora reggel érkeznek. Némi tanácskozás után előhoztak valahonnan egy tolókocsit. A lepedő sarkainál fogva átemelték rá a megboldogult, és hosszú betegségében szinte súlytalanná vált Kovács Ferencet, majd jobb megoldás híján kitolták a mosdóba. Ami nem volt szabályos, de, mondom, mindig számíthattunk mi ezeknek a nővéreknek a jó szívére.

Holott a mosdóra szükség lehetett akármelyik éjszaka, mert a rendőrök gyakran hoztak be éjjel egy-egy hótt részegét gyomormosás végett. Ez sem volt lebonyolítható másutt, mint a mosdóban. Nem is szólva arról, hogy olyanokat is hoztak a mentők nemegyszer, akik nagy mennyiségű altatót vettek be kisebb-nagyobb öngyilkossági eltökéltséggel. Vagy teljes eltökéltséggel gyomirtószert, ami rettentően lassú, és irtózatosszerű szenvedéssel ölé méreg. Az állaga hasonlít a nyersnikotinhoz, azért bíznak benne az elszántak, mert a nikotinról, melyet kivontak a forgalomból, tudják, hogy percek alatt véget vet a megunt életnek.

Ezúttal én voltam a hosszú időre ágyhoz kötött beteg. Jó volt, hogy kilátás nyílt a folyosóra. Ott majdnem mindig böcörgött valaki. A folyosó a női és férfi W. C. között nyújtózott el. Azokat a helyeket felkeresték a betegek éjjel álmatlanságból is, hogy teljenek az órák. Mások cigarettát takartak tenyerükkel, a füst kék csíkban kanyargott a fejük fölött. Ha arra gondoltam, hogy sosem dohányzom többé, az elhagyott szerető szomorúságával gondoltam a másoknak jutott glóriára.

Hosszabb szunyókálás után pállott dohányszagra ébredtem. Ismerős öreg ember ült az ágyam szélén, a színes, csíkos kórházi pizsamában alig ismertem meg: Palics Pál volt, a vadorzó. Sokra becsültem mindig, mert szőlőhegyi hajléka alatt ott terpeszkedett a nagy tó, de ő sosem ment loppal halászni, sem éjjel, sem nappal, sem szigonnyal, sem horoggal, sem meritővel, ha feltündökölt is odáig a fürdő pontyok ficánkolása. Nem főzött pálinkát, nem hamisított bort. Nem lopott egy szál karónak való akácát sem, pedig ott nyújtózott a telke fölött a Hosszú-erdő. Egyedül csak a vadakat hajkurászta, amióta csak az eszét tudta. És negyven éve legalább nem hajtotta úgy le a fejét, hogy ne lett volna rejtékhelyen legalább két puskája. Mindig legalább kettő, mert az egyiket elvihetik, de a másodikért nem áshatják fel az erdőt akkor sem, ha évekig börtönben ül. Nem akármilyen negyven esztendő volt ez, számtalanszor fizethetett volna életével a rejtett fegyverekért. Ám hiába óvtam jómagam vagy mások, akik tudták férfias szenvedélyét, csak vállat vont, és így szólt elszántan: „Hiába, vadászni kell.” Aki pedig nyilvántartott vadorzó volt valaha, az nem lehet soha szabad vadász, jöjjön bármilyen aranykor. Mennyi, de mennyi történetet ismerek tiltott vadászatairól! Megtelne vele egy könyv.

– Van még puskája? – kérdeztem.

– Elhinné, ha azt mondanám, nincs?

– Tehát van egy elfürészelt csövű kurta, köpeny alá való, meg egy ép csövű.

– Maga mondta.

– Ember! Az életével játszik.

– Az élet, az élet! – mutatott érszükületes, kékülő lábfejeére. – Vadászni kell, arról van szó. Nem akartam neki a nagy vadakat említeni, mert hittem még abban, hogy lesz álmom az éjszaka, de ha megnyitom történeteinek zsilipjét, akkor vége.

– Sok mostanában a fácán – mondtam.

– Ki veszi azokat már vad számba. Sétálgatnak a házam körül, mint a tyúkok, föbe találhatnám őket a zsíros kalapommal is. Hogy örültem nekik, mikor megjelentek! Szedegették a krumplibogarakat olyan szorgalmasan, hogy öröm volt nézni. Csakhogy több lett a fácán, mint a krumplibogár. Előbb a fekete szőlőt szemezték, aztán neki láttak a fehérnek is. Én mondom, az ilyen vadászok mellett, amilyenek manapság vannak, nem telik el egy öt éves terv, fölzabálnak bennünket a fácánok. Eltemetnek szarral a balkáni gerlék; higgyen nekem uram, ez a főbaj. Csakhogy mindenki másra figyel. Sosem onnét jön a veszedelem, ahonnét az okosok várják.

A nővérek sarkának kopogása hallatszott, Palics Pál elszelelt, kisurrant, amilyen gyorsan csak tudott rossz lábán. A surranáshoz értett. Én meg ott maradtam az újra elalvás küszöbén, bódultan a rémképpel, hogy jönnek ránk a fácánok, meg a balkáni gerlék. Ismerem a fácán inváziót, hiszen az én szőlőm is sűrű csalittal határos. A pesti lakásom ablakán meg, ha jót nyújtóznék, elérném a balkáni gerlék fészket. Tavaly rakták még, hihetetlen gyorsasággal, de csak úgy átabotában, nem is értem, mért nem fújja le a fáról a szél? Azóta alig csalja ki belőle egyik pár a fiókáit, már fészkelődik benne a másik tojó. És hogy nőnek! Egy hét alatt háromszorosukra dagadnak, két hét alatt megtollasodnak, három hét után már csókolóznak, és ebből megint csak a baj lesz.

– Jó, én elismerem, hogy megérett a világ a pusztulásra, ennek számtalan jele van, de a mi kis hazánk még nem tart ott. Itt most indul igazában

a prosperitás, a konjunktura, bizonyítják a tetemes áremelkedések. Konjunktura, mondom, akármilyen csúnyán hangzik is. Ha veszem például a sziglietieket. Mivé lettek, és mit építettek emeletes házakba a szegény gróf szegény cselédei, meg azok utódai. Elszédülök az alkotó munka tempójától, ha végigutazom a Balaton partján. Van hajsza a pénzért, meg tülekedés, könyörtelenség is, mint minden gazdagodó korszakban, de van ám boldogság is, gyönyörködés a sikerekben, és élvezete, a modern, pazarló élet kincseinek. Ezt nem én mondom, hanem egy asszony a folyosón, akinek az apja is, a férje is kuláklistán volt, és voltaképp életük legszebb korszakában félre söpörték őket: most mégis azt mondja, ekkora boldogság sosem volt a földön. Ők kocsmárosok voltak, de ugyanabban a kocsmában most a szocialista szektor tizszer akkora forgalmat csinál. Az ő idejükben, ha megcsapoltak egy kis hordó sört, rettegtek, vajon elfogy-e mielőtt megposhad? Most nem győzik görgetni a pult alá a nagy ürtartalmú alumínium edényeket, nincs olyan ember, aki meg nem engedhet magának annyi fél decit, amennyit kíván. A bor sem elég drága, ha jó.

„Bizony arany kor ez – állítja egyik öreg beteg társam –, mert nekünk mennyit kellett gyötrődnünk, gürcölnünk hónapokig, hogy megölelhessünk végre egy lányt. Mit kellett összesugdosnunk a fülébe! A mai fiúknak ölükbe hull az aranyalma. Szeretkezhetnek bizvást, sem rossz nyavalya, sem nem kívánt terhesség, sem társadalmi előítélet, csak a gyönyör, és akármikor nyugodt lélekkel ott hagyhatják a férjek asszonyaikat, megvan azoknak maguknak is a helyük a szocialista társadalomban.”

Ígazat adok neki is. Ilyen csodálatos évtized nem volt még, és nem is lesz, mert hová lehet ezt még fokozni?

Említsem a korombeli öregek sorsát? Hát ott volt nálam például szőlőmunkán egy hetven éves. Míg ebédlőben hűsült, csak úgy áradozott, hogy milyen szép az élet:

„Akárhogy is vesszük, ez a kommunizmus jó kis dolog – mondta. – Nem voltam én kommunista annak idején abban a rabló világban, mert jószerevével azt sem tudtam, mi az. Az volt csak a gondom, hogy valamivel betömjem a hat gyermekem száját. Legyen legalább annak lábbelije, amelyiknek okvetlen ki kell mennie. De most azt mondom, jól tették, akik megcsinálták. Agyon hajszoltam magam, és agyon hajszoltak mások. Most hetven évesen is elég tölem, amit kényelmesen megteszek. Az elvtársak nem hajtanak, örülnek, ha csak eljövök is. Annyit dolgozom, annyi iszom, amennyi jól esik. Ha mindennap elmennék napszámba, keresnék annyi, mint egy miniszter, kényelmesen. Én mondom, jó itt szegény embernek lenni, és minél kevesebben vagyunk, annál többet érünk.”

Mondtam neki, hogy ez a mi dolgunk így egymás között, ez nem az igazi kommunizmus, de szerinte mindegy, ezt is annak köszönhetjük. Az ilyen embert nem lehet egykönnyen megingatni eszmei szilárdságában, mert nem szónoklatokkal győzték meg, sem brosrákkal.

Ha pedig így igaz, akkor jogos volt a kétségbeesésem azon az éjszakán a fácánok és balkáni gerlék inváziója miatt. Mert annyit szenvedett országunkért kár lenne éppen a végre elérkezett boldog évek kezdetén.

Aggodalmam éberén maradt a következő napokon is, mert minden hajnalban a balkáni gerlék félelmetes bűgására ébredtem. A tapolcai kórház fenyőfáit máris ellepték ijesztő tömegben, Hangjuk, hullájuk és ürülékük majd egyre jobban betölti parkjainkat.

Hogy milyen kár lenne jövőnkért, annak tudatában megerősített ágy-

hozkötöttségem heteiben a két diákfiú jelenléte a szobánkban. Koruk szerint rájuk illene a suhanc szó, de sokkal inkább emlékezem rájuk, mint úrfiakra, sőt tündöklő megjelenésük okán nevezhetném őket mesebeli királyfiaknak. Vesemedence gyulladásban szenvedtek mindketten, ami, úgy tapasztaltam, általában a növendék fiúk és süldő lányok betegsége. Szőke volt a hajuk, egyiké kicsit aranyos, másiké rézvörösbe hajló, de mindegyiké tündökölt, és erre sokat adott az anyjuk. Mert az a két szép asszony megjelent minden reggel korán. Jó illatot és derűt hoztak a kórterembe. Ruhájuk is szép volt, naponként változó, időnkint csábos, de mindig vidám színű. Rózsaszín, vagy ékszínek szivaccsal, átható illatú szappannal megmosták az ifjak testét, váltakozó illatú szájoblítót nyújtottak át nekik, volt úgy, az arcukat valamilyen finom szerbe mártott vattával törülgették. De a legnagyobb gondot a hajukra fordították, és ez érdemes dolog volt, látszatos, mert – mondtam már – szépszínű volt a hajuk, vékonyszálú, képlékeny, nem bodorított, hanem vállukra lágyan omló. Volt nekünk valaha gyermek hercegprimásunk. Ez a Hyppolit jutott eszembe mindig. Ekörül lehetett ilyen reggeli serénykedés.

Az egyik fiú szerény volt, csendes, érezhető félelem a szívében, hogy míg beteg, az iskolaév elhalad felette. Jólápolat füzetait, tiszta könyveit forgatta naponta. Jófajta íróeszközei, radírgumija katonás rendben álltak az éjjeliszekrényén. Beszélgetést nem kezdeményezett, csak válaszolt kérdéseinkre udvariasan, ha pedig olyan napja volt, hogy felkelhetett, csupa szolgálatkészség volt. Szolgálatkész volt a másik is, de az, mint az égető. Egy percet nem nyughatott rajta a paplan akkor sem, ha fekvésre ítélték. Ellátott bennünket későn-korán az élet legfőbb, legfontosabb kérdéseivel. Lesz-e atomveszedelem, sárgaveszedelem, hiszünk-e a csészealjokban, a távoli égitestek magasabb civilizációjában, és szerintünk mikor lesznek lombikba készült emberek? Ki kellett használnia a rendkívüli alkalmat, hogy válasza kényszerülten fekszik ott egy volt molnár, egy kenyérgyári igazgató, egy vasutas, egy író, és egy szolgáltató vállalat főnöke. Okos fiú volt, mert a legfogósabb kérdéseket feltette külön-külön mindegyikünknek, és a feleleteket eszünkhöz mérte, úgy szűrte le magának a tanulságokat.

Ha a két fiúhoz hozzáveszek egy lánykát, aki napközben sokszor időzött a szobánkban, akkor nem kételkedhetem egy eljövendő, sokkal kifinomultabb nemzedékben. Ez egy kis öngyilkos volt, de szerény keretek között. Éjjel kimosták, és délelőtt már sétált a folyosón, mégis ott tartották huzamosan, valamilyen megfigyelés végett, és ezalatt a fél folyosó üdvöskéje lett. Nagyon csinos arcú volt, de alacsony, szerfelett életvidám, és jószívű, a két fiú közül mindig azzal malmozott, akit szigorúbban ágyra ítélték. Alig is hittem önpusztító kísérletében, míg meg nem súgta az okát: hogy akit legjobban szeretett, és akinek a szerelmében életre-halálra hitt, a háta mögött azt mondta róla, rövidlábú.

Jól van, én tudom, hogy a világ egyik fele legalábbis megérett már az ítéletre, de várd meg, istenkém, hogy mi lesz őregen ebből a finom dekadenciát ígérő, kedves nemzedékből. Hiszen nem mindegy mennyire érett a lehulló gyümölcs. Szerintem nem jött még el a fácánok és a balkáni gerlék ideje.

A nőnapon már járó beteg voltam. Ezt onnan tudom, hogy annak a napnak a délutánján egy öreg betegtársammal beszélgettem, aki kijelentette, hogy ő ugyan nem vesz virágot sem a feleségének, sem a lányainak, sem az unokáinak, de még a nővéreknek sem, mert ezt az ünnepet nem az Isten

rendelte. A női kórtermekbe viszont ennek ellenére ömlött a virág, mi betegek is megragadtuk az alkalmat, hogy megajándékozzuk a kórház női dolgozóit. A nővérek jókedvvel érkeztek, és frissen felépített frizurákkal, estére táncos ünnepséget rendeztek a klubjukban. Előtte azért azok is betértek hozzánk, akik nem voltak szolgálatban, jó volt látni őket nem fehérben, hanem színesen, könnyű sálakkal a fejükön, libegő fülbevalókkal, nyakláncokkal. Később pedig távolról, halkán felhallatszott szobánkba a muzsika.

Az apokrif ünnep elfogadtatott városszerte, és természetesen várható volt, hogy ilyen éjszaka nem múlik el gyomormosás nélkül. Elsőnek egy fiatal nőt hoztak be. Hallottuk, nagyon nehezen akarta lenyelni a csövet, krákogott, sirt, nyögött, míg nagy kinnal sikerült. Betettek néki egy hordágyat a női fürdőszobába, ráadtak hosszú, fehér kórházi inget, és lefektették. Körülbelül két óra múlva, mikor magam is éppen a folyosón jártam, megjelent ebben a tömzsi alakján földig érő ingben falfehéren, mint a feltámadott. Még el sem döntöttem, kivel azonosítsam ismerős, szép kis arcát, mikor könnyezve átölelt.

– Tudtam ám, hogy itt van; a borbély hozta a hírét, hogy magát borotválta az ágyban. Istenem, nemrég ment el a szegény Vihar Béla bácsi is, mostmeg lám, maga. Mondtam az uramnak, a huncut angyalok is azt szeretik, ha a legkedvesebbek érnek oda elébb. Hogy szerettem azt az áldott Béla bácsit, míg takarítottam nála, felolvasta a legfrisebb versét. Olyan szép volt, meg kellett állítanom a porszívót. Hallottam, a költők akkor írják a legszebb verseiket, mikor érzik halálukat. Ne is írjon most maga semmit, csak várja, hogy gyógyul. Megpillantottam már akkor, amikor elvittek a szobájuk előtt, mert nem voltam én eszméletlen. Csak tudják, hogy megiszom a bort, meg hamar árt is nekem, hát amint egy cseppet lekonyul a fejem, kitör a pánik. Ha mindazt, aki nálam esettebb állapotban van ezen az éjszakán, ide hoznák, akkor többen lennének itt a részegek, mint egy bálban, és kiszorítanák a betegeket. Az is pánik volt, hogy eltanácsoltak az alkotóházból emiatt az egy hibám miatt. Más bűnöm nem volt, csakhogy nehéz ám ott, ahol mindenki olyan, mintha csupa ötös tanulókból állna az iskola. Csak egyszer történt, hogy elaludtam a fürdőkádban nyitott ajtó mellett. Azt álmodtam, hogy már holtan úsztam a víz színén, és akkor jött a Vihar Béla bácsi, kiemelt, felöltöztetett. Így van ez, mert az ember arról álmodik, hogy a legjobb szívű fogja meg a kezét, ha bajban van. De nem ez történt, hanem elbocsátottak, pedig tudom, fájt a szívük értem. Mit tehetünk? Nem igaz? Az uramnak is inkább a szíve fáj, minthogy bántana. Ez a baj. De azért megnézhetik a gyermekeimet is, nincsenek azok elhanyagolva.

Ekkor már ott ült a másik oldalán egy másik jóakarója pizsamában, egy derék negyvenes férfi. Nem titkolózott előtte sem, az ilyen dolgot úgyis tudja mindenki. Legfeljebb annyi, hogy csak a bűnét látja, az erényeit nem. De ez a férfi tapasztalt ember volt, és így szólt:

– Higgyen nekem, nem a maga férje a legszerencsétlenebb. Persze elég baj ez, hogy most is idehozták, de mi a boldogság? Talán az, amikor az asszony olyan okos, meg olyan szorgalmas, olyan beosztó, meg olyan nagyravágyó, hogy nincs egy percnyi béke és nyugalom, hanem az új ház, az új kapu, az új kerítés, az autó, a színes tv, meg a többi flanc, míg bele nem döglik az ember. Akkor aztán elparentálják, hogy milyen nagy kár érte, az egész élete csak szorgalmas munka volt, csak igyekezett, és sírba került,

mielőtt valamit is élvezhetett volna belőle. Az asszonyból meg leszen dicsőséges özvegy, míg nem talál másik bolondot.

– Bizony, magának is elég lehet akkor, jó ember – szólta a fiatalasszony a fehér ingben. Szerettem én az ilyen beszélgetéseket a tapolcai kórházban. Mert mikor is van az írónak alkalma együtt lakni egy molnárral, egy kenyérgyári igazgatóval, mozdonyvezetővel. Legtöbbet a molnártól hallottam, akit szüntelen faggatott a diákok is. Történetesen végigjárta legényként azokat a kis vízimalmokat, amelyeket gyermekkoromban ismertem, és csodáltam rajtuk a víz rettentő erejét, az óriás kereket, a szüntelen remegő házat, a lisztillatot, és a beépített sok-sok gerenda, deszka öreg faillatát. Megjárta a kapolcsi völgy malmait is még élő korukban, melyeknek romjait szemlélni szerettem máig is. Vizimolnár szerettem volna lenni. Sokminden szerettem volna lenni életem egy-egy korszakában, de ez a vágyam végig kísért. Még vagy tizenöt évvel ezelőtt is vásárolni akartam egy düledező malmot Kapolcs közelében. Hatalmas építmény volt. Ez még modern is, turbinás. Három szintjét összezártam korhadó lépcsőin, életveszélyes szakadékaikkal mellett. Alig bírtam szabadulni igézetéből. Micsoda kár volt veszni hagyni ezt a pompás építményt a patak minden kis malmával együtt. Emlékszem még arra a liszthiányra, amely bekövetkezett mormolásuk megszűntével. Dehát voltak fontosabb szempontok is, mint hogy a környék családainak legyen kenyeré, sőt elvek voltak. E malmok elmúlása után nagy utakat tettem meg kerékpáron finom lisztért.

A sors úgy hozta, hogy majdnem a szemem láttára dült össze e gyönyörű táj páratlan gonddal megépített legnagyobb vízimalma. Még láthattam az összeomlásából keletkezett porfelhőt. Látom ma is, és vannak olyan látomásaim, hogy lesznek még szűk esztendőik, amikor megint a patakok erejére szorul az ember. Nem tudom feledni, hogy ez az erecske egy órányi gyalogséta hosszatt malmok tucatját hajtotta.

Mikor eltávoztam a tapolcai kórházból, akkor vettem hírét, hogy megszűnik ez a kis belgyógyászati osztály, mint az apró vízimalmok. Kérdeztem miért, azt felelték, ez a természetes integrálódás folyamata, és az ilyen tekintélyes kifejezések ellen nincs érv. Az orvosok elkerülnek testközelségből, eltűnnek, névtelenné válnak valamely nagy intézményben, valahol messze a tapolcai körzet falaitól. Mert most ez megy mindenek felett, hogy integrálódunk, integrálgatunk. Sok kis községi tanácsból egy nagyot csinálunk, sok kis térszéből egy óriásit, sok kis iskolából egy nagyot, jól felszereltet, drágát. Némely falu nagyra nő, sok kicsi szüntelen településsé válik, és felkerekednek a népek, utaznak munkába, iskolába, ügyes-bajos dolgaikat intézni hivatalokba, pöfög alattunk a drága és bűdös és vészesen fogyó benzin. Készülnek az óvodásoknak is az ügyes kis buszok. A nagy egységek kis országá leszünk, mind büszkébben valhatjuk majd, hogy kicsire nem nézünk.

Átirányítottak a füredi szívkórházba, mint egy idő után a legtöbb infarktusos beteget ezekből a kis Veszprém megyei kórházakból. Mentők vittek, már ülve utaztam, de a kocsis rázása rosszabbul esett, mint február hatodikán. Mert nem a főúton mentünk, hanem szép kerülővel a remek Káli-völgyön keresztül faluról-falura. Alig hittem, hogy egy darabban Füredre érkezem. A szívem minden esetre jól a markomban tartottam, hogy el ne veszítsem szegény beteget. A kerülő azért volt, mert be kellett térnünk Monoszlóra egy másik betegért. Monoszló pedig ott van, ahol az utak véget érnek, Monoszlón nem vezet át út, csak odáig.

Monoszlón, ahol az utak véget érnek, közösen vásárolt házat Ducsinszka

Ilona és Lengyel József, e két rendkívül kedves ember, két nagyszerű ember, két regényes életű, tiszta ember. Míg felöltöztették a monoszlói beteget, és hordágyon kihozták, megjelent szemem előtt régi képeken fiatal arcuk, abból az időből, amikor vádlottak voltak forradalmi cselekedeteikért húsz évesen, széparcúan. Öreg arcukat jól ismertem, és életútjuk állomásait Kanadától Szibériáig, földrajzi messzeségben egymástól. Mért, hogy a hazájukba győzedelmesen visszatérők, a haláluk előtt hazatérők itt vettek közös házat Monoszlón, dombok és erdők szögletében, jövőtlennek látszó kis településen, ahol semmi más nincs, csak a béke és a csend.

A megyei tanácselnök meglátogatott Tapolcán, és közbejárására Balatonfüreden remek elhelyezést kaptam. Reprezentatív szobának nevezhetném, előtér, fürdőszoba, beépített szekrények, erkély pompás kilátással a tóra, légkondicionáló, televízió. Őszintén szólva az elején feszélyezett a helyzetem, nem szoktam hozzá az ilyen megkülönböztetett bánásmódhoz. Zavaromon azonban hamarosan átsegített lakótársam, a városi pártbizottság elsőtitkára, egy rendkívül közvetlen, barátságos fiatalember.

Balatonfüred csinosításaért két évszázadon át költők, írók, grófok, megyei urak, egyéb földbirtokosok, híres politikusok, nagy egyházi férfiak szorgoskodtak, így lett a Balaton klasszikus méltóságú híres fürdőhelye, és most várossá válásának éveiben, polgári fejlődésének elképesztő lendületében ez az én szerény szobatársam az első embere. Egyszerűen, mert ezt a hivatalt kapta.

Szerencsém lett vele, mert általa szobám előkelő elzárttsága, melytől az első napon tartottam, hamarosan megszűnt. Telefonjain, látogatóin keresztül beáradt a város és környék minden gondja, tervek, megvalósulások, sikerek, félsikerek és kudarcok. Látogatóinak egy része régi ismerősöm volt, vagy ismerősöm ismerőse. Magam is gondjaikkal koptatom a tollam évtizedek óta. Elvesztek köztük hamarosan a betegség okozta szorongások. Megyék, városok, járások, vidéki üzemek, téészek vezető emberei, kisebb nagyobb hivatalnokai régi ismerőseim személyes találkozásából elsősorban, de irodalomból, riportokból is bőségesen. Sok szó esett velük kapcsolatban kiskirálykodásról, anyagi előnyök hajszolásáról, pompás építkezéseikről, vadászatokról és kiruccanásokról. Engem író barátaimon kívül hozzájuk fűz a legtöbb személyes kapcsolat. Ismerem életüket magánterületeiken, családjuk körében. Elfogultság talán, de szorgalmukban, ügybuzgalmukban, munkakörükkel való azonosulásukban látom a tisztaság jövőnk legfőbb zálogát. Ami pedig jó módjukat illeti, ha van olyan, miből van az? Korrupcióból talán, kihasznált hatalmi előnyökből? Nem, hanem inkább abból, hogy hivatali idejük után ugyanúgy dolgoznak kétkezi munkát, mint apáik, ha téesz tagok, vagy ha üzemi munkások. Bárányt, sertést, nyulat, méhet tenyésztene, szőlőt termelne, gyümölcsöt, és zöldséget, ha úgy fordul. Így sem haladja meg jövedelmük sem a földművelőké, sem az üzemi munkásokét. És hol van némely sikeres szakma kihasználói mögött? Teremtettek bürokráciát? Igen, ha nem is olyan hierarchikus rendszerben, mint a régi világ hivatalnokai. Alkottak még hivatali nyelvet is, az őket megkülönböztetőt, ha nem is olyan érthetlent, mint a régi törvénykezési szövegek. Kerékbe törik a magyar nyelvet divatként sikkesen használt mondatszerkesztésekben, eltorzított, értelmükből kiforgatott idegen kifejezésekkel. De ezzel sincs szerencsénk, megtanulja tőlük hihetetlen gyorsasággal minden brigádvezető, és bárki, akinek valahol felszólalási joga van. Nem könnyű a dolguk, de nem is veszik könnyen, és ezt jól teszik.

A véletlen úgy hozta magával, hogy az igazgató professzorunk is elébb egyik legelőkelőbb országos intézményünk párttitkára volt, de füredi lett, és vállalta a helység gondját, adjunktusa pedig a nagy szívkórház párttitkára. Így a vizitek fele szólt csak a gyógykezelésnek, a másik fele a füredi gondoké volt. Én pedig hallgatom, és nem tudom, többet ért-e számomra ennél maga a gyógykezelés. Mert a töprengéseim súlypontja betegségemről áthelyeződött olyan területre, ahol az emberi tevékenység nyilván döntőbb, és eredményeiben egyértelműbb.

Magához a terápiához nagyon sok hit kell. Hinni kell a szénsavas fürdőben, az úsztatásban, a reménytelenül tekert, mozdulatlan kerékpárban, a gyógytornában, a testet paskoló vízsugarakban, a kiszabott sétákban, a füredi levegőben. Mindez nem könnyű dolog, mert a hit ugyan Istentől való, de az egyszerű ember a papok által nyeri el, vagyis tanítók által. Elsősorban tehát az vezet a szanatórium jótéteményeinek megnyugtató elfogadására, hogy a gyógyászat fehérköpenyes papjai hisznek benne. Ám elfogott a félelem, hogy az orvosok mindezen szertartás eredményességét a beteg hitéhez kötik, akkor pedig az ő hitük ingatag.

A betegek között valóban voltak vakon hívők, mint amilyenek magam is indultam, ám minél többet érintkeztem befentesebb betegekkel, annál inkább inogtam. Mert voltak szépszámmal vissza-visszatérők, akik itt nagyon jól érezték magukat, és kedvük szerint válogattak a szertartásokban, sőt bátrak voltak nem kellő odaadással tekerni a pedált. A destrukcióra például alkalmas idő volt az a másfél óra, amit várakozni kellett az öt-tíz perces szénsavas fürdőre, és amelyet a betegeknél sokkal nagyobb lelkesedéssel használtak a fürdőhely üdülői.

„Uram – mondták nékem –, mit akar itt a hetven évével? Örüljön, hogy átesett szerencsésen az infarktuson, és húzza meg magát, ne legénykedjék se a vízben, se a biciklin. Mert más az élet a negyven évesnek, és megint más a hetvenesnek. Csak jó akarattal mondom, vigyázzon magára”.

Ha egy kicsit megrendültem is, nem adtam sokat az efféle locsogásra, ezután is rábíztam magam hittel az orvosokra. Azt sem néztem meg, minek nevezik azt a tablettát, amit a dobozomba tesznek. Fogalmam sem volt, milyen gyógyszernek nyomnak a vénámba. Egyszerűen átraktam vállukra életemért a felelősséget, és ez nagyon megnyugtató volt, kényelmes és kellemes.

Ám a boldog tudatlanság csak addig a napig tartott, amelyen megérkezett új szobatársam, egy műegyetemi professzor, az Akadémia rendes tagja, állami díjas, szakmájában bel- és külföldön elismert. Mindjárt az első órában tapasztaltam, hogy nemcsak a rangok, hanem valóban rendkívüli szellemmel hozott össze a sorsom, aki nem filozófus, nem irodalmár, nem művész, hanem a természettudományok nagy doktora. Ilyen természetűben ilyen arányú koponyával sosem kerültem még bizalmas viszonyba, sőt közös zárkába, ráhatásának teljes kiszolgáltatottsággal. Hamarosan kiderült, hogy nemcsak a saját szakmájában kiváló, hanem otthonos irodalomban, művészetekben, különösen a zenében.

Ismerkedésünk első órájában a Kón bácsi vicceket ömlesztette, de ezek közül válogatottan a legszellemesebbeket, a filozofikusakat tucatjával, sőt százával, jegyzetek nélkül. Bennük apránként, de szinte rendszerbe foglaltan Kón szellem történelmének nagy bölcsei közé emelkedett, sőt még azoknál is magasabbra. Ott ül a félelmes isten jobbján, és ítélkezik. Nagy tudós barátom ezt Kónnak nevezte, és valóban nevezhetjük így is, különösen ha kezünk ügyében van olyan tömege az általa alkotott példabeszédeknek.

Szobatársam nyelvével ez a felmagasztosult lény nyilatkozott, amikor gyógykezelésünkről jött elő a szó. Megnézte dobozomat, és megjelölte azokat a pirulákat, melyeket a helyemben azonnal kihajítana. Véleményét alaposan megindokolta a kémia, az élettan és a gyógyszer-tan kategóriái szerint. Az egyikről például kijelentette, hogy odatapad a gyomrom falához, és rákot okoz, hacsak nincs valami nagy szerencsém. Megremegtem, mert azokból a tablettákból vettem be előző nap a legtöbbet. Említettem, hogy másnap megyek biciklis terhelésre, mégpedig most már száz wattal, legalább öt percig.

– Ne tedd! – Óva intett, még két tenyerét is felemelte. Papírt és ceruzát vett elő, hosszú, de pergő számítást hajtott végre a szemem előtt. – Nos, amire vállalkozol, annyi, mintha felszaladnál az ötödik emeletre lélekszakadva. Meg mernéd ezt cselekedni magad ellen?

– Csak az orvosok parancsára – mondtam elsápadva. – Hogy is merném nem tenni, ha felírták a papírra? Hiába is határoznám el, ha arra kerül a sor, nem lesz bátorságom ellentmondani, mindig is tekintélytisztelő voltam. Egy életem, egy halálom.

– Nem kell így kiélezní a dolgokat. Akad közbeeső megoldás is – felelt megnyugtatóan.

– Például szabotáljak. Hagyjam abba a közepén mondván, fáj a térdem.

– Például!

– De hisz ez a világtalálmány, ez az új metódus, hogy bicikliztetni, hogy futtatni kell a szívüszakadtakat, hegynek hajtani, mert az infarktusnak félelmetesebb a híre, mint hatalma az ember felett. Világraszóló angol tudósok hirdetik, hogy ezzel a diadalmas kergetéssel vissza lehet küldeni a szívszélütött vajúrt a bányába.

– És egyetemi katedrák teremnek belőle, tette hozzá a tudós, – csak-hogy térted kár lenne, ha elhullanál harcba ezekért a katedrákért. Nem gondoltál még erre?

– Erre nem – feleltem rezignáltan –, csak egy kicsit bántja tisztos koromhoz illő méltóságomat, hogy mindent bele! Tekerjem azt a soha el nem mozduló biciklit, üljek ott, mint majom a köszörűkövön. Továbbá láttam moziban az angol szívbetegeket futni, köztük szépszámmal öregeket, sőt véneket. Ettől pedig elszorult a szívem egyrészt, másrészt kellemetlen érzést keltettek bennem, mert mire való ez az eszeveszett gürcölés, hogy a vénember meghosszabbítsa életét? Vagyis legalább abban a hitben éljen, amíg szalad?

– Én inkább hordoznám visszavonhatatlan infarktusomat lehajtott fővel bandukolva, mélyen elgondolkodva árnyas erdőben, madárcsicsergésben, mélyeket lélegezve, hogy könnyebb legyen megcsorbult szívemen átáradó véremnek. Egyszerűen felmagasztosulni szeretnék, nem megalázkodni. Értesz?

Igen, értett, de nem olyan természete volt, hogy rábólintson az efféle szenvelgésre.

– A betegség mindenképpen megalázó – mondotta. És hozzátett egy példabeszédet.

Kón bácsi elment a rabbihoz...

Ahol születtem

*Ködként úszott a kocsik fölverte finom por
kertek utak fölött a levegőben*

*a víz szelleme elmenekült
a nyeldeklő kutakból*

*reggelre sűrű halmokba rakódott
az akácok alatt a sárga aranypénz*

*repszett szúrt agyunkig égetett
a láthatatlan rákos nap-daganat*

*megvakultan összepörzsölve
nyáltalan szánkából átkokat sziszegtünk rá*

*kiitta a vadvizeket folyókákat
békákat sütött rá a Duna-part köveire*

*ki lélegzett lángot port
megaszalódott bogarat kapott be*

*a nedvtelen futóhomok elindult
billegett a házunk a dombon*

*a vasúti töltés álmatlanul füstölgött
két szenes oldalán*

*a szél-nem-hűtött tájra isten nem merészkedett
csak hernyóit küldte el*

*megrohamozták az első fényes eperfát
sikoltottak az égre csupasz ágai*

*halálos csipkefátylukkal beszöttek
száraz ürülékük útjukká feketült*

*egy nap bebalzsamozva állt
minden eperfa a nap eszelős hélium-tekintetében*

*a gyilkosokat megölte gyilkosságuk
s még eső nem koppant a döglött fűre*

*ott reménykedtünk a hányadék-csipkés
féreg-mákos eperfa-múmiák alatt*

*az összetöpörödött hosszúszerű hernyóhullákat
beletaposva a szent homokba, ahol születtem*

Mindnyájunk virradása

*Írd le, ne felejtsd el,
vér futja el arcodat két oldalt:
A malomnak nincsen köve,
méges lisztet jár, méges lisztet jár,
tilcsák tőlem a rózsámot,
méges hezzám jár,
tilcsák tőlem a rózsámot,
méges hezzám jár.*

*Írd le, ne felejtsd el,
vér-kosszorús homlokkal fölállsz,
nyitod az ajtót, nézel messze
a háztető-falomb-csárda fölött,
vér-tűzéres halántékkal meghajolva,
sűrű, koloncos nyakkal
búksz le a mélységbe,
de végre megszabadulva:
Volt nekem is egy szeretőm,
de az ojan vót, de az ojan vót,
ha egy nap nem láttuk egymást,
mingyár beteg vót,
ha egy nap nem láttuk egymást,
mingyár beteg vót.*

*Írd le, ne felejtsd el
a messzi, vér mögül lecsattanó
dallam-villámot, hasad végig rajtad,
éget kormosra, üszkösre,
csak csontjaid között
hallatszik még valami dobaj:
vágat irgalmatlanul
folyó nyakába zuhant, eső-csatakos holddal
mindnyájunk éjszakáján át
mindnyájunk megvirradása.*

Kirepül a madárka

4. fejezet

A MENTŐKÖTÉL ELSZAKAD

Forgó arra ébredt, hogy ajtaján vadul kopogtatnak:

– Ébren van? – süvöltött be az özvegy.

– Most már ébren, instálom! – dörögte s feltápáskodott. Megint okvetetlenkedni akar ez a Potifárné?

– Nem iszik velem egy csésze teát? – nyitott be az asszony. – Már éjfél is elmúlt, s a leányom még nem jött haza! De ki is tekerem a nyakát!

Forgót a hír megrémítette: ennek a fele se tréfa! Már csak a csoda segíthet...

Alighogy bevonultak a családi tanácsteremmé nyilvánított nappali szobába, letről, az éjszaka csendjéből felharsant egy autó szaggatott búgása.

Az özvegy szaladt s kikukucskált az ablakon.

Forgó a nyomában; egymást támogatva dugták ki fejüket a sötétbe.

S látniuk kellett, hogy Lily odalent, a kapu előtt, futó, de meghitt csókkal borul egy férfi nyakába; aztán elszakadnak, az ismeretlen autóba ül, Lily pedig eltűnik a kapubolt alatt.

Ijedt lélegzetük egymásba szakadt. Ha most bombájuk lett volna, vagy legalább egy jókora féltégla, gondolkozás nélkül vágják a gyalázatos autó után.

– Ezt kellett megérnem! – hörögte az özvegy s félájultan rogyott Forgó karjába. De kettejük közül e pillanatban inkább a férfi szorult vigasztalásra.

– Nyugalom, asszonyom! – rebegte Forgó, részben a maga erősítésére, miközben fegyvertársát a díványhoz támogatta. – Végzetes szakadék szélén imbolygunk...

– Nem élem túl! – fogadkozott az asszony. – Egy anyaszív ilyesmit nem viselhet el!

Lily az éjszaka, a csillagok, a suhanás és a szerelem bódulatában semmi veszedelemmel nem törődve, úgy esett be közéjük, mint egy ablakon bedobott, zilált nagycsokor virág.

Az anyja a díványon levegő után kapkod; Forgó maradék haját tépi, bajszát szaggatja; az ablak tárva-nyitva!

Lily rögtön mindent megértett: drámai nagyjelenet következik, talán vérrel és halállal... De nem bánta.

– Takarodj a szemem elől! – visitott az anyja. – Kitagadlak! Megátkozlak!

Lily vállat vont, szó nélkül sarkon fordult s úgy tett, mintha máris in-

dulna világgá. Elhatározásának nyomatékául még a sálját is megigazitotta nyakán.

Forgó az előszoba ajtajában érte utol.

– Lily! Tán nem vette komolyan? – tette vállára súlyos kezét, s elfelejtette tegezni.

– Ha így fogad a saját édesanyám! Van hova menjek, tudja meg! – kiáltotta, hogy az anyja is hallja s rángatni kezdte a kilincset.

Forgónak erőszakkal kellett onnan a kezét lefejtenie.

– Jöjjön be, s kérjen az édesanyjától bocsánatot! – biztatta s húzni kezdte a szoba felé.

– Én? Vajon miért? Nem csináltam én semmi rosszat!

Forgó, hangját biblikus-mélyre eresztve, kezét szívére szorítva, ünneptélyesen komor szózatba kezdett, ismét tegezőleg.

– Eltévedt bárány, hallgasd meg pásztoraid szavát! Rajtad már csak a csoda segíthet: a szeretet csodája! Fejemet a falba tudnám vagdosni, amiért nem vagyok elég erős jó útra téríteni téged! De imádkozni fogok, hogy erőt vehess a Sátán hatalmán! Ezentúl minden akaratommal, foggal és körömmel küzdök a lelkedért! Ha kell, a fertőig kísérlek, s az utolsó percben rántalak vissza! Én mindent megbocsátok!... Az övé voltál? – hörögte s megragadta Lily nyakát.

– Örült! Örült! Eresszen el! – sikoltotta Lily s kapálózva igyekezett kitörni a vasmarkok szorításából; lélegzete elhagyta, utóbb már ő is csak hörgött, mint a támadója.

– Valld be, valld be! Írd le nekem a részleteket, mindent, de mindent; hogy megbocsáthassak! Mert tudom, hogy csak engem szeretsz igazán!

A dulakodásra és ordítozásra Gréberné, félájultságát fürgén abbahagyva, kirohant az előszobába.

Lilyt ott találta, Forgó fekete ölelésében, mint gyenge csirkét az olyv karmai közt. Dühödt kotlóként vágódott közéjük s Forgót öklözve, tépázva, kiragadta lányát a görcsös, vonagló, csontropogtató ölelésből.

– Ehhez magának nincs joga! Hogy merészel...? – rikácsolta s egy fúria erejével karmolta, rugdalta, lökdöste Forgót befelé a szobájába.

– Csak nekem van jogom! – toppantott Forgó, s egymásba akaszkodtak.

Lily megtépázva, repülő hajjal rohant be a szobába.

– Maga juttatta ide! – hallotta a mennydörgő ítéletet. – De én meg fogom őt menteni!

– Semmi köze a lányomhoz! Holnap szedi a sátorfáját s kotródik innen! Maga aljas, vén szatír!

– De asszonyom!...

– Maga szemet vetett a lányomra! De ki is kaparom a szemét!

– Meg fogom őt menteni! Kiragadom a kárhozat kígyószorításából!...

– Magamagát mentse meg! Szégyentelen disznó! – sipított az asszony. Az ajtót bevágta, hogy csak úgy porzott a vakolat, s a kulcsot ráfordította.

De már nem volt annyi ereje, hogy a lendületet kihasználja, s a még Forgóra emelt ököllel a leányának essék neki. Kiadta mérgét...

Lily fejét párnájába fúrva zokogott a vetett ágyon. Ismét jó helyre hulltak könnyei: anyja nemsokára lábujjhegyen surrant hozzá, s taktikát változtatva tette fejére a kezét.

– Mindent mondj el szépen édesanyádnak!

Lily valósággal ugatva sirt, de abból már kicsendült a megbánás angelus-szava.

– Van valakid? Óh, bár tudhatnám, hogy valami komoly udvarlód akadt! – Az autó, nyilvánvalóan, nála is megtette a hatást. – Én örülnék a legjobban! Mondd galambocskám, szeretsz valakit?

Lily igenlően zokogott.

Az özvegy elérkezettnek látta a pillanatot, hogy fejét a lánya mellé hajtsa s megtévesztően hasonló zokogásban törjön ki:

– Kirepül a madárka – szipákolt. – Az én kis tubicám ma holnap itt hagyja fészékét! Ugye mindent elmondasz, gyermekem?... Majd holnap?... Na jó, aludjunk egyet rája!

És saját bölcsességétől, anyai szíve nagyságától eltelve, vonult vissza szobájába.

* * *

– Csak nekem van jogom! – ismételte Forgó eszelősen, s egy finiselő távgyalogló tempójában rőtta-rovogatta fel s alá a szobát.

– Majd megmutatom én! – rázta az öklét, s állkapcsát viczorogva előre szegezte. – Lefülelem a banditát! Valami nemzetközi gengszter, semmi kétség; átadom a rendőrségnek!

Amikor tán egy félkilométernyit is gyalogolt a szobában s a verejték csak úgy szakadt róla, dühösen fújtatva dobálta le ruháit s az ágyra vetette magát.

A sötétség s teste vízszintes helyzete józanítóan hatott: hirtelen ráébredt viselkedése eszeveszett voltára. Hátha az édes teremtéssel örökre meggyűlöltette magát? Sírástól környékezve, hangosan nyöszörgött, s didergett egész testében.

– Könyörülj rajtam, vén bűnösön, Seregek Ura! – fohászkodott s a sötétben egész parányinak, szétesőnek érezte magát. Élete emlékestül, érzelmestül, oly töpörödöttnek tűnt fel e pillanatban, hogy egy hangya elhurcolhatta, egyetlen esőcsepp szétmállaszthatta volna...

Eszébe jutott a koporsó, melyben előbb-utóbb oszló testtel fog feküdni a nehéz föld alatt.

Egy emlék-szárnycsapás az anyja halotti arcát sodorta elébe, a sárga, hegyes orrot, az állát felkötő kendőt, a dermedt keresztbevetett két kezét a mellén...

Aztán hirtelen, Isten tudja milyen úton-módon, megjelent előtte az a vízbefojtott kölyökmacska, melyet tán ötéves korában talált a patakparton, s láttára először vett tudomást a halálról.

S végül Jolánkával találta magát szemközt:

– Bocsáss meg – rebegte. – Mindent jóvá teszek!

Felugrott, villant gyújtott, Jolánka képét sürgősen előkereste a fiók kriptaszerű mélyéről s oda illesztette eredeti helyére.

Aztán visszafeküdt s némileg megnyugodva, fogadalmas lélekkel hajtotta álomra fejét.

Lilyvel álmodott: a leány autóban száguldott előtte, s ő mint a bolond, ordítózva rohant a gödrös, latyakos úton az autó után... Majd vonatra várt, de mikor végre berobogott, a tolongástól képtelen volt felszállni. Lily az utolsó percben megjelent s piros kendővel integetett ki a vonatablakon... Mindez, úgy érzékeltette az álom, nagyon rég volt, tán még tanár-

jelölt korában, vagy az előbbi életében: a férfiak különös, tornyos kalpagot viseltek, a nők ezerfodrú, talpigérő szoknyát, s az állomás előtti téren fényes katonabanda masírozott...

Aránylag pihenten ébredt. Az udvarban poroltak. Tán ezt a vad, robbanásszerű zajsorozatot varázsolta előbb vonattá, majd rezesbandává az álom...

Súlyzók híján a kisebbik széket ragadta fel s nyomkodta viharosan a feje fölé, majd békaügetésben járta körül vagy tízszer a szobát. A zuhanyozásra ekként megérve, izzadtan, gőzölgő testtel vonult ki a fürdőszobába.

– Oh drága holmik – gyönyörködött a pudriében, a pirosnyelű fogkefében, a zöld bakelit szappantartóban s még egyben s másban, amiket Lily dolgaiként tartott számon a fürdőszobában. – S az a fürdőruha! – emelte pillantását a magasba, ahol fehér gyapjúdressz lógott egy kötélen. – Szentély, szentély, Vénuszbarlang ez a fürdőszoba... Oh, mért is nem költözhettek be a falakba, hogy bár egyszer jelen lehessen, amikor Lily felséges teste elfoglalja helyét az ő zuhanyozásával bizonyára megszenteltelenített medence-kádban!...

Lekapta Lily fürdőruháját és szertartásosan emelte arcához; mellkasa hatalmasan emelkedett, ereszkedett, mint a kovácsfűjtató.

Aztán gyorsan ugrott is be a kádba, a zuhany alá.

Alighogy felöltözködött, bátor és követelőző csengetés harsant az előszobában. Várt, várt egy darabig, aztán, látván, hogy a hölgyek közül egyik se mozdul, rosszat sejtve, ő maga nyitott ajtót.

– Zilahy! – hőkölt hátra múltkori látogatója előtt. – Tán csak nincs megint valami baj?

A fiú arcát valóságos glória vette körül: rajongó áhitattal nézett fel a hórihorgas tanárra.

– Kedves tanár úr, ugye nem haragszik, hogy megint itt lábatlankodom – lépte át az előszoba küszöbét –, de muszáj volt!

– Kerülj beljebb!

Odabent széket tolt alá, maga viszont állva maradt s karját összefonta a mellén.

– No mi az újság, fiacskám?

Zilahy csak behunyta a szemét, kezét imára kulcsolta és maga köré egy kápolna sugárözönét varázsolva mondta:

– A Magasságos Isten áldja meg, amiért engem az igaz útra vezért!

– Áldassék az Ő neve! – örvendezett Forgó.

– Reggel zuhany, este zuhany – folytatta a legényke hangot váltva –, s fogja csak meg a tanár úr a karomat, hogy megerősödött a súlyzótól! Már harmincszor is kinyomom; de ötvenig meg sem állok...

– S a szíved? – érdeklődött Forgó.

– Kutya baja.

– No látod! Csak így tovább! Jövőre megnyered az atletikai versenyt a tornavizsgán, akár csak én nyolcadikos koromban! Láttad már a kitüntetéseimet? Várj csak, megmutatom!

Azzal elővette a Kyriazi Frères feliratú szivarkás dobozt, s csörömpölő tartalmát az asztalra borította. Éppen azon volt, hogy az arany, ezüst, bronz érmeiket sorra vegye s külön-külön ismertesse elnyerésük körülményeit, amikor száraz villámként vágott értelmébe, hogy dicsekvése, sajnos, már

csak a múltra vonatkozhatnak! Mert jelene a legalávalóbb züllés, eddigi emberi méltóságának, lelki erejének eleven cáfolata! Nagyon elrestellte magát.

– Majd máskor – septe be érmeit az elképedt fiú elől. – Most sietnem kell az alsóvárosi polgárba. Ne haragudj, édes fiam! – S többet nem nézett Zilahy szemébe.

– Eljöhetek máskor is? – kérdezte riadtan, búcsúzkodva a diák.

– Amikor kedved tartja. Isten vezéreljen! – szólt utána, de ki se kísérte; hadd botorkáljon egyedül az előszobában...

Üveges tekintettel meredt a semmibe.

* * *

Gréberné, hallván, hogy lánya ébredszik, mezítláb hozzátipegett s leült az ágya szélére. Megcsókoltatta, megcirógatta, s úgy gügyögött hozzá, mint pólyás korában. Amikor a talajt ilyenformán megpuhítottanak vélte, közel hajolt Lily arcához s úgy lehelte rá:

– Na mesélj, cicuskám!

Lily, anyját nem akarván teljesen maga s az ügy ellen hangolni, s az elzárkózást lehetetlennek ítélve, kibúvóval kísérletezett:

– Kedves fiú!

– Szereted?

– Még nem tudom. Talán...

– Az az autó az övé?

– Képzeld! Szállító vállalata van.

– Mióta ismered?

– Ó, már rég! – füllentette Lily.

– S nekem nem mondtál róla semmit.

– Nem akartam elkiabálni...

– Mondd szívem, ne aggódjam érted? Ne tépjem a hajamat, ha később jössz haza?

– Ugyan Memi, ilyen libának tartasz? Hisz a te lányod vagyok – aztán a mai este lehetőségeit latolgatva, hozzátette. – Különben is: feleségül akar venni.

Az özvegy alig leplezett boldogsággal igyekezett megmaradni az aggódó anya szerepében:

– De biztos vagy benne, hogy nem valami nőcsábász? Vigyázz kislányom, a férfiak mind egyet akarnak!

– Még jó, hogy nem kettőt! – igyekezett Lily e kétértelműséggel könnyedebb jelleget adni a társalgásnak.

De az anyja ragaszkodott eredeti gondolatmenetéhez:

– Csak azt kötöm a lelkedre, tubicám – kevert most már egy csipetnyi pátoszt is a masszába –, nehogy valami meggondolatlanságot csinálj! Most ne anyádat lásd bennem, hanem az érett asszonyt, ha úgy tetszik idősebb barátnődet, aki tapasztalt már egyet s mást az életben. Mert én nem élném túl, ha valamit megtudnék rólad!

Lily ideges kuncogással igyekezett bagatellizálni anyja rémlátásait.

– Jó pofa vagy, ötleteket adsz nekem! – S erőltetetten vihancolt tovább.

– S még valamit szeretnék tisztázni, kisleányom – szállította le hang-

ját a komorságig. – A Forgó ügyet! Hogy kerülhetett sor arra a szörnyű jelenetre?

– Szerelmes belém, a vén barom – rándított a vállán Lily, durván kiszolgáltatva öreg barátját.

– Hallatlan elvetemültség – ugrott fel Gréberné, s úgy tett, mintha mindjárt rohanna is az albérleti szobába. – Még ma kirúgom... – Most már értette, mire vonatkozott Forgó rémült vonakodása tegnap délután, a legkritikusabb pillanatban. Iszonyú gyűlölet fogant benne a saját céljaira nem fordítható férfiú iránt, Potifárné gyűlölete...

Lily azonban Forgót váratlanul védelmébe vette.

– Ezt nem teheted: a lovagom nagybátyja. Ő hozta az almát!

Az özvegy dühe újabb hullámot vetett: hogy mindent csak most kell neki megtudnia! Valami furcsa komédia van itt készülöben! Ő mindenből ki-maradt...

– Szép dolog! – sziszegte engesztelhetetlenül. – Mondatom, jól meghintáztattatok! Hát ezt érdemlem én? Így neveltelek én téged, hogy titkolózz, sötétben bujkálj anyád előtt? Miért nem hoztad elém azt az alakot? Hogy hívják?

– Erszényi Miklós – rebegte Lily, s a név muzsikája és tartalma megcsiklandozta minden porcikáját. Magában alig hallhatóan ismételte: Erszényi Miklós. – Csak éppen az fáj neki, hogy lovagja arcát, mely még az éjjel oly közelről sugárzott, sehogysem tudja megidézni!

– Nagyon kíváncsi vagyok rá! – mondta némi fenyegetéssel az anyja, s duzzogva vonult ki a konyhába.

Lily behunyta a szemét, s erőnek erejével, minden akaratát sűrítve, próbálta maga elé idézni Erszényi arcát; de csak az autót látta, a város fényeit a mély tengerfenéken, a feje felett lobogó csillagképeket s egy gyűrűs, aranykarórás férfigezet a volánon. – Hátha nem is jön el? – ijedezett, de mindjárt el is hessentette ezt a szorongást, és kicsinyhitőségét restellve vont egyet a vállán: – S ha nem jönne? Az ő baja!

* * *

Forgó egész délután hiába várta, hogy Lily bekopogjon, s bocsánatkérő szepegéssel járuljon elé. (Hol volt már a tegnap éjjeli jelenet után elhatalmasodott önmarcangolás?) Lily azonban végül is hét óra tájban úgy ment el hazulról, hogy be se dugta az orrát. Ilyenformán egész nap nem találkoztak. S mi lesz, ha ismét oly későn vetődik haza?...

Eszeveszett gyorsasággal kapta magára kabátját; köcsögkalapját fejébe nyomta, somfabotját hóna alá fogta, s Lily után vetette magát.

Amikor kiért az utcára, Lily éppen fordult ki a széles főútra. Ő utána. A távolságot megtartva s Lilyt görcsösen szemmel kísérve, loholt, loholt, mint vén kopó a nyúl után. Jól látta, amint egy katonatiszt alaposan megbámulja, méricskéli a lábát. Majd egy kapcabetyár külsejű ficsúr emelt előtte kalapot. Forgót mindkét esetben előntötte az epe, s botját még keményebben markolta; pedig Lily, dicséretére szolgáljon, egyik esetben sem viselkedett kihívóan.

A Fötéren, ahol fel s alá hömpölygött a semmittevők hada, Lily természetesen lassított. Itt már nehezebb dolog volt szemmel tartani, el nem veszíteni a tarka áradatban. Forgó előnyösebbnek vélte a távolságot csökkenteni, s most már alig tíz méterre tülekedett Lily nyomában. Lilyt magá-

hoz bővölte egy fényes kirakat; megállt s hosszan gyönyörködött az üveg mögött pompázó holmiban. Persze, Forgó is megállt, s hogy feltűnést ne keltsen, úgy tett, mintha cipőmadzagjával akadt volna valami elintézni valójára. Lily végre elszakadt a kirakattól s tovább libegett. Forgó, amikor a kirakathoz ért, meg nem állhatta, hogy bár egy futó pillantás erejéig meg ne tisztelje érdeklődésével Lily szemének nyomát; s a rendelkezésére álló egy-két másodperc is elegendő volt ahhoz, hogy súlyos megállapításokra ragadtassa: a kirakatban csupa hajmeresztő, drága női ruhadarab hivalkodott, harisnyák, selyem melltartók, kombinék és pulóverek! Forgó fogcsikorgatva vonult tovább. De bánta, hogy nem volt annyi istene, hogy botjával bezúzza az átkozott kirakatot!

Lily most két hölgygel futott össze; nevetgélve tettek egy-két megjegyzést a járókelőkre és egykedvűen túrték a férfiak pimaszkodó közeledését...

– Micsoda becsstelen nőszemélyek! – vicsorgott Forgó, mert a hölgyeken rengeteg púdert és festéket fedezett fel, sőt az egyiknek cinóbervörös volt a körme is! Kétségkívül a színház mocsarának kételtű szirénei! – állapította meg s undorral, fenyegetően mérte őket végig, amikor tovacsörtetett. A hölgyek egymásra kuncogtak: mit akarhat ez a fekete rongycsomó, ez a panoptikumból elszabadult viaszfigura?

Végre kivergődtek a korzó idegörlő nyüzsgéséből! Lily befordult az óvárba vezető hajdani városkapu emlékeit őrző szűk utcácskába. Forgó, tekintettel a kevés járókelőre, jónak látta, ha ismét az eredeti távolságból settenkedik utána; vállalkozásának a sűrűsödő alkonyat is kedvezett. Most már az útvonalból kétségtelenné vált, hogy Lily egyenesen a színházba tart.

Üldözője, erről megbizonyosodván, már-már fellélegzett: hát mégse randevú? – De mindjárt valami csalódásféle érzés is motoszkálni kezdett benne: hát ma sem lesz semmi a nagy leleplezésből? A megbocsátás egetverő jelenete ismét elmarad?

Lily a színház előtt megállt, körülnézett s besurrant a művészbejárón. Forgó egészen a sarokig lopakodott, aztán megtorpant, s tanácstalanul bámult utána; ide már nem követheti.

De mi dolga lehet ilyen későn, ha nem a nézőtérre igyekszik? Nem várja-e odabent, abban a labirintusban, valami eldugott kis örömtanyán, egy Gyertyános-reinkárnáció, vagy holmi erőszakos, minden hájjal megkent ficsúr...? A szerelem mindenütt kivirít: kukoricagóré, szénapadlás, szőlőpásztor kuszakúriája éppúgy melegágya lehet, mint egy bőrfoteles igazgatói szoba. S ez az idomtalan épület, ormótlan zsinórpadlásával és kupolájával, az előcsarnok vörös fényeivel, amúgy is olybá tűnik az alkonyatban, mint egy emeletes bordélyház... Valakik vígan vannak odabent: hejehuja, női és férfi énekszó, zenebona... Mintha ebben a komor őszben is az örök, szerelemre csábító, bűnös tavasz birodalma volna!

Elmerészkedett az előcsarnokig, feltette pápaszemét, s megnézte, mit játszanak odabent.

A Corneville-i Harangok!

De Lily nevét hiába kereste a színlapon. Mit kereshet hát az ő eltévedt báránykája ebben a muzsikáló vadonban?

Kalandot, fertőt, semmi kétség!...

Irtózáttal távolodott el Lily bűneinek ismeretlennel, vagy ismeretlennel elkövetett barlangjától.

Túl, a bejáratnál szemközt, órjási kapu módján tátongott a sétatéri nagy fasor. A sétatúton százéves, odvas juharfák levelét hajkurászta a szél; a padokon öreg emberek és katonák üldögéltek, vagy egy-egy ismeretséget kereső, ágrólszakadt nőszemély...

Forgó lehorgasztott fővel lépett be a két első fa alkotta gyérülő lombkapun. Ahol az alsó ágak majdnem az ember fejét verdesik, mindenki lehet órjási; és a másfélévszázados fák alatt mindenki fiatal, talán mert a fák épp olyanok, mint 30–40 évvel ezelőtt; ismerős odvaikból denevérszárnyakon surran ki az esthomályba a régi diákkori őszök keserédes illata...

Hátát az egyik görcsös fának vetve, botjával leveleket nyársalgatva, jó megfigyelőhelyet rögtönzött magának. Teremtett lélek ki nem surranhat úgy a színházból, hogy – hacsak a nibelungok Alberich-törpéjének bűvös sapkáját nem húzta a fejére – észre ne vegye. A Corneville-i Harangok muzsikája ide megszűrve, tán mennyei közvetítéssel szívárog; ütemére a nagy, búcsúzkodó, gyérlombú ágak búbanatosán imbolyognak, s mint öreg komódból előkerült illatos legyezők, szórják szét sűrű, emlékkeres illatukat.

– Csak még egyszer volnék fiatal! – sóhajtotta. – Mint ezek a maiak!... Barna, negyszélű „kanászkalappal”, duplatalpú antilop cipőben sétálni a korzón! Színházba, moziba járni, automobilban vágatni valami édes kalandra! Nekilendülni az életnek, mint egy szüretelő hegyoldalnak! Szájpadrólunkra szorítani s nyelvünkkel kipréselni minden perc szőlőszemét... És semminek se látni a végét, mintha minden a személyes örökévalóságot építené!...

Ahogy eképpen ábrándozik, egyszercsak autóbúgást hall, s pár pillanat múlva látnia kell, hogy egy karcsú, zöld kocsi suhan a Színház elé, éppen oda, ahol Lily oly kegyetlenül illant el szeme elől az imént. Az autó megáll, s kilép belőle egy magas, vállas, barnakalapos fiatalember, az autót bezárja, s benyit a sarki büfé ajtaján.

Forgónak több se kellett: leshelyét otthagyva, kisettenkedett a homályból, az autót óvatosan körülszaglásztta, s a hátsó kis ablakon, melyen talizmán gyanánt csörgősipkás pojáca lóginyászott, bekukucskált a rejtelmes fülkébe. – Ez a szűk hely is megfelel a szerelem aljas céljainak – állapította meg szörnyülködve –, ha az ördög itt csapdossa meg tüzes lapátjával a párocskát! Mozgó bűntanya! – mérgesen ráköpött az ablakra, s néhány lépésnyire, egy gömbakác oltalmas árnyékába húzódva, bekémlelt a színházi büfé üvegajtaján.

A fiatalember a pult előtt ácsorgott s javában öntögetett magába valami italt.

Forgó ráismert – de nem akart hinni a szemének.

Valóban Micsu volna? Hogy kerül ide a gézengúz? Amióta nem látta, kétszer is költötték holthírét. Azt is hallotta róla, hogy szépreményű unokaöccse feketézésért dutyiba került, de azt is, hogy mint hadifogoly, vígan él Dániában... Lehetséges, hogy Micsu volna? Lily megrontására az ördög éppen őt szemelte ki?

A fiatalember fizetés közben, közvetlen a bejárat előtt úgy fordult, hogy most már megállapíthatta: valóban ő az, négy esztendeje nem látott, s a háborúban eltűntnek vélt, talán csak anyja által siratott, kalandor természetű unokaöccse. Több oka volt rá, hogy a viszontlátásnak egy cseppet se örüljön.

Hanyatt-homlok visszasurrant a téren át előbbi leshelyére.

Micsu kilépett az ajtón, megállt s karóráját megkérdezve, fel s alá kezdte méregetni az aszfaltot a színház s a sarki büfé között. Egy kapualjból, négykerekű teknőben, rongybuba lábatlan koldus gurult elébe; Micsu nadrágzsébébe nyúlt s a rojtos, mocskos szalmakalapba egy marék összegyűrt papírpénzt vetett.

– Mégse lehet olyan aljas, mint a híre – állapította meg Forgó. – Vagy csak így akarja a szerencsét maga felé fordítani...? – S elsorolta mindazt, amit unokaöccséről évek során megtudott.

...Tizenkét éves korában elszökött hazulról; Konstancában szedték le egy török hajóról. A középiskolát 3–4 gimnáziumban végezte. Negyedikes korában csapták ki először, mert egy tanárja a nyilvánosházban tettenérte. Hatodikos korában megkéselte egy osztálytársát; mint nyolcadikos, teherbe ejtett egy konviktusi konyhalányt. Aztán beiratkozott a jogra, de a halott római jog helyett inkább az élő infernót tanulmányozta, és egy szigorlat nem sok, annyit sem tett le. Aztán jött a háború. Összekötéseinel fogva a trénhez került, raktárnoknak... Állítólag fogságba esett... eltűnt. Most mégis itt van! Minden tűz csak edzésére szolgált; daliásabb és hetykébb, mint valaha...

Ezeket végiggondolva, egy pillanatra behunyta a szemét; mikor újra ráemelte, Micsu már javában csókolgatta Lily kezét. Aztán, hipp-hopp, beültek az autóba, s elrobogtak. Forgó szinte felüvöltött keserűségében; botjával vadul megcsapkodta az odvas fa derekát.

– Jacatā nebunul! – röhögött rá egy katona oldalán üldögélő cseléd, a közeli padról. S Forgó értett annyit románul, hogy tudomásul vegye boldodá nyilvánítását. Ráacsargott a párocskára s fejét vállá közé húzva iramodott az autó után; de már a sarkon be kellett látnia, hogy hiába rohan. Az autó már az utca végén száguldott, egyre elenyészőbb pont, cikázó lidérccláng az esti város labirintusában. És sehol egy bérkocsi vagy taxi, amivel üzőbe vehette volna!... Ösztöneire bízta magát, kutyaszimatára. Az idő nem számít: ha kell reggelig kószál, nyomoz a városban; valahol csak rájuk talál, az autó majd árulkodik!

Egy sarki kofánál némi gyümölcsöt vásárolt, s úgy, ahogy kapta, mosatlanul, papírzacskóból elfogyasztotta. Megerősödve folytatta nyomozását. Bekémlelt minden újtába eső garázsba, minden ácsorgó autót körüljárt. Rendőroktól és kocsisoktól kérdezősködött: mindhiába.

A város fokozatosan, aszerint, ahogy a tisztas polgárok rendre nyugovóra tértek, elcsendesedett; csak a kocsimák lettek mind elevenebbek, hangosabbak. Imitt-amott cigány- vagy dzsesszmuzsika szaggatta meg az alvók álmát; részegek csapolták feszülő hólyagjukat a bejárat falán. Némely jobb vendéglő előtt két-három autó is állt.

Mindenekelőtt a nagyobb szórakozóhelyeket vette sorra.

Végre, tizenegy óra után, egy szűk, patinás belvárosi utcáskában, hirtelen a zöld autóval találta magát szembe. Mérgesen néztek farkasszemet. A nagyranőtt zöldbéka testű szörnyeteg egy divatos étterem előtt szunyókált; nagyterméből cigánymuzsika indázott az utcára, magyar s román dalamok váltották egymást. Forgó felemelte somfabotját s egy tuss robaja alatt alaposan oldalbavágta az autót. Aztán, mint aki dolgát jól végezte, behúzódott egy öreg földszintes ház vadszőlős kapuboltja alá. Botját maga alá támasztotta, mint kenguru a farkát, s várt, várt. Alig félórás ácsorgás után, félálomszerű bóbiskolásából ismerős turbékoló kacagás rezzen-

tette fel: Lily össze-összeverődő térdrel, dévajul dudorászva ereszkedett le a vendéglő vörös szőnyeges grádicsán; Micsu utána; a dülöngő, részeg lányt betuszkolta az autóba, ő is beugrott, s mielőtt megakadályozhatta volna, nekivágtak a sötét utcának.

Forgó leszegett fővel vetette magát utánuk. Követni, üldözni fogja őket árkon-bokron át, ha kell a város, vagy a világ végére is!...

De amikor az autó már a szomszédos utca egyetlen emeletes háza előtt megtorpant, csak annyi ideje maradt, hogy behúzódjék a régi város-falszöglet ammoniák-szagú homályába.

A párocska kiszállt, s Lily hangos nótázása egy percre felverte az utca csendjét. Micsu aggodalmaskodva tapasztotta szájára a tenyerét. Az autót bezárta s ugyanarról a kulcsomóról nagyobb kulcsot keresve ki, benyitott a ház kapuján.

Forgó sóbálvánnyá meredve, holtelevenen, minden cselekvőképességtől megfosztva bámult utánuk. Egy perc múlva két első emeleti ablak világosodott ki a feje felett; pókhálószerű, téglalap-alakú fényhasábjuk ketős pallót vetett át a foghíjas, gazzal benőtt középkori várfal-darabra.

A sikátorszerű utcácska jellege, melynek földbesüppedt háziköi emberemlékezet óta a megvásárolható szerelemnek voltak ki nem füstölhető fészkei, minden szépítési kísérletnek eleve gáncsot vetve tájékoztatta Forgót Lily látogatásának célja és természete felől! Arcát szörnyű fájdalom torzította el, feje mellére bukott, szemét erőszakosan lehunyta, s hagyta, hadd szaggassa, rázza a könnytelen zokogás...

Csak legalább láthatná, mi történik odabent! De a mostoha környezet még ettől az iszonyú gyönyörűségtől is megfosztja. Bár volna egy fa a közelben, hogy felkapaszkodjék!

Kihúzta magát s örült tetterőtől sarkallva, tekintett körül.

A középkori várfal, kiálló kőbütykeivel, vastag vadszőlőindáival, minden fánál alkalmasabb! A félhomályban vak módján tapogatózva járta be a fal hosszát s keze hol hatalmas, rozsdás kampószegekbe, hol porhanyós téglákba botlott. A vadszőlő-gubancokból megrémült verebek rebentek fel, avar-törmelék és vakolat hullt a szemébe, a kalapjára. Végre talált egy mélyedést a falon, melyben nyugodtan megvethette a lábát: holdkórosok titokzatos leleményességével kapaszkodott egyre feljebb. Végre, életében először, hasznát vehette ifjúkori kötélmászó, nyújtó- és korlátbravúrijainak, melyek minden kar- és nyakizmát drótszerűvé fejlesztették. Fújtatva, semmi veszedelemmel, a tettenérés veszedelmével sem törődve, húzódkodott egyre feljebb.

S egyszercsak fent volt a hajdani lőrések előtt futó párkány, a gyilokjáró peremén! Az embermagasságú burján közt most már könnyűszerrel küzdötte előbbre magát.

Egy perc múlva ott hasalt a két, elsőemeleti ablakkal szemben, a sárga háztól macskaugrásnyira, s mohó lihegéssel készült átvenni emberfeletti tornamutatványa jutalmát: a látványt, melyet tőle immár semmi hatalom el nem rabolhat!...

(Folytatjuk)

Balassi

*Lengyelben voltunk; egyik este
összeverődtünk, citera,
jó bor került, meg néhány beste
ringyó s pár vidám cimbora.*

*Üztük az agyunk és az álmot,
elvertünk gondot, port, vagyont;
Bálint az asztal alá rántott
egy láng-üstökű hajadont.*

*Vesztett muri volt, vestett végünk
éreztük tán és kard repült,
csattogott, omló veres vérünk
az okádékkal elvegyült.*

*Két nap tartott, aztán csak Bálint
bírt tovább, ő fennmaradt,
s a polyákkorcsma asztalán írt
hosszan, míg rávirjadt a nap.*

Harangszó

*Két zord alak, két szinte-bálvány
néz szememmel, egymást vitázván,
belémszelidült arccal, árván,
ama Károli s ama Pázmány.*

*Lehet az ember Péter, Gáspár,
mert így is, úgy is mindig mást vár:
te, Gáspár úr, szép kertet ástál,
s te, Péter úr, a szebb oltásnál*

*püspökösködtél, elő-élen,
s ki mindkettőtök szavát félem,
s ki azóta az egy reményen
élők hitét s az egy gyékényen*

*meghúzódokét állom-vallom:
harangotok kongását hallom,
ha te búgsz, Péter, messzehallón
s ha te, Gáspár, bongsz, az sóhajom.*

A szigligeti hajóállomáson

*Jön, jön a hajó, s most köt ki
öt percre éppen.*

*Mint óriás,
hóteher lódarázs,
zümmög-dönög
a villámló vízfodrok, örvény-félkörök
és hab-rózsák ünnepében.*

Megy, megy a hajó.

Leszakad a világ-előtti, tiszta csönd.

*Aztán: a nád, a nád.
S a Mária-kék ég odaönt.*

A hosszú esők ideje

*Csak felhő,
csak felhővonulás.
Csak víz, víz, víz.
Az ablaktáblák elmúlhatatlan szava.*

*Megállás nélkül a zuhogás.
A szomorúság koszorúi a fákon,
csatakban,
szélzúgásban.*

*Gazdátlan, hideg udvarok.
Tépett kazlak kontyai.
Egy leszakított ajtó a szemétdombon,
eltörten,
szánalmasan.*

Félbemaradt interjú, kérdések nélkül

.....

A gyermekkor, a kamaszkor helye, azt hiszem, egy kicsit mindig kétértelmű hely marad. Mégha olyannak tudna is megmaradni, amilyen volt, akkor is megszűnik. A mi távozásunkkal szűnik meg. Szóval, ahogy minden történelem is kezdődik – azzal csináljuk, hogy kilépünk valamiből. Aztán, vagy mint paradicsomra, vagy mint álparadicsomra emlékezünk vissza rá, ahonnet szerettünk volna kiüzetni. Kinek mi jut. Már én is csak egy nemlétező városról tudok beszélni. Akkor jöttem el, amikor a nagy történelem is átcsörtetett rajta, így hát kétszeresen távoli dolgok ezek. A szekszárdi Hármas-Híd, mondjuk, ahogy az ember ott ücsörgött alatta, s egy pillanatra csakugyan meglátta a negyedik dimenziót. Meg effélék. Egy gálicos hordó a holdfényben. Egy szurdik lejtője. Távoli dolgok, de ettől csak még érvényesebbek.

.....

Amennyire meg tudom ítélni, eléggé megosztott figyelemmel éltem akkoriban, tulajdonképpen nem is egy énnel, hanem többel. Bár lehet, hogy ez azóta sem változott meg. Azt tartom a legnagyobb csapásnak, hogy minden nap ugyanazzal az arccal kell felébredni, ugyanazon a néven bemutatkozni. Nekem ez inkább terhes, mint öröm. Igazában az volna jó, ha valamilyen pantheista személységgel rendelkezhetnék. Kirándulni egy fába, egy bölénybe, egy tárgyba, s csak úgy mindenestül lenni benne. Egy kilincsen, küszöbön, mondjuk, amelyen átlépnek, hogy belépjenek valahová. Eluardnak van egy szép sora – pontosan nem tudom idézni, de értelmileg körülbelül ez: egy név, amelyik megfelel a világ minden nevének. Valahogy ezt kiásni! De ez csak úgy sikerülhetne, akármilyen erőtlenül is, ha minden erőmmel igyekeznék mindennel azonos lenni. S ez már valami program is lehetne. Valamilyen eldöntött érzékelési mód. Más tárgyilagosság, mint amiről a realizmusról okoskodva szoktak beszélni. Mondjuk, alázat. A realizmus alázat. Emlékszem, tizenhárom éves lehettem; apámtól elég korán kaptam fegyvert, persze, akkor még csak flóbertot, s egy tikkadt nyáron a keselyűsi erdőben cserkésztem egyedül. Az ember a saját verejtékét nyalja ilyenkor hűsítőnek; s valahogy ilyenkor hasad meg a világ. Ott állsz vagy egy fának támaszkodsz, és mintha te volnál a fa, fönt a lombokkal, lent a gyökerekkel. Valami virágon akadt meg a szemem, az avar félig eltakarta; s ez, azt hiszem, döntő élmény volt. Erről a virágról senki nem tudott, csak én, ott volt, és pár nap múlva nem lesz. Az egyetemes létezés és enyészet in flagrantia egy ilyen pillanat. Akkori eszemhez egyszerűsítve annyi történt, hogy egyszerre az erdő súlypontja lett ez a virág. Utólag: egy név, amelyik minden névnek megfelelt. Hiszen azzal, hogy csak én tudtam róla, én fedeztem fel, kicsit azonos is lehettem vele. Tény mindenesetre, hogy elsősorban a természet, a táj szuggesz-

tiója volt az, ami rávett az írásra, és nem az a társadalmi közeg, amelyben éltem. S biztos, hogy ez valamelyest meg is határozta az írói világom alakulásának a menetrendjét.

.....

Úgy értem ezt, hogy a *táj* továbbra is nagy csábítóm maradt. Mintha a génjeimmel (vagy legalábbis az egyik énemmel) rímelt volna, ahogy a *táj*, a természet „dolgozik”. Nagyon tudom becsülni a beszédes, de néma válaszókat. Egy *táj* mindig némán közli, amit akar, egyszerűen és közvetlenül a dolgok ontológiájára hivatkozik. És inkább csak eltűri a történést, a történelmet, amelynek színpadot ad. És mindenekelőtt az atmoszféra az anyanyelve. Inkább költő, nem prózáíró. Vagy valamilyen Herakleitos-típusú filozófus: jelzéseket ad, kulcsszavakat, a filozófiáját meg azokban a résekben hagyja, ahol már nem érvényes a szó. Mindig vonzott, hogy az írásaim mögöttes mondanivalójához a természetnek ebből a némaságából is megpróbáljak ki-kódolni valamennyit. Ahogy kiszakíthatatlanul mindenben *benne* van; s ahogy *mégis* el tud nézni a kis játékok fölött. Azt viszont állíthatom, hogy nem közönséges kölönc ilyen alkattal prózáírónak lenni. Ugyanis az a veszély fenyeget, hogy olyan szempontok szerint közeledünk az emberi történéshez, amelyek nem a mi viszonyainkra találódtak ki *közvetlenül*. Akkor pedig hiába az egyidejű törekvés a mindennel-azonosulásra; mégis könnyen megeshet, hogy egy pusztán csak érdeklődő, de nem érintett „isten” pozíciójába csúszunk bele – vagy legalábbis ilyen hatást keltünk. Amitől pedig úgy kihülhet egy írás, hogy semmi nem képes fölmelegíteni. Ennek ellenére azt gondolom, hogy nem haszontalan egy ilyen veszélynek is kitenni magunkat, legalábbis az egyik énünket. A túlzott fontoskodást mindenestre megfelelő távlatba helyezi.

.....

Hogy mindez hová vezet? – Igazában nem tudok mit kezdeni a pesszimizmus szóval. Mondjuk, a szervezetemben valahol elkezd dolgozni a rák (vagy már dolgozik is), másutt meg úgy csinálnak a sejtjeim, mintha szó sem volna ilyesmiről. Ha nagyon muszáj, hát jó – dinamikus pesszimizmus. Szerettem akkor is kinyitni az ablakot, ha állítólag nemrég szelöltettek; nehogy igazolatlanul legyek elégedett. Mondhatom, hogy ez bosszánatos norma?

.....

Amit nem mernék mondani: hogy ezt a normát éppen Szekszárd, mint társadalmi közeg nevelte belém – ha csak nem indirekt módon.

.....

Van az elégedettségnek egy olyan formája, ami a stronciumnál veszélyesebb; s ez a város meglehetősen „sugárfertőzött” volt ilyen értelemben. Társadalmi-emberi közeg, – persze, hogy nyakig voltam benne. Csupán az látszott sokáig megoldhatatlannak, hogy hogyan számoljak be róla. A mi

nemzedékünk írói eszmélődése éppen egy döntő hangváltás korszakára esett (ami ma folytatódik, bontakozik tovább). Az a nyersanyag, például, amelyet Szekszárd nyújtott nekem, viszonylag könnyen megragadható lett volna a bevált sémákkal; csak ez nem tudott vonzani. S most utólag látom világosabban, hogy ami igazán érdekelt benne, éppen az kényszerített rá, hogy előbb más, látszólag nagyon is más vizekre evezzek. (Amit különben elégszer a szememre is hánytak, a jó isten tudja, milyen „rögön” állva; ti. hogy hol a „magyar valóság!!!” az írásaimban? Erről csak annyit, hogy a magyar valóság mindig ott van, ahová magyar íróként, s ezt szívesen meg is ismételtem: ahová magyar íróként helyezem, és nem – szóval, nem egy előre kijelölt helyen. Petőfi máshová helyezte, mint Madách. A magyar valóság pedig *Az ember tragédiája* jeleneteiben is benne van, csak fül kell hozzá; s még az eszkimó-jelentben is, még hozzá úgy, hogy az egész emberiség tükörként nézheti magát benne.) De szálljunk alacsonyabbra, vissza Szekszárdra. Meg hogy mért eveztem látszólag távolabbra az ún. társadalmi közegtől. Gyanítom, hogy azért, mert túlságosan is nyakig ültem benne. Ahhoz pedig elég jó vészjelző-berendezésem volt, hogy észrevegyem: jót fog tenni egy kis eltávolodás. Meg egy kis stúdium a kevésbé „testközeles” történelmi léthelyzet leckéjéből, hogy megpróbáljak mélyebbre nyúlni. Egy más írói alkat nyilván úgy oldotta volna meg ezt a skizofrén helyzetet, hogy addig gyapálja papíron a látványosan kínálkozó nyersanyagot, amíg kedvére való nem lesz belőle. A fáma szerint Móricz első felesége bősziúten tépte szét a férje nem egy korai kéziratát, mert volt ugyan bennük magyar valóság, de alig jobban megrágva, mint egy népszínműben. Szerényen mondhatok én is egy példát: egyik régi írásom (*Állatok, emberek*) első változata, családkban hasonló sorsra jutott. Ha jól emlékszem, valami bricska vagy homokfutó lógott ki belőle anyagidegenül, meg egy álfonfliktus a homokfutó utasaival kapcsolatban. Az én utam, úgy látszik, az volt, hogy hosszabb ideig ne tudjak ebből a tálból olyan levest merni, amely nekem is ízlik. Vagy hogy vadászként fejezzem ki magamat: elkezdtem körbe cserkészni a koncomat; s az ilyen cserkészés közben az ember a kiszemelt áldozat mögé merészkedik, hol alája, hol föléje...

.....

Persze, hogy éppen Szekszárdot kell-e mondani... Mint tünet-góc, mindenestre iskolásan komplett. Adva volt egy város, tipikus lateiner megyezékhely, gyermekes, dzsentroid allűrök, viszonylag jómódú polgárság, iparosság, parasztság, ahol igazi indulattal egyik réteg sem acsarkodott a másikra. Mindegyik el-volt a maga kialakított, kialakult rendjében. Volt Úri Kaszinó, de volt Legény Egylet is, Gazdakör, Iparos Székház. És mindegyik büszke a szagára. Sőt, annyira össze is csiszolódtak a különböző rétegek, hogy reflexeikben, az igényeik stílusában már-már hasonlítottak is egymásra. Amire mindjárt azt mondhatnám: hát nem így ideális? Igen, – ha behúnyom a fél szememet. Valahogy az egész volt pudvás. Valamiféle öntudatlansággal pudvás. Lateiner városról lévén szó, pontosabb, ha az értelmiségre szűkítem, amit mondok, – bár közös penész is volt bőven. Amíg én Szekszárdon éltem – 1938-ig – Babits *Haláltitainak* a látletele szinte módosítás nélkül érvényes volt. A *Haláltitai* nem jó regény, de a maga

nemében leverő-izgalmas tudósítás. Legalábbis a lényegét illetően. Amiről folyamatosan szó volt: egy rangosan érzékeny és jó képességű értelmiség – és leendő értelmiségiek – méltatlan elfuserálódása. Holdkóros tehetetlenség. Valami ilyesmi. Vagy a bekötött szemű tisztesség, például, ahogy a maguk meg a köz dolgait intézték. Élményből és tapasztalatból tudom, hogy ez a tisztesség igazi és élő volt. Persze, nem számítom ide a hatalom pragmatikus cinikusait; akikkel ma is Dunát lehet rekeszteni. Akik felkészültség és etosz nélkül a legkülönbözőbb szakmák és hivatások hitelét rontják jóváhagyással (vagy rosszul értelmezett politikai stratégia jóvoltából). Az ártatlan vakokra gondolok, a mentő körülménnyel rendelkező többségre. Csak éppen az tette az egészet lidérces karikatúrává, hogy amire mindez alapozódott, az volt hazugság. És ezzel nem néztek szembe. Illetve, ez sem ilyen egyszerű. Sokáig divat volt az egész értelmiséget bűnösnek, árulónak nevezni; s ennek a divatnak még ma is vannak hívei. Az ideológiai ügybuzgók egy időben odáig elmentek, hogy az egész nemzetre kiterjesztették a sommás ítéletet. S az ilyesmi, az ilyesminek kitartó sugalmazása a leggonoszabb agymosás, egy nép pszichés halálraitélése; ami ha szükségszerűen revízió alá kerül is, nem a legszerencsésebb indulat-iszapot hagyja maga után. S mindez még kritikusabb, ha egyúttal történelmi csődtömegekről is szó van, – amellyel mi bőven dicsekedhetünk. S ezt az én Szekszárdom különösen jól illusztrálta. Tudott ez a társadalom a csődtömegekről, ebben nem volt hiba. És ha nem is korszerű formában, de korrekt nemzeti érzéssel rendelkezett. Mifelénk nem volt irredentizmus meg fajgyűlölet. A csődtömegekkel meg valahogy úgy voltak, ahogy a levél a széllel – ti. hogy nincs alternatíva, ha egyszer fújni kezd. És akkor be kell rendezkedni a szél-fújta levél pozíciójába. Ismerős ez a történelmünkben, ma sem időszerűtlen. Ilyenkor következik el, hogy mentőövnek látszik a holdkóros álharmónia, álkonszolidáció. S elhiteti magát a radikalizmust elaltató vigasz, hogy ha más nem is, de talán a nagy bajból kisebb baj lesz, ha legalább részleteiben (amihez hozzáférünk), igyekszünk tisztességgel működtetni a gépezetet. Ami, persze, nem kis dolog, ha a történelem hétköznapijait nézzük. Csak, ha egyszer magában a gépezetben van a „foltozhatatlan” nagy baj – s ráadásul az alligátor is ott áll már az ajtó előtt! Amolyan farsangi utolsó nap az ilyen. Amikor a zenétől nem halljuk a csikorgó csöndet. Vagy hogy politikailag jobban betájoljam az akkori holdkóros-ságot: még szaga sem volt itt a „viharsaroknak”; s így megfelelő talaja sem lehetett semmilyen robbantó eszmének. Volt viszont *caritas*, ünnepi humánus, kedély, családiasság; csak hogy amit a legjobb szándékkal csináltak, azon is átütött az alapvető társadalmi hazugság. Jelképies apróság: a törvényszék mögött, a Séd patak partján volt a Hamistanú Söröző – itt tárgyalás előtt egy asztalnál sörözhetett az ügyész, a bíró, az alperes és felperes ügyvédje, a peres felek, a tanúk; és tették is. S miért is ne? Csupán az adott körülmények között – egy ilyen domesztizált és valóban korrekt-kedélyes légkörben – még a hazugságnak is zamata lesz, és ami természetes, az is megbicsaklik. Szóval, volt ennek a városnak andaxinja a sorsa és történelme ellen. Aki nem szedte, fulladt bele a kesergésbe, tépődésbe, borba. Volt bőven potenciális öngyilkos-jelölt, csak meg kellett kaparni. Hogy mindezen túl vagyunk-e ma? Rémületes, hogy mennyire nem tudjuk felejtetni a történelmi reflexeinket, és hogyan tudjuk még egy világégésből is kimenteni a nagy nemzeti lukas mogyorót.

.....

Gondolom, azért túlzás meg igazságtalan volna mindent Szekszárd nyakába varrni, jót, rosszat. A legtöbbet mégis azoknak az éveknek köszönhetek. Aztán jött más; a háború, a háború után. Valamilyen szemlélet pedig belerágódik az emberbe. Kérdzetlenül költözik belénk, és halálíg vitatkozhatunk vele. Sommázva mégis mondhatnék valami olyasmit – nem újdonság –, hogy rettenetesen nehéz dolog itélni, ítéletet alkotni. Minden mögött mindig csődtömeg is van, olyan előzménysor, amit már nem lehet számon kérni, ami a maga aktuális valóságában szinte megítélhetetlen. S szinte törvényszerű, hogy a legigazságosabb ítélettel is a legpokolibb igazságtalanságok sorát indítjuk el. De ilyen az emberi helyzet (mondaná Céline). A Nagy Inkvizitor története kézikönyv.

.....

.....

És hogyan is lehetne az irodalom valami más? Az író kénytelen szemellenzöt tenni – még ha nem tud is róla, ezt teszi, pontosabban: tétetik vele –, különben megáll az első sornál. Muszáj, hogy „valamilyen” igazságra törekedjen; amivel, ugye, újabb igazságtalan vagy téves következtetéseknek és megítéléseknek teremt alkalmat. Már Szekszárdon sejtetem, hogy az irodalom nem sokban különbözik Bolyai párhuzamosaitól. Hogy csak ígéretet tudja a nagy találkozást, amikor a szó egybeesik a ténnyel. Reménytelen ügy.

.....

Hogy mindez béníthat is? Nem szükségszerűen. Bennem olyasmit erősített meg, amire amúgy is hajlamos vagyok – ti. hogy olyasmire törekedjem az írásaimban, amit magamban így fogalmaztam meg: kívül maradni, de szenvedélyesen a körön belül. Ami éppenséggel nem passzivitás. És még kevésbé elidegenedés. Olyasmit biztosít, amit más nem tudna, vagy lebeszélne róla. A megváltó meggyőződések szét akarják tépni az embert. Olyan terápiára van (volna) szükségünk, hogy először azt próbáljuk belülről megérteni, amiben spontánul nem tudunk hinni. És csak akkor lesz világos, hogy valójában mi az, amiben mi magunk autentikusan hiszünk; s hogy amit igazságnak gondolunk, a legjobb esetben is csak provokáló megközelítés. Nem itélni fogunk, hanem valami mellett dönteni. Ami nagy különbség. A döntésben egy álláspontnak nem az imperializmusa fogalmazódik meg, hanem az elkerülhetetlensége. Annyira fontos különbség ez, hogy az emberi történés erkölcsé múlik ezen. Talán világos: el kell ásnunk a bármilyen jellegű dogmatizmust. Nem a hitet, hanem az oktrojt, a célzatosan kozmetikázott tradíciót, s hasonlókat. Nem a forradalmat, – mert az végső soron szintén döntés, csupán egy viharos formája. Vagyis nem imperializmus, hanem passió. Passió azért, és azokért is, akiknek és aminek az ellenében történik. Egy igazi forradalomban mindig kellene legyen valami magabiztos nyugtalanságnak is. Jézusban talán nem volt? Valami bujkáló szkepszis, szomorúság... Szerintem ez is nélkülözhetetlen alkatrész. Sőt: még azokat a nem felejthető bűntevéseket is, amilyenek a második világháború során adódtak, így, és ilyen felismeréssel kellene (kellett

volna) megtagadni, s büntetve megbélyegezni. És ugyanígy mindazt a büntetvést, melyekhez egyidejűleg és később felszabadító lökést adtak. Mindenesetre: inkább ilyen felismeréssel, mint a szokásos, imperialisztikus erkölcsi ítélettel. Abban ugyanis – s az egész történelem a példa rá – magában sincs meg a garancia, hogy adott esetben ne azt szentesítse, amit elítélt. A passió-attitűdben – és ezt egyáltalán nem muszáj religiózusan érteni – legalább halvány remény ígéri magát, hogy a bűvös körből ki lehet lépni.

.....

Mindez úgy hangzik, mintha nem is irodalomról beszélnék. Dehát mi nem függ össze?

.....

Ugorjunk egyet, hogy mégse távolodjunk el. Már az egyik diákkori jegyzetemben kokettáltam azzal a gondolattal, hogy valami olyasmi lenne időszerű, – mondjuk – mint Dosztojevszkij és Flaubert ötvözete. Persze, mai módon. A legvégletesebben föltárni az egyéni hiteket, az elfogultságot és kizárólagosságot – és ezt ötvözni össze valamilyen higgadt, pozitív szkepszissel. Ahogy a természet intézi el a nyarat, – ahogy egyszerűen trágává teszi. Imperializmusból? Nem. Passió ez is. Könnyörtelen passió, de részrehajlás nélküli. Igaz: élményszerű szeretettel nem tud megajándékozni egy ilyen igazságosság, de nem is zárja ki, hogy rejtetten nem áll összefüggésben vele. A szkepszis tehát jogos, mint olyasmi, ami a determinált „beavatatlanságunknak” ad független méltóságot.

.....

Flaubert elég sokat tudott erről a szkepszisről és szomorúságról. Néha tényleg olyan, mint egy hegy. Ott van. Nem lehet beleártani magunkat, legfeljebb visszapattanni róla. Úgy kapunk gellert tőle, hogy beleszikkázunk, és attól világosodunk meg.

.....

Dosztojevszkij annyira más, hogy nincs is két közelebbi rokon náluk. Ahogy a plusz és a mínusz. Dosztojevszkijjal szinte minden oldalon együtt mosom a legpatyolatosabb lelki szennyesemet. Igazában úgy volna jó ismer-ni meg ábrázolni az embert, ahogy ők ketten együtt tudják. Az embert, meg az egész emberi helyzetet. Hogy mért volna ez időszerű? Képzeljünk el egy ütközetet. Két eset lehetséges itt: vagy engem lőnek le, vagy én valakit. A tragédia minőségében – itt vagy ott – nincs különbség. Nem rangsorolhatok. A célokban azonban már bőven van és lehet különbség; s azok meg is csinálják a maguk különbejáratú rangsorolását. És máris kész a skizofrénia. Vagy: Saul és Istefanos jelenete a kútnál (a *Saulus* c. regényemben). Az üldöző és üldözött. A földkerekség két leg egymásra utaltabb (ítéltebb) embere; egyiknek a pusztulása szükséges ahhoz, hogy a másik azzá lehessen, ami lesz. Vagyis, az érték-születés megítélhetetlen „élettanáról” van szó. Persze, az ő példájuk eszményien tiszta, miután két egymással

szemben kijátszhatatlan etosz mérkőzik velük és bennük. Viszont rengeteg változat lehetséges, hiszen ezeknek a kisebb meg nagyobb drámái között élünk. A mechanizmus azonban ugyanaz.

.....

Igen; mintha valami entrópia-törvény működne az írói nyersanyag világában is. Hogy élhessek – *én, én!* vagy *mi, mi!* –, ahhoz az kell, hogy valakinek vagy valaminek a rovására történjék. Ha nem ez történik, lesz béke meg csend, de olyan *életutáni*, amilyenről Vörösmarty beszél. Papíron (műben) pedig: árad az unalom. Az élő anyag elkerüli az egyensúly felé való hanyatlást – mondja Schrödinger, a fizikus. Nagy néni – a virágárus, aki kilencven kiló, és mindig csipőn tartja a kezét –, vita nélkül egyetért ezzel. De tegyem hozzá gyorsan: szörnyen banális dolgok lennének ezek, ha *valóban* tudnánk már valamit a könyörtelenség, a részvétlenség, a közöny, a semlegesség humánumáról, humán-filozófiájáról. Ha egyáltalán, és valaha tudható lesz erről olyasmi, ami megoldás az eszünk, az erkölcsi érzékünk, az igazságérzetünk számára. Ugyanis csak teológiája van. Jó-bteológiája. Mármint: mindezt, mint emberi helyzetet, megközelíthetem az ítélet és elítélés imperializmusával; vagy pedig olyan döntéssel, amelyet előbb próbáltam megfogalmazni. S amikor megközelítést mondok, akkor ezen írói megközelítést is értek, – tehát módszert, ábrázolást, alkalmazott technikát, mindent. A módszer és ábrázolás nemcsak a gondolati szemlélet tükre, hanem annak a *módnak* is, ahogyan az életet átéljük, megéljük. S ha az írói átélésre gondolok, akkor felteszem, hogy az író a korát is reprezentálja, vagy éppen a jövőt előlegezi. Ugyanakkor nemcsak az döntő, hogy az életet hogyan éljük meg, hanem az is, hogy hogyan a halált; ami bizonyos határokon túl minden cselekedetünket zárójelbe teszi. Döntő tehát, hogy mindez hogyan épül bele a műbe, milyen illúziókkal állítódik párba a kettő.

.....

Itt van, például, az idő, a mi emberi időnk. Az élet is úgy tesz, mint ha a gazdája volna, a halál is úgy tesz. A halál-fogalmat azonban most tágítsuk ki egy kicsit: értsük rajta mindazt, ami a dolgokat igazában megfoghatatlanná teszi, mert folyton csak egy nyomban megszűnő pillanatot engedélyez nekik. Egyszóval, nekem íróként is gondolnom kell valamit az időről, – hogy hogyan kezeljem, mit bizzak rá, hogyan dolgozzam vele. Ha nem is feltétlenül az eszemmel, de állást kell foglalnom idő-ügyben. S az idő csak egy példa – persze, a legfontosabbak közül –, és máris a legközvetlenebb ábrázolói-technikai kérdéseknél tartunk. Ha akarom. De szerintem nemcsak ott, sokkal mélyebben.

.....

Flaubert. Nem tűnt fel, hogy milyen hitetlenül, mégis görcsösen kapaszkodik bizonyos kronológiákba? Mintha olyasmit akarna előbbé tenni vele, amire egyidejűleg a particédulát is ráragasztja gondosan: hogy az, amit ábrázol, megidéz, megjelenít, már akkor trágyának volt (van) szánva, amikor létrejött. Eleve sírköveket állít. Sírkő-mondatokat esztergályoz az élet

minden szavából, tényéből, – amelyek természetesen szeretnék nem tudomásul venni a halált. Tulajdonképpen azzal teszi halhatatlanná a kozmoszát, hogy ilyen sarkő-érvényességet ad a legmellékesebb jelzőnek is. Valószínű, hogy híres műgondjának is ez a legrejtettebb rugója, – hogy ebben a törekvésében ne legyen bicsaklás. Hogy el ne csábuljon. Így öli meg magában a romantikát, ami nagyon is erős volt benne. És itt is nagyon tágasan érteném ezt: valamiféle létezési, ontológiai romantikára gondolok. Így meggyilkolva aztán, élő halálra kelti, amihez hozzányúl. Nála csak azért van idő, hogy az érvényét, értékét mindjárt meg is szűgyenítse. Operál ugyan vele, de mumifikálja.

.....

Dosztojevszkij ebben is tanulságos ellenpélda. Nemcsak hanyagabb stilisztá, hanyagabb szerkesztő, hanem – *ha kell* – szent hisztériával rüg fel kronológiát, következetességet, mindent. Dehát érthető is: mért lett volna neki fontos az idővel való Flaubert-i küzdelem? Flaubert nem kerüli, s nem is kerülheti meg a folyton fölmeredő kérdést: ti. hogy az emberi történelembe gondolhatunk-e bele értelmet; hogy az enyészetben van-e értelmes vírus. Dosztojevszkijnél az „idők teljessége” is számításba jön, még a kétség legalján is. Belőle úgy ömlik minden, mint az utasból, aki kérdés nélkül minden poggyászát felnyitja, mielőtt a Nagy Kapun belép. S mindegy is, hogy milyen kapun – egy Nagy Kapun. Flaubert számára nincs kapu, se kicsi, se nagy. Nála valahogy a létezés visszadermed önmagába, az emberi történelem halva születik, és születve hal. Az ő epikája nem folyó, nem *roman fleuve*. A folyó, az tart valahová. Az övének a medre olyan, mint a kör. Innét a sajátos monotoníája is. Mint a természeté. A természet álláspontja az övé. Dosztojevszkijnél, ha csupán kilátásba helyezetten is, de mindennek megváltozó *érkezése* van: ami egyúttal a lehetőségek táguló világegyeteme; olyasmi tehát, amiben nem fenyeget az ismétlődés, mint kudarc, mint megalkuvás. Kozmoszát a Szeretet köré építi, (akár nyilvánítja az magát, akár nem) – a Szeretet köré, amelynek épp az örök ismétlődés a maga győzelme. A legkevésbé sem szkeptikus, csupán már-már „természetellenesen” tragikus.

.....

Egyszóval, organikus dolgok ezek: téma, ábrázolás, szemlélet... Még egy vesszőt sem ártatlanul rakunk oda, ahová rakunk.

.....

Persze, a háború is. Úgy mindenestől. A mi nemzedékünk, azt hiszem, semmiből nem hagyhatja ki, nem teheti meg, s még ha akarná, se tudná. Már ha nem rendelkezik kulcsra járó emlékezettel. Nekem életreszóló rontás volt. Meg pokoli ajándék. Nyilván azért is, mert én sem akarok szabadulni tőle. Lehet, hogy mazochizmus ez, nem tudom. De még ha az is, s ha egyszer így történt már, akkor se cserélném másra. Ez nem hangzik jól, s még cinikusan is hathat. Mit csináljak. Nem cinizmus. Legfeljebb olyan

realizmus, amit igyekszik titkolni az ember, hogy ne botránkoztasson. Tapasztalt barátom mondja, hogy aki legkevesebb három évet nem töltött börtönben, az csak félig élte meg ezt a kort – legalábbis a speciálisan miénket. Valami hasonlót kényszerül az ember mondani a háborúról. Bizonyos illúziókat mindörökké el kell veszíteni, hogy másfajta pótöljük őket. S a folytonos pótlások nélkül semmi sincs, azzal pulzálunk. Nekem a háború morális megsemmisülést jelentett, a legkülönbözőbb vonatkozásban; s keserves belső-külső horizont-tágulást. S nem is csak azért, mert nekünk magyaroknak már rég nem „adatott” olyan háború, amelynek elfogadható morális töltése lehetne – ami persze, ködös fogalom, de valamelyest pontosítható. S viszonylag könnyű felismerni, hogy mikor hagyjuk magunkat belekényszeríteni bűnrészességbe, – hogy netán nekünk is csurran majd valami előny, amit jogosnak érzünk. A bűnrészességnek szaga van, s nem jó trágya a nemzeti karakternek. És még az se tud megnyugtató, hogy történelem folyton ezt produkálja. Nem értek egyet vele, – ami nyilván mulatságos bejelentés, de nekem fontos. Csak ilyen tagadásból lehet erőt venni, hogy az ember megpróbáljon – bármilyen szerényen is – ellensúly lenni.

.....

Magán-adalék: engem, például, még ma is foglalkoztat, hogy hány embert öltem meg. Nyilván nem keveset. De ezt a kérdést szinte csak úgy lehet fölvetni – különösen a velem közös sorsúak között –, hogy egy kicsit idiótának nézik az embert. Pedig csak a maga ténszerűségében próbálok valamit a boncasztalon hagyni, s nem gyorsan becsomagolni selyempapírba. Tisztelem a tényeket. A tények arra valók, hogy az ember leüljön velük szembe, és nézze őket. Addig nézze, amíg maguktól nem nyújtják a „kezüket” – hogy jó, most már tisztában vagyunk egymással. Csak ilyenkor kezdődhet valami új.

.....

Azt is mondhatnám: alapvető konfliktusba kerültünk a történelemmel. Illetve azzal – de ezt inkább elsőszemélyben teszem hozzá –, hogy első-sorban kollektív vállalkozásoktól meg hajráktól várjuk, hogy az egyéni szféra, az egyén tényleg nagykorú legyen; és következésképp mindaz, amit mint összesség tesz majd. Lehetne arra is gondolni, hogy más sorrend lesz elkerülhetetlen: ti. az, hogy az egyén nagykorú „magánvállalkozásai” összegeződhetnek csak az összesség nagykorúságává. Ez pedig sok mindent meghatároz, megváltoztat. Többek közt azt is, hogy az egyént a maga környezetében és viszonylataiban sokkal végletesebben próbáljuk földeríteni, mint eddig; illetlenebbül, ha kell, vagy abszurdabbul, elvontabban, végül is mind-egy, hogyan, csak kisebb legyen az illúziók árnyéka.

.....

Ami különben a modern irodalomnak is egyik központi problémája, iránya.

.....

Ehhez kellene hozzájárulnunk a magunk közép-kelet-európai módján, a saját tapasztalatainkkal. Ebben pedig nem lehet semmilyen korlát, – minden ide tartozik, minden szó, tény és történelem *kimondása*.

.....

Még akkor is, ha nincs rá mód; az idő majd az elkésett, és lemaradt postát is felbontja.

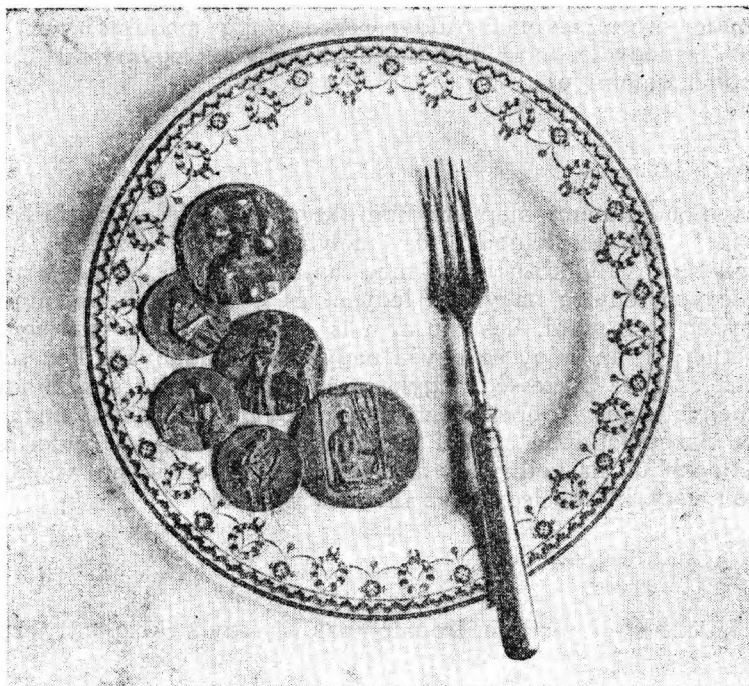
.....

S még akkor is ezt kell tenni, ha nincs semmi látható gyakorlati haszna. Mindig a lehetetlenre kell rákérdezni – és az elért csúcson mindig újra –, mert csak így derülhet ki a lehetséges és a tudható határa. Itt hibáznak azok az elgondolások, amelyek eleve határt, valami eleve állíthatót szabnak ki magunknak presszimaként. Csak a feltérképezhető életre rendezkednek be.

.....

Egy jó mű azonban mérhetetlenül többet, és többről tud. Képes ilyen logika sugalmazására és elfogadtatására is: „Igen; de abból a szempontból mégis csak leírható a halál, hogy az élet „engedménye” nélkül ő maga sincs...”

.....

Határterület – mérsékelt szorítással

*Mert arcunk bármennyire is igyekszünk rejtetni
Fedetlen a csukott ajtók két irányban is
Egyszerre nyílhatnak miként a világegyetem
Ezen az esős reggelen anyagainkban akár
Tágul akár sűrűsödik vissza kell találunk
Hisz nincs kit lekenyereznünk
Kisebb-nagyobb juttatásokkal e közös
Lakótoronyban s már az sincs aki
Belevörösödjék e nézőtéren hasonló komédián
Ki szervezett munkás volt az utcai lakásban
E színlelt tapsorkánt önánítás nélkül
Tudomásul kell vennie*

Szelíd tájban félkorsó hiány meg egy teljes

(Parti Nagy Lajosnak)

*Mely időben a dagály ez a dobozolt telítettség
Végigömlik poros főutcáinkon kiváltképp hasonlatos
Mikor tejért igyekszik a városi gyermek a por és
Tőgyszagú alkonyatban hol félkorsó hiány meg egy teljes
És még itt van hogy nótaszó közepette valamint
Ha szolfézsórán lennének a munkásotthonban
És mit kezdjünk a lila négyesökkel a lemenő
Napban mintegy bekeretezik testünk akár tesztvizsgákon
Ránkhajló magány avagy mit a rutinból átítatott csönddel
Melyhez foghatót nemigen él át halandó*

BESZÉLGETÉS ROMHÁNYI GYÖRGGYEL

Akárkivel beszéltem Romhányi Györgyről, a kórbonctan immár nyugalmazott professzoráról, mindenki azt mondta:

– Az ő előadásaira mindig elmentünk. Az ő előadásai élményt jelentettek. A legjobb előadó, akit ismerek.

Mások egyszerűen így nyilatkoztak:

– Ő volt a kedvenc tanárom az egyetemen.

Én nem hallottam egyetlen egyet sem a legendás hírű Romhányi-előadások közül. Amikor aztán a Pécsi Orvostudományi Egyetem konferenciát szervezett a nagyelőadásról, e sokak által idejétmúlnak minősített oktatási formáról, elmentem erre a konferenciára, hogy halljam Romhányi professzor előadását. Előadást az előadásról.

A lépcsőzetes padsoros, nagy előadóteremben jócskán szorongtak, nagyrészt az egyetem oktatószemélyzete. Lezajlott a megnyitó, szólásra emelkedett a reprezentatív vendég, Szentágothai professzor, az Akadémia elnöke, hogy a tőle megszokott fergeteges stílusban, érvek és érzéketes emlékképek tömegét zúdítva a hallgatóságra, megvédje a nagyelőadást „modern” ellenérvektől és elsorvadástól, bebizonyítva, hogy ez a nagy egyéniség közvetlen hatása révén a személyiségformálás óriási iskolája. Eldőlt a kérdés, gondoltam a szünetben, elhangzott minden érv, a leghatásosabb érv is, a személyes példa. Szegény Romhányi professzor. Az ugyan meglepett, hogy szünet után a lépcsőn ülők keze-lába között kellett visszakapaszkodnom a helyemre. S az is, hogy a terem tele lett fiatalokkal.

A tömeggel szemben lent, a túlméretezett asztal mögött szürke, törékeny alak állt, olyanformán, mintha a kezét tördelné, és szinte alázatos hangon belekezdett: e megtiszteltetést biztosan annak köszönheti, hogy huszonöt éven át igyekezett hatékonyan igénybe venni a szóbanforgó eszközt, amit ugye nagyelőadásnak neveznek, hát akkor talán megkísérli elmondani a tapasztalatait róla – és már ki is menekült a tekintélyes asztal mögül. Se mikrofon, se papír a kezében. Le-föl járkált a padsorok előtt, s nem túlságosan erős hangján, amelyet mégis jól lehetett hallani, mintegy elpanaszolta, hogy sokak szerint az előadás által a hallgatók nincsenek kellően stimulálva. Hát igen, az unalmas előadás legfőbb információt nyújt, csak a pillanatnak dolgozik. A beszédes kezek belesüllyedtek a zsebekbe, a professzor szomorúan félrehajtotta a fejét és bólogatott: a pillanatnak. Vagyis a múltnak. Az első kuncogás végighullámozott a hallgatóságon, a professzor kivárta, míg mindenki megemésztí a megjegyzést, aztán lendületesen folytatta. „Egyesek szerint a szakmai tudás nem elég az oktatónak, pedagógiai képzés is kell, én ezzel csak részben értek egyet, Hippokrateszre hivatkozom, aki azt mondta...” Megállt, szembefordult a padsorokkal: „Na, mit mondtok?” Most már hangos nevetés tört ki, mert a professzor úgy állt ott szemben professzortársaival, akadémikusokkal, vendégekkel, mint egy tanítóbácsi, aki kész rögtön beírni az egyest. A professzor csil-

logó szemmel figyelte a hatást, aztán gyorsan bocsánatot kért, és mű-meg-szeppenéssel folytatta: „Hát aki ugye azt mondta, hogy az orvostudomány nem tudomány, hanem művészet és nem lehet tanítani. Ez vonatkozik az oktatóra is; ha nincs neki adottsága, hiába a pedagógiai képzettség... Adottság, ez persze különböző. Én nem tudom Szentágothai professzort utánozni...” És bánatosan odanézett, ahol az akadémia elnöke ült a hallgatók között. Amikor elült a zaj, könnyedén és önérzetesen hozzátette: „de ő se tud engem utánozni.” Ekkor tört ki az első taps.

Ettől fogva csak ketten maradtak a teremben, – a professzor és a közönsége, amely egyetlen lénné vált. Ez a lebilincselte lény mindig válaszolt, ha a professzor közbekérdezett, bólogatott, csodálkozott, egyetértett, tapsolt, csapkodta maga előtt a padot. Nyilvánvaló dolgokra jött rá. Hogy a legbonyolultabb kérdéseket a legegyszerűbben is el lehet mondani, de ez persze nem leegyszerűsítés, mert húsz év munkája van benne. A fölfedezés öröme, a heuréka élménye az ember szent joga, tehát az oktató a legtöbbet akkor teszi, ha a diáknak is segít megszerezni ezt az élményt. A diáknak, a leendő orvosnak meg kell tanulnia kételkedni is, mert a kételkedés bátorság. A tudomány nem valami rendkívüli dolog, hanem csak jó kérdések föltevése a természetnek. De egy jó kérdésért mennyit kell tanulni! Az egyetemen nem azt kell tanítani, amit már fölfedeztek, hisz azt ugye kell még egyszer fölfedezni, hanem a hogyan. Amikor Röntgen megtalálta az X-sugarat, mit csinált? Fölszaladt az emeletre és elújságolta a feleségének. Természetes? Igen. És mi volt a következő, amit csinált? Nem, dehogy. Visszarohant és megnézte még egyszer. Érthető? Az orvosnak pedig életfogytiglan kell tanulnia, mert ez annyira szép foglalkozás, hogy ez a legkevesebb áldozat érte. Az orvos az embereket szolgálja. Csak ne fedjük, hogy az embereknek lelkük is van. Egyszer Ángyán professzortól hallottam, hogy „ma szomorú vagyok, mert orvosnál voltam és megvizsgált és nem szólt egy szót se.” Még az orvosnak is szüksége van vigasztaló szavakra, igen?

Percekig zúgott a taps, s csak nagysokára cihelődtek fel a földről a meg-mámorosodott hallgatók. Mi volt ez? A professzor nyilván sokszor elmondta ezeket a dolgokat. Mint a színész, aki a századik előadáson is magával tudja ragadni a közönséget. Alakítása nem kopik meg, inkább elmélyül, beérik. Szavai, gesztusai mögött valami súlyos fedezet. Megértettem a Romhányi-legendát. „Ülj le közénk és mesélj.” – mondta József Attila Thomas Mannak. – „Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen néz téged...”

Dr. Romhányi György 1905-ben született a Fejér megyei Szár községben. Székesfehérvárott végezte középiskoláit, Budapesten az orvostudományi egyetemet. Éveken át a budapesti kórbonctani intézetben dolgozott, végül mint magántanár. 1946-ban a szombathelyi kórházban lett kórboncnok főorvos. 1951-ben vette át Entz Bélától a Pécsi Orvostudományi Egyetem kórbonctani intézetét.

Polarizációs mikroszkópos szerkezetvizsgálatait még Budapesten kezdte. A kandidátusi címet általános tudományos tevékenységéért kapta meg, a tudományok doktora pedig A kötőszöveti alapállomány ultrastruktúrája című dolgozata alapján lett.

1975-ben Állami-díjjal tüntették ki.

Három éve nyugdíjba vonult. Pécssett él, felesége nyugdíjas tanítónő. Egy leányuk van, szintén orvos.

A pécsi 48-as tér, a régi egyetem közelében ünnepélyes polgári bérház áll, teli nagy lakásokkal. Kicsit hűvös a szoba, borús az idő, nem süt be a nap. Sötét bútorok, nagy könyvszekrény, óriási karosszékek, amelyek egyikében a professzor üldögél, összekulcsolt kezekkel, tettekre készen. A háta mögött fura dolgok vannak fölhalmozva: pöttyös futballabda, sárga műanyag kacska, egy háromárbcos vitorlášhajó. Mint valami házioltár.

– Tudja, mikor jelent meg az első könyv a kórbonctanról? 1796-ban! Aztán jött Virchow 1850-ben, aki Düsseldorfban megírta sejt-kórtan könyvét. Sokat szidták, pedig lényegében igaza volt. Régészkedett is, Schliemann Henrikkel. De tudja mi akadályozza leginkább a tudomány fejlődését? A dogma meg a tekintély. Mikor Robert Koch felfedezte a gümőkór bacilusát, 1887-ben Berlinben tartott előadást róla. Virchow nem jelent meg, mert ez nem illett volna bele a tanába. Azt üzenté, hogy hozza át Koch neki a bacilust. Ő visszaüzent, hogy nem viszi, mert az Virchow mikroszkópjában úgysem látszik. Erre ő visszaüzent, hogy ami az ő mikroszkópjába nem látszik, az nincs is...

– Professzor úr, mit keres az a futballabda az asztalon?

– Ja, ez itt... Hát ez sajnos kilukadt. Valaki azt mondta, fűjjam be ilyen hogyismondjával, de nem vált be. Ezek itt mind a tanítványaimtól vannak. Mondtam valamit nekik, ők meg megjegyezték. Hogy például a professzor úgy jár, mint a kotlós, aki kacsákat nevel. Azért kaptam ezt a kacsát. Mindegyik jelent valamit.

Egy réztálba az van belevésve: „Romhányi professzornak, Mesterünknek szeretettel a Membránkonferenciák résztvevői, Sümeg, 1978.”

– Ezek mind biokémikusok – mondja büszkén a professzor.

– Mondana valamit a gyerekkoráról? Arról, hogy miért és hogyan lett orvos?

– Apám közjegyző volt, öten voltunk testvérek. Hárman lettünk orvosok, az öcsém, szegény, mintapéldánya volt az igazi gyógyító orvosnak. Falusi orvos volt, tudja. Szívinfarktusban halt meg, agyondolgozta magát. Hogy én az orvoskarra megyek, az az akkori Ferenc József hídon dőlt el. Még visszafordulhattam volna a műegyetemre, mert szerettem a matematikát is nagyon... De nem fordultam vissza, hanem elmentem a Szerb-ut-cába és beiratkoztam az orvoskarra. Kórboncnok „ijedtemben” lettem. Balogh Ernő, aki ragyogó előadó volt és nagyon szigorú ember, rámförmedt: van kedve hozzá? Aztán ottmaradtam az intézetben. Harminc éves voltam, már adjunktus, amikor megnősültem. Egy adjunktusnak már volt némi egzisztenciája. Sovány szakma a miénk, tudja. Annyi volt a fizetés, amennyit egy sebész mondjuk egy mandulaműtétért kapott.

– Később otthagya az egyetemet és elment kórházhoz.

– 46-ban, igen, Szombathelyre. Akkor még kevés kórházban dolgozott kórboncnok. Volt egy laboratóriumom, boncolásokat végeztem természetesen, és konzíliumokra hívtak. Megmentettem egypár ember életét. Jól éreztem ott magam. Mikor 51-ben rebesgették, hogy Pécsre hívnának professzornak, először nem is akartam jönni. Entz Béla után igyekezni kellett, nehogy csőd legyen. Az nagy szégyen lett volna. Új emberekkel kezdték, akik úgy csatlakoztak hozzám. Mint a hölgyválasz... ismeri a hölgyválaszt? Igen? Aztán nekiálltunk a múzeumot megcsinálni. Entz Béla kiváló volt a boncteremben, ő megélt anyag nélkül is. Ma már körülbelül 2000 darabból áll a múzeum. Szerintem ez a jó oktatás alapfeltétele. Egyszer

jártam egy intézetben, ahol ilyen nincs. Kérdeztem, akkor ti hogy tanítotok? Mondták, van tizezer színes képük. Hohó! Tudja, hogy készül az? Ott a tetem, jön egy fotós, fogalma sincs az egésztől, lekapja, maga meg lát egy színes képet valami elváltozásról. Egy percre, amíg levetítik. Nálunk fordítva volt, mi előadáson elmagyaráztuk, le is rajzoltuk, mit kell látni, aztán bementek a diákok a gyakorlóterembe, s ott kézbe vehették az anyagot. Ezért aztán a mi hallgatóink nemegyszer kenterbe verték a többiét. Amikor például...

Egész sor példa következik, az életmentő fiatal orvosnőről, aki tapasztalt kollegákkal szemben ismert föl egy különleges agyhártya alatti vérzést, meg másokról, csupa tanítványról. A professzor most tulajdonképpen dicsekszik. Leplezetlenül dicsekszik, meg sem próbálja holmi szerénységgel leleplezni a büszkeségét. Pontosan emlékszik az esetekre. Kirakja őket eléem, mint egy gyűjteményt. Azon tűnődöm, mitől olyan rokonszenves mégis ez a dicsekvés. Mintha egy gyereket hallgatnék, aki kipirult arccal újságolja: az én apám olyan erős és olyan okos... Az ember szinte vele drukkol: így legyen igaz.

- Professzor úr, ha leltárt csinálna, mit ért el az életében, mi lenne az eredmény?

- Három kis zsák. Az első az egy nagyon kicsi zsák, azokat a gyöngyöket tartalmazza, amiket én hoztam föl a tudomány mélyvizéből. A második zsák nagyobb valamivel. Az élményeim vannak benne a betegek gyógyításáról. Örööm ezeket, mert tudja én nem vagyok gyógyító orvos, de gyógyultak meg emberek, mert én néha mondtam valamit, ami jó volt. A harmadik zsák nagyon nagy, de lyukas. Ez a tanítás zsákja. Lyukas, tudja, mert akit megtanítottam, az elmegy. De van egy keleti mondás, hogy aki gyereket nevel, az fát ültet. Én erre vagyok a legbüszkébb.

- Talán beszéljünk arról a zsákról, amit a legkisebbnek nevezett. Mik azok az ultrastruktúrák és mi az Ön vizsgálati módszereinek lényege?

- A harmincas évek vége felé kezdtem a polarizációs mikroszkópos vizsgálatokat. Akkoriban azt tartották, nincs világ a mikroszkópon túl, illetve nincs fogalmunk, legfeljebb indirekt módon lehet, a finomszerkezetekről. Az elektronmikroszkópot csak az ötvenes évektől alakalmazzák, tudja? Schmidt német tudós volt a mesterem, az ő könyvéből tanultam meg véres verejtékkel, a módszert. Ő bogarakat vizsgált, én emberi szövetekkel próbálkoztam. A polarizációs mikroszkóppal, mint a neve is mutatja, fényjelenségeket lehet látni. A biológiai rostoknak kettős törése van. A kötőszöveti rostok a normál mikroszkópban semmit nem mutatnak meg magukból, a polarizációs mikroszkópban fölragyognak. Megjelenik tehát a szerkezet, a struktúra. Csak az optikai jelenséget kell analizálni. A membránok gyönyörűek a polarizációs mikroszkópban, ha azt látná!... Először megfestettem a sejtet, a festékszemesék orientáltan elrendeződnek a sejtfalon, a membránok kettősen törővé válnak és felragyognak a mikroszkópban. A közönséges mikroszkópban minden sejt membránja egyforma, még az elektronmikroszkópban is! Csak itt különböznek, mert nem egyformán kötik a festékanyagot.

- Erről szólt nagydoktori disszertációja is.

- Igen. Sajnos, ez sosem lett eléggé népszerű módszer, talán mert eléggé fáradságos. Pedig vannak még lehetőségek. Ha még kutatnék, azt vizsgálnám, van-e különbség, és milyen, a rendes sejtek és a daganatos sejtek membránja között.

– Professzor úr nem tartozott a sokat publikáló tudósok közé.

– Hát nem. Nem siettem el a dolgokat. – Töprengve megdörzsöli a füle tövét. – Bemegy az ember a laborba, talál valamit, azt mondja, hűha, de érdekes, de a fene ül le megírni, azt mondja az ember, menjünk tovább, lássuk, hogy alakul a dolog, ha ezt meg ezt csinálom. Aztán egyre magasabb az épület, akkor meg már nem érdekesek a részdolgok. Az ember belemerül a munkába. A kutatás – mondtam már? – fele játék, fele gyötrellem. Az ember észre se veszi, hogy közben múlik az idő. Észleltem egyszer egy csodálatos jelenséget sejteken, aztán nem tudtuk reprodukálni két egész évig. Akkor olvastam egy bizonyos reakcióról és az jutott az eszembe, sózzuk meg... Kiderült, hogy két éven át az asszisztensnő mindig kihagyta az anyagok közül a nátriumkloridot... Egy másik esetben megintcsak nem jött vissza egy bizonyos jelenség. Mérgemben aztán egyszer azt mondtam, hozzanak már valami redukálószer, hátha... És kiderült, hogy egy oxidációs ártalomról volt szó. Télen egyszer-kétszer sikerült, amit akartunk, de én inkább nyáron értem rá, amikor ugye nem volt oktatás, és az asztalunkra odasütött a nap... Hát nem fantasztikus?

A professzor nevetgél, így utólag is, a saját kárára, nekem meg egy történet jut az eszembe. Romhányi Györgynek a kandidátusi címért nem kellett beadnia dolgozatot. De a hatvanas évek közepén az akkori rektor – és mások is – úgy vélték, hogy Romhányi professzort rég megilletné a tudományok doktora cím. De ehhez le kellett volna írnia egyébként közzismert tudományos eredményeit. A rektor tehát összeesküvést szőtt.

– Professzor úr, hallottam, hogy a disszertációját úgy írta meg, hogy a rektor...

– Nahát, micsoda pletykás népek vannak! Igen, tényleg behívott hár-munkat Donhoffer, kaptunk egy palack bort és némi fejmosást... Az Akadémia akkoriban intenzíven támogatta az inézetünket, tehát nekem „illik megírnom”. Megírtam. Abban a dolgozatban vagy kilenc disszertációra való gondolat benne van.

– De nem úgy van-e, hogy a tudományos rangot ma a publikációk mennyiségével mérik?

– Ez elég baj. Találkoztam én már kutatóval, aki később egyévi fizetését adta volna, ha visszavásárolhatja a dolgozatát. Hogy elégesse. Ehhez mit szól? Amit leírtam, én azt ma is vállalom. Csak eredeti közleményeket adtam ki a kezemből. Mire való a tudomány? Hogy új dolgokat ismerjen meg, vagy hogy szaporítsa a haszontalan papírtömeget? Ezért én sose tudtam volna meglenni egy kutatóintézetben. Ott produkálni kell. Iszonyú nyomás ez. Sokan nem bírják, megtörnek. Nem várják meg a dolgok megérését. Kis dolgokat nagyként tálalnak. Én a tudományt szabad emberként szolgáltam. Nem is értek egyet a kutatóintézetek szisztémájával. Bűnnek tartom, hogy a legokosabb embereket elszakítják az ifjúságtól. Azokat, akiktől tanulni lehetne.

– Mit gondol, jó gyógyító orvos lett volna?

– Talán igen, talán nem. Talán túlságosan sajnáltam volna az embereket. Én néha a halottakat is sajnálom. Azt szoktam mondani: a kórbonctan az emberi szenvedések tana a szervi elváltozások tükrében.

– A kórbonctan a külső szemlélő számára csúnya szak...

– Lehet, hogy egyesek ezt gondolják. Másfelől a legszebb. A halottak tanítanak bennünket, nem szép? Valaki, aki belepusztult egy betegségbe,

holta után is szolgálja az emberiséget. Tudja, mikor csúnya a kórbonctan? Ha a kórházi kórboncnok atyaúristennek képzei magát, a gyógyító orvosok bírójának, nem partnernek, segítőjének. Mert ilyen is van, sajnos.

– Itthon, a családban hogy vélekednek szűkebb szakmájáról?

– Kérem, mi itthon nem orvosi témákról beszélgetünk. Még csak az kéne! Sose állhattam azokat a professzorfeleségeket, akik olyan szörnyű tájékozottak, és a haboskávé mellett orvosi kérdésekről társalognak.

– Professzor úr, amikor nyugdíjba ment, arról beszélt nekem, hogy szeretne elutazni Görögországba, hogy nyelveket akar tanulni és hegedülni fog. Vegyük sorra az „ígéreteket”...

– Képzeld, voltam Athénban! Még hozzá hogyan... Egy volt tanítványom egyszer csak meglepett engem ezzel az úttal. Amerikában van, onnan írt. Nem tartja megdöbbenőnek, hogy mi minden eszközbe nem jut? Görögország tényleg olyan nagyszerű, amilyennek mindig hittem. Azt is mondtam magának, hogy ha valahol, hát Periklés korában szívesen éltem volna, mi?

– És a hegedű?

– Hogyismondjam, a hegedű megvan, de nem egészen ugyanaz a hegedű, ugyanis... Szóval egy tanítványom járt nálam, és elpanaszolta, hogy a húga hegedűs és nem lehet mesterhegedűt kapni, én meg azt gondoltam, nekem úgyis mindegy, nem vagyok valami nagy játékos, jó nekem a közönséges gyári hegedű is, így aztán cseréltünk. Voltam koncerten, és láttam a kislányt a zenekarban, az én hegedűmmel játszott, hát nem nagyszerű?

– Hogy telnek a napjai így nyugdíjasan?

– Rengeteg dolgom van. Járok nyelvórákra, azt nagyon komolyan veszem. Bejárok a kari könyvtárba, mert nem maradhat el az ember a szakmától, ott olvasom a folyóiratokat. Sok zenét hallgatok. Esténként meg fölsétálok a Mecsekre. Most legújabban megkértek néhány orvostörténeti előadásra is. Így aztán pláne sok dolgom van. Az előadásokra készülni kell.

– És a kutatás? Nem folytatja?

– Nem. Nem akarok én ott már zavarogni.

– Nem találkozhatnánk legközelebb a tanszéken?

– Nézze, az nagyon bonyolult volna... Nem felel meg magának a kari könyvtár?

*

Útban a kari könyvtár felé benézek a kórbonctani intézet folyosójára, oda, ahol pár évvel ezelőtt vagy félórát eltöltöttünk Romhányi professzorral. A mennyezetig érő szekrényekben a speciális folyadéokban tartott beteg szervek sorakoznak, a múzeum tárgyai a beteg szervek, amelyek nem szürkék többé, hanem eredeti színűek. A színezési eljárás szintén a professzor nevéhez fűződik. „Éppen karácsony volt, amikor az első piszkosfekete vérrög végre megpirosodott, el tud képzelni ennél szebb karácsonyi ajándékot?” Rákos szervek, gyulladt szervek, daganatok, tályogok, csupa „a halál oka”, először menekültem volna, de a professzor átszellemültsége megállított, lassanként úgy éreztem magam, mint akinek bűn nyomja a lelkét, a kényelmesség és felületesség bűne, engedelmes strucc módjára kihúztam a fejem a homokból és alávettem magam a professzor tanítási szenvedélyének. És amikor leemelt egy végbéltályogot, amely iszonyatos

volt a maga élő színeiben s azt kérdezte: ugye milyen szép, nem találtam semmi humorosat a lelkesedésében, csak bólintottam. Akkor még furcsák voltak kis mondatvégződései – „elhiszi? tudja? igen? na mi az?” – melyek mint sörétek bombázták az ember figyelmét, de ezeket hamar meg lehetett szokni. Percek múltán már nem az volt az ember érzése, hogy folyton vizsgáztatják, s ha egy pillanatra ellankad, rögtön fülöncsípik, hanem inkább az, hogy bevonják egy komoly és fontos társalgásba, számítanak a véleményére.

A folyosók most néptelenek. A könyvtárban Romhányi professzor gondosan vasalt szürke öltönyben ül az ablaknál. Előtte a hatalmas asztalon egyetlen folyóirat, azt olvassa.

– Döntik a tudományt, elkeserítően döntögetik – mondja lelkesen.

– Professzor úr, van autója?

– Nekem? Isten ments.

– Nyaralója?

– Az sincs. Itt van nekem az egész Mecsek, nem igaz? Á tudom, hová akar kilyukadni, hogy kicsit élhetetlen vagyok, mi? Szerintem ez kell is egy kutatónak. Aki túlságosan élelmes, az nem mélyed el, szóval... az veszélyes dolog.

– Huszonöt éven át vezetett egy tanszéket, ez szervezőmunkát is jelentett, emberek irányítását...

– Hát szervezni azt tényleg nem tudok. De levették a vállamról, elhiszi? Már gondolkodtam rajta, és úgy látom, a tanszéken olyan nyolcvan-százalékos sikerrel ment a munka. Sokszor tévedtem az emberek megítélésében. Egyben nem tévedtem soha. A tehetség megítélésében.

– Sok kompromisszumot kellett kötnie?

– Nem... Nem voltam nagyratörő, meg voltam elégedve a körülményekkel. Így nemigen voltak konfliktusaim.

– Nem is szokott ideges lenni? Dühös? Elkeseredett?

– Nem én – mondja derűsen.

– Mégis, ha teszem azt, én föl akarnám Önt bosszantani. Mit kéne tennem?

– Hát... Ha megkérném valamire, de maga negyedszerre... vagy mondjuk ötödszörre se csinálná meg úgy. Az fölbosszantana. – Tűnődve maga elé néz. Aztán váratlanul elkomorodik. – Tudja maga, hogyan kell fogni az ollót?

Ez most nem szónoki kérdés, erre válaszolni kell. Mutatom, hogyan kell – szerintem – fogni az ollót.

– Vagyis a hüvelykujjal és a negyedikkel – mondja sötét diadallal a professzor. – Noshát, volt valaki, aki így fogta, ni! – Mutatja a hüvelykujj meg a mutatóujj suta mozdulatát. – Először megmagyaráztam neki, hogy így nem lehet vágni. Másodszor megkértem szelíden, ne úgy fogja. Harmadszor már ideges voltam. – Most is ideges, bosszúsan hadonászik a két begörbített ujjával. – Hát nem mondom, az ilyesmi fel tud bosszantani. De ez reménytelen eset volt. Hogy valaki öt év után is így fogja az ollót...!

Ez az olló-ügy zavarba ejt. Csak bámulok a professzorra, aki dühösen kaszálja a levegőt.

– Egy ilyen munkatárs, aki öt év után is így fogja az ollót... És akkor volt egy eset, ami engem nagyon érdekelt. Mihelyt szabadultam, rohantam a boncterembe, mondom neki, na mit találtál, erre tudja mit felel

nekem? Hogy ez a beteg XY rokona volt. Nem is értettem hirtelen. És olyan izgatott volt. Mondom, mondjad már, mit találtál. Erre megint, hogy „nem érti, professzor úr, XY rokona volt az illető”. Hát ez...! Csoda, hogy szívinfarktust kaptam?

– Szívinfarktust? – Attól tartok nem jól hallottam.

– Na nem volt azért olyan súlyos. Csak két kisebb roham volt – mondja vigasztalóan a professzor. Mintha engem akarna megnyugtatni. Már mosolyog is, minden keserűség nélkül. – Akkor jöttem rá, hogy nem mindenkiből lehet profétát nevelni.

– Sosem merült föl Önben, hogy elmenjen innen? Annyi tudós ment például Amerikába.

– Ja, úgy gondolja... Nem, én erre alkalmatlan vagyok. Túlságosan ide vagyok ragadva.

– Mi köti ide? A táj?

– Nem, a táj nekem mindenütt egyforma. Én nagyon szerettem Budapestet is. Akkor még nem volt Bábel. De öt év alatt Szombathelyen is ott-hon éreztem magam. Nem, dehát érti az érzékenységet! Én nem vagyok olyan köszívű, hogy csak úgy elmenjek.

– Mit gondol, milyen lesz a szakmája mondjuk száz év múlva?

– Ha nem újul meg, ilyen marad, de muszáj neki megújulni. Új típusú orvosok képződnek, akik széles körben tájékozottak. Ez tulajdonképpen morfológia, de nem egyszerű leírás! A vesét le is lehet írni, de tudja-e, hogy a vese a legelegánsabb szerv? A kórbonctan örökké nélkülözhetetlen lesz az orvosi tevékenység önkontrollja miatt. Nagyon nehéz szakma lesz. Ha közelebb lép a határterületekhez, a biofizikához, biokémiához, a klinikai tudományokhoz. Fel kell nőnie a modern orvostudomány követelményeihez. Nehéz szakma lesz.

– Miért, milyen lesz az orvostudomány?

– Tudja, mikor jön el az orvostudomány aranykora? Amikor a rosszindulatú daganatokat nem késsel gyógyítják, hanem varázslattal. Jön majd a szép csendes öregség, a fiziológiás halál. Az aktív öregségnek kell jönnie! De ez már nemcsak az orvostudomány gondja lesz.

– Az életkor tehát messze kitolódik. Meddig? Száz évig? Százötvenig?

– Az oxigén a legnagyobb barát és a legnagyobb ellenség, tudta? Az idegsejtekben fölhalmazódik egy túloxidált produktum, amitől megöregszünk. De baj az, ha megöregszünk? Túl hosszú életűnek nem is szabad lenni, mert az biológiaiilag céltalan. Az ember, ha két generációt fölnevelt, elmehet.

– Meg lehet az emberiséget gyógyítani?

– Nem, mert mindig többet akar. Látja, maga is a végtelenségig akarja kitolni az életkort... Lehet, hogy ez valami európai sajátság, valami ezeréves reflexünk, hogy holnap feltétlenül jobban akarjuk csinálni, mint ma. Ez hajt bennünket. Lehet, hogy ez jó, de lehet, hogy ez a tragédiánk.

– Professzor úr, akkor Ön végeredményben úgy gondolja, hogy ha az orvostudomány meg is tudja majd gyógyítani az emberiséget, jönnek majd más bajok? A háborúra gondol?

– Nem. Béke lesz, mert annak kell lennie. Az a természetes állapot. Az emberiséget, ha erre gondol, nem lehet kipusztítani.

– És a túlnépesedés, az éhség, a táplálékhiány, a környezetszennyezés, az atomrobbantások, a biológiai egyensúly felbomlása? Nemrégiben olvas-

tam, hogy a patkányok például milyen döbbenetes tempóban szaporodnak, és...

– Ja, igen, egyes írók meg tudósok kissé elvetik a sulykot... Nem mondtam, hogy angyali emberiséget képzelek, az illúzió. De a fajt nem lehet kipusztítani. A gondok meg fognak oldódni, és nem háborúval, hanem evolúcióval. Az evolúció egész története ezt bizonyítja. Ismeri az ACTH hypofízis hormont? Ez tizenhárom aminosav, ez biztosítja a békák lapulószínét, de ebből lett az emlősök aktív védekező apparátusa is. A csúszómászóknak százmillió éves főrjuk volt. Hideg van, hát legyen hideg, őket ez nem érdekelte. A melegvérű emlősöknek védekezniük kellett. Jó szív kellett, jó harci berendezés! Ők már szabadok voltak a víztől. És nemcsak túléltek, hanem elintézték a reptilek viláгурalmát! Két világ van, ami a faj szelektív fenntartását biztosítja: férfi és nő. A him- és nőstényvilág a kimeríthetetlen variációk biztosítéka. Érzi ennek a biológiai jelentőségét? Milyen új variációkat, micsoda tehetségeket tartogat ez még!

– Professzor úr optimizmusa eszerint valami biológiai optimizmus.

– Lehet. Gyönyörű, ahogy a biológia játszik tíz-, százezer generációval és variálja a témát, az emberi témát.

– Mégis, ha a közelebbi jövőbe tekintünk... Rábízná a világ irányítását a tudósokra?

– Dehogyan bíznám! Ezt különben már Platón is megpróbálta, nem igaz? Hallott már olyat, hogy egy zeneszerző pocsekul dirigálja el a saját művét? Na ugye. A politikusok sokkal ügyesebben ellátják ezt a dolgot. Egyszer a politikusoknak is megjön az eszük. És majd ha a fejlődő országok is felzárkóznak... A politikusok majd a társadalom javára fordítják, amit a tudósok fölfedeznek. Ez a helyes munkamegosztás.

– Az ember annyi mindent hall. Hogy például robotokat építünk, és a tökéletes robotok...

– A gondolkodás 15–20 millió éve fejlődik. Ezt nem lehet kémcsőben megoldani egy perc alatt. Olvastam egyszer egy nagyon érdekes dolgot. Létezik egy ausztráliai törzs, amelynek tagjai nem tudnak mosolyogni. Tudja miért? A létért való kemény küzdelemben nem tudott kifejlődni a musculus risorius, a mosolygás izma. Ez az az izom, ni. Most hirtelen rájuk szakadt a civilizáció. Ki tudja, megtanulnak-e valaha is mosolyogni? De ugyanakkor a hasfal hosszizmaiban az európai embereknek csak három inas sávjuk van, amazoknak meg öt. Nekünk nem kell, mert nem mászunk fára. Nem szokta magát felfüggeszteni? Én szoktam néha, és azt mondom, az iskoláját, de megerőltető. És maga azt mondja: robotok... Olvastam egyszer valahol, már nem tudom, hol, de nagyon tetszett nekem, hogy a világon a legcsodálatosabb az emberi agyvelő, ami mindent meg tud oldani, kivéve saját magát. Mivel szeretném beszorozni magamat, hogy legyen valaki, na mivel? A végtelennel. Nincs fogalmunk az egymillióról sem...

– Professzor úr, ha újra kezdené, mit tenné?

– Ugyanezt, csak talán keményebben, célratörőbben. Ha tudnám, jobban is.

A nap közben ránk fordult, a professzor hunyorog a fényben és töprengve hozzáteszi:

– Lehet, persze, hogy nem tudnám jobban csinálni. Mit mondtam? Keményebben? Ezek csak szavak. Az ember csinálja a dolgát, ahogy tudja, nem gondolja?

Claude Monet: Hôtel des Roches Noires a Trouville

*Lobog, lobog, lobog, lobog
három lobogón is Trouville
ege! Fehér felhőlobok
nyerskék terében látni, víj-
jogva csattog piros-fehér
csíkosan a legközelebbi,
és a kép tere lesz a tér,
ahogy az árnyablaksorok*

*homloknézeteként t e r e m t i :
és mintha megfordítva-íj
lenne, amin e l o bogót
piros-fehér csíkos terén
látnánk, kékbe hogy kavargó:
a húr, amit máskor teszi-
tenek – a rúd, s amit e szél,
Trouville szele nyisszogva metsz ki*

*fel-szálló-árny sétány fölé,
a zsineg – az íj fájaként
ölt alakot. Nem maradok,
szólt egy üldögélő, aki
nem látta mindezt, szinte fél-
ennyit se látott, ahogy ott
ült a nem-tárgyvilági, mennyi-
ség-fénytani térben, veled, mi*

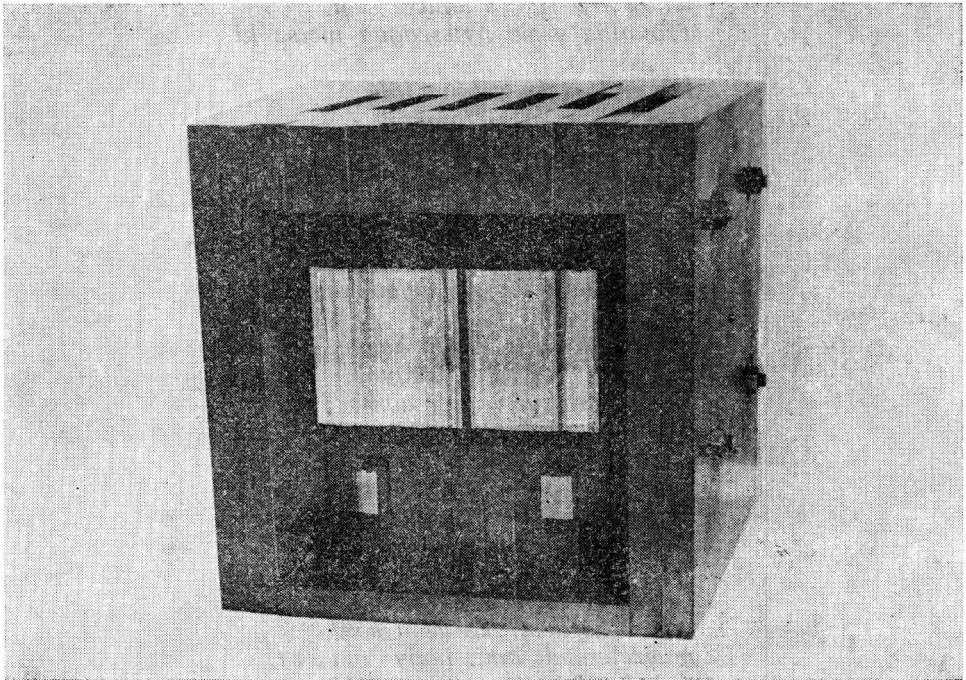
*sosem illettünk, vagy ha él-
celődnék, folytatta, nagyobb
térbe helyezvén, ami annyi-
ra ránk szűkült: az volt a hí-
ja mindig ennek az egész-
nek, hogy minket meghaladó,
éppen ezért nem tudhatom, m i -
k e t kellett örökösen il -*

*l e tnünk, ha értesz? Túlleszi-
tem a kérdést? És az a sok
műszélcsend, ami, hogy m i é r t ,
tudod jól – (itt a plázs felé*

*nézett; és a gyerekeik
me gvoltak) –, a visszafogott
döntéseket sugallta ily-
képp – – A színárnyfoltozatot*

*nézte a másik, a se vé-
ge, se hossza skálát, amely
emlékeztette sok egyéb-
re; s közbeszólt, szavának éle
a szemközi fal faltjait
határoló impressziók
bizonyosságait idézte:
– Döntéseket! Ilyképp! – – Az ennyi-*

*ben maradt, itt abbahagyott
társalgás megint valami
elérhetetlenségig ért;
a hírt talán feszíteni
lehetne, gondolta az egyi-
kük, de hát ebédelni menni
kellett inkább, mert mintha dél
lett volna. Nagy fény lobogott.*

CSONTVÁRY IDŐSZERŰSÉGE

Fülep Lajos mondotta egy nagy művész évfordulója alkalmával: „Az ilyen ünnepléseknek demonstráció jellegük szokott lenni, s ha méltó rá az ünneplés tárgya, legyen is, mert akár események, személyek, akár művek, intézmények az emberiség nagy értékei, szükséges hitet tenni mellettük a világban mindig jelen levő gonosz erők ellenében.”

Most Csontváry mellett kell hitet tennünk, abból az alkalomból, hogy Pécs városa, amely már eddig is sokat tett a nagy magyar festő emléke méltó őrzéséért, felállítja Kerényi Jenő szép Csontváry emlékszobrát, ezt a különös erejű szobrot, amely Csontváry alakjában nem a szélmalomharcot vívó Don Quijotét, a lázas prófétát láttatja, hanem a dolgokat vizsgáló, megértő és megítélő, átszellemült alkotót.

Csontváry mellett kell tehát ismét hitet tenni, s önként felvetődik a kérdés, hogy a szoboravatás ünnepi aktusán túl van-e ennek mélyebb indoka? Aktuális-e jelenleg Csontváry életműve, művészetének üzenete, és ha igen, miért?

Természetesen esztétikai vagy tudományos szempontból minden jelentős életmű mindig aktuális, hiszen, ahogy egy esztéta egyszer szépen meghatározta, a művészet mindig célban van. Am vajon pusztán csak erről van szó?

Másfél évtizede az időszerűséget nem kellett volna bizonygatni, hiszen Csontváry életművét aktuálissá tette, hogy harc folyt az elfogadtatásáért, azt kellett bebizonyítani, hogy életműve nemcsak része a magyar művészetnek és szélesebb értelemben a magyar kultúrának, hanem annak egyik jellegmeghatározója, kivételes értéke. Úgy hiszem, nem kell ezekről az időkről sokat beszélni, közismert dolgok, és a harc csakhamar el is dőlt Csontváry javára.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy már nincs ellenvélemény, hiszen még másfél éve is megjelent olyan írás, amely szerint Csontváry, néhány remekműve ellenére, azért afféle festegető gyógyszerész maradt, akinek fantáziája nemigen múlta felül egy hatéves gyermekét, modernségéről beszélni pedig szakmai tévedés, hiszen mikor ő végrehajtotta nagy exodusát, Gauguin már meg is halt, és mikor ő a nagy Baalbek panorámát akarta megörökíteni, Nyugat-Európában már a kubizmus bontakozott.

A szakmai viták aktualitása tehát nem múlt el – különösen most, amikor ismét napirendre akarják tűzni az egyesek által Csontváry művének vélt, több tucatnyi festmény problémáját. Minden bizonnyal tudományos ambícióból vagy ügyszeretéből gazdagítani akarják az életművet, nem véve észre sajnos, hogy olyan minőségű képek elfogadtatásáért küzdenek, amelyek beiktatása Csontváry oeuvre-jébe annak kompromittálását, minőségének felhígulását vonná maga után. Szakmai téren tehát számos kérdés vár még megvitatásra, és úgy látszik, ismét harcolni kell, most már nem az életmű elfogadtatásáért, hanem tisztaságának a megóvásáért. Mindez azonban jószerével csak a tudomány ügye. Csak ennyiben volna tehát időszerű az életmű idézése?

Ha a képzőművészetünk jelen helyzetét, problémáit nézzük, akkor sem érezzük különösen aktuálisnak Csontváry művészetének az idézését. A századforduló óta túl sok idő telt már el, túl sok minden történt a modern képzőművészetben, a Csontváryhoz való visszacsatolás, példaképként vállalása nem látszik aktuálisnak. Mint a nagy múlt értéke, hagyomány igen, de mint élő hatóerő? Oly messze került már a mai művészet, hiszen már a félszázaddal későbbi jó utódban, a „Szentek bevonulása” című pannójában még valóban Csontváryhoz szellemileg és némi-

képp formailag is élő módon kapcsolódni tudó Kondor Bélában is a múlthoz kötődő klasszikust tisztelik csupán. Mit tanulhat a mai, egyszerre poszt- és neoavantgarde képzőművészet egy olyan festőtől, aki Raffaellóval akart versenyre kelni és a nagy, klasszikus stílus, a goethei értelemben vett stílus lebegett a szeme előtt?

Az pedig túl általános lenne, ha pusztán etikai elhivatottságának, moráljának az aktualitását hangsúlyoznánk, mint annak mementóját, hogy csak fanatikus önkonzentrációval, sorsvállalással, etikai tisztasággal lehet igazán nagyot alkotni.

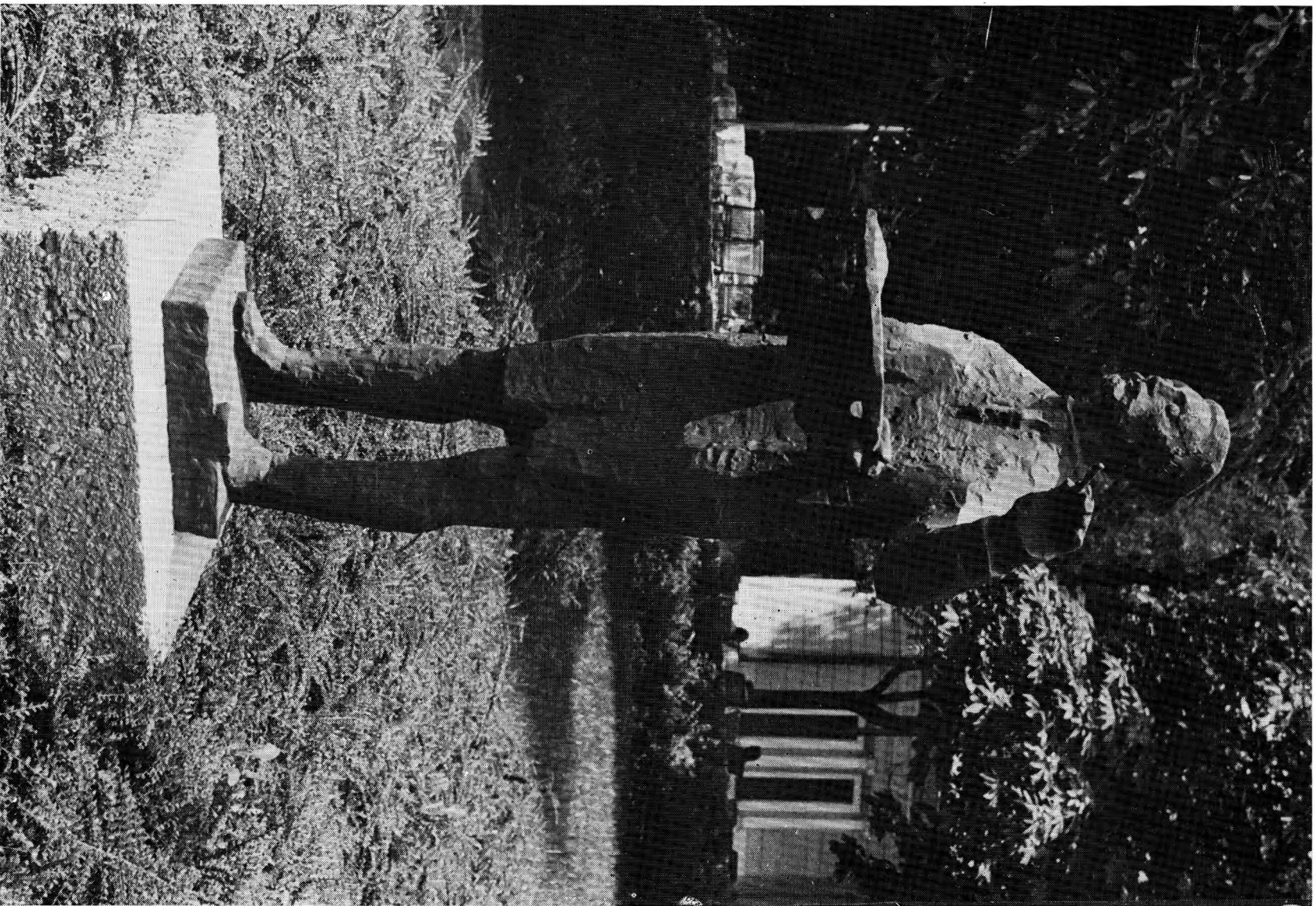
Úgy érzem, Csontváry művészete más vonatkozásban aktuális. Csontváry küldeteses embernek érezte magát, festészetét is küldetésnek tekintette. Nem kisebb feladatot érzett magáénak, mint hogy egy nép és nemzet történelmi legitimációjáért küzdjön. A századvég és a századelő művésze volt, márpedig a kor magyar társadalmának kulcskérdése, történelmi küldetése volt a feudális maradványok szétzúzása, a magyar kultúrának a provincializmusból európai szintre emelése, a modern Magyarország szellemi alapvetése. A századforduló magyar gondolkodói és művészei előtt tornyosult tehát az új értékrend kialakításának, az új abszolútum megtalálásának a feladata. Csontváry nagy vállalkozása, hogy Nagy Művet, érvényes stílust hozzon létre, hogy a széttört töredékvilág fölé a szellem erejével új abszolútumot, érvényes értékrendet emeljen, amely révén a magyarság „a nagy nemzetek sorába” léphet és beiktatható „a világ történelmébe”, lényegében megegyezett a századforduló magyar szellemi életének a történelmi elhivatás tudatával, a „mi a helyünk Európában” kérdésével, a nemzeti-népi identitás probléma boncolgatásával – azokkal a kérdésekkel tehát, amelyek a gejzír erejével törtek fel például Ady költészetében.

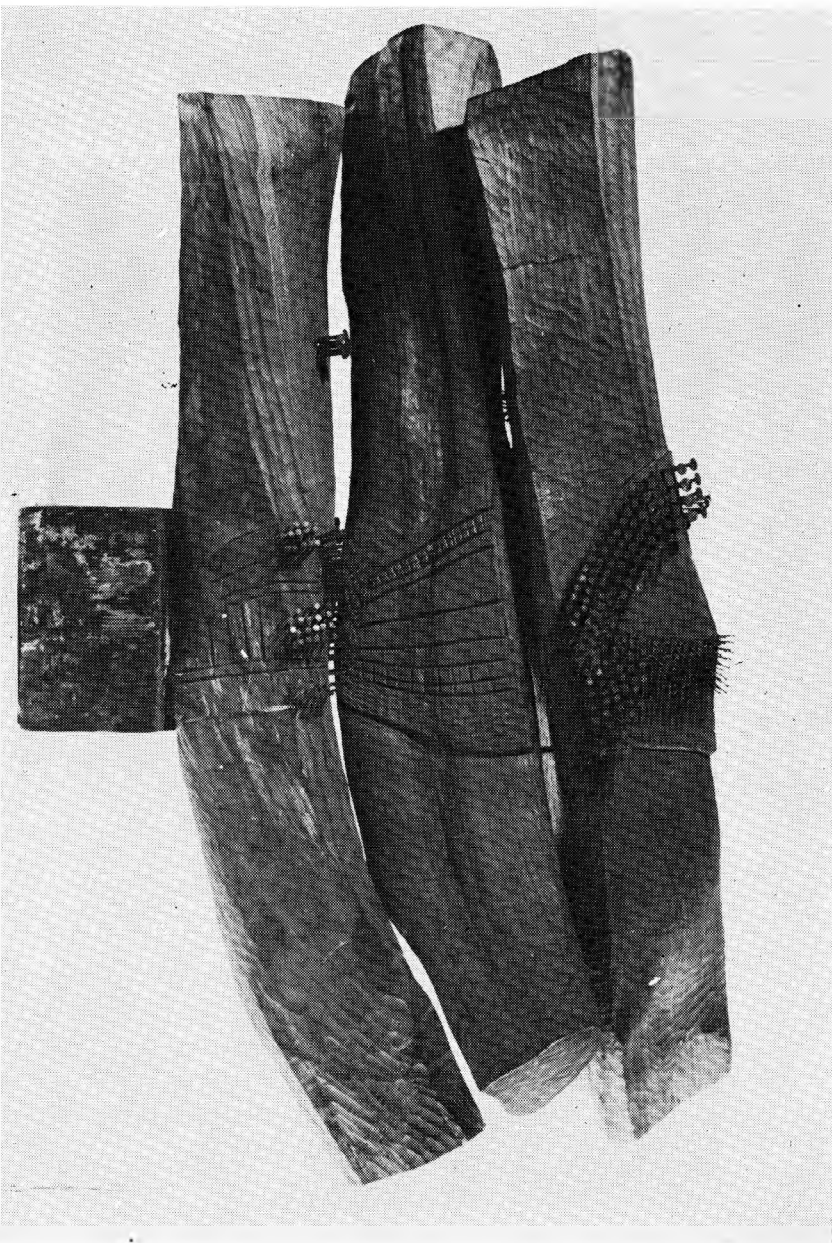
Márpedig e kérdések – ha minőségében más tartalommal is, – korunkban ismét felvetődnek. A népi-nemzeti identitás tudat, immár a szocializmus eszmekörével összekapcsolódva, ismét problémaként jelentkezik, Nagy történelmi sorsforduló korát éljük és megvan a veszélye, hogy nem nővünk fel a történelmi lehetőségekhez, nem érezzük át azok horderejét. Márpedig az „ismerd meg önmagad” kategorikus imperativusza nemcsak az egyénre vonatkozik, hanem a népre is – ebben pedig nagy segítséget nyújtanak a nép nagy művészei.

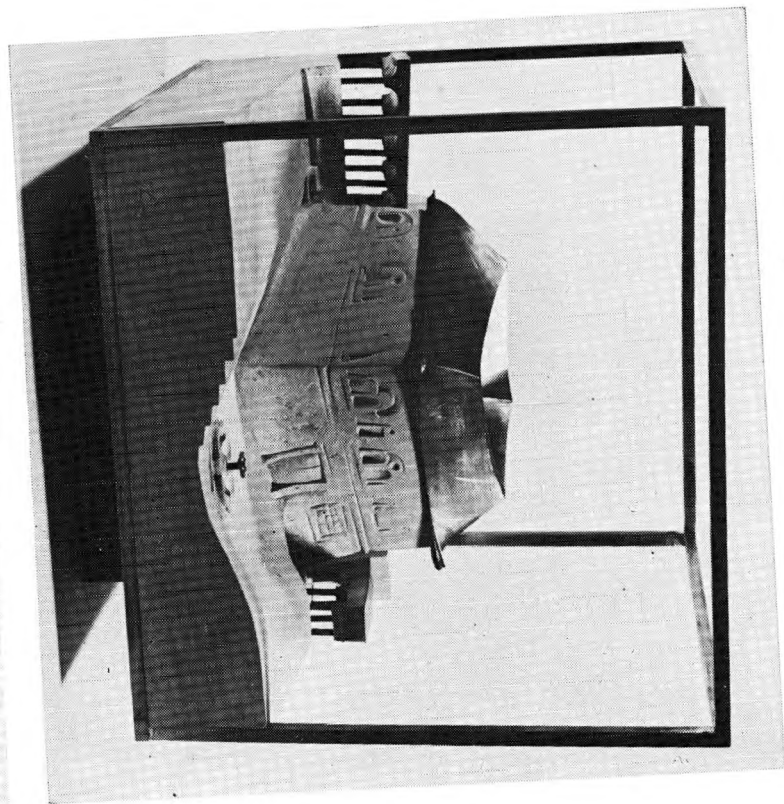
Több ízben megírták már, hogy a görög drámai játékok alkalmával nem csupán művészeiről volt szó, hanem egy nép nézett szembe önmagával. Így van ez minden nagy művészet és tett esetében. A nagy művészek feltárják egy nép legszembe álma, a fantázia szárnyalását, teremteni és alkotni tudását, a dolgok közötti összefüggések felismerésének a lehetőségét, ugyanakkor a tragédialátás képességét, a lelki mélyrétegeket. Mégpedig nem a tradicionális értelmében, hanem többnyire extrém formában, a mindent átélő tudás erejével.

Ilyen művész volt Csontváry, ilyen életmű az övé. A vele való szembenézés a „mik vagyunk és mi a helyünk a világban” kérdésre segít válaszolni, tehát egy nép identitás tudatának az önismereti munkáját segítheti. Ez adja Csontváry életművének a töretlen aktualitását, és úgy érzem, ezt épp azért kellett e szobor avatása alkalmával elmondani, mert Kerényi Jenő szobra valamiképp ezt a Csontváryt, a mindig aktuálisat és szigorút idézi.

Szoboravatóként hangzott el Pécsen június 19-én.

A VI. KISPLASZTIKAI BIENNÁLÉ

Szubjektív megjegyzéssel kell kezdenem: azzal a reménnyel vártam a kiállítást, hogy az majd képet ad plasztikánk jelen állapotáról, értve plasztikán mindazt, ami térformálásban, téralkotásban jelenleg Magyarországon végbemegy. Várakozásomban csalódtam, de tudnom kellett volna, hogy a lemerevedett műfajhatárok miatt elsősorban a fában, fémbe és kőben – a szobrászat hagyományos anyagaiban – bemutatható művek kerülnek a pécsi biennáléra; legfeljebb annyi az engedmény, hogy azok a festők is szóhoz jutottak ezúttal, akik ezekben az anyagokban alkottak. Mindaz, ami más anyagban, pl. textilben és kerámiában keletkezett, jól lehet itt lenne a helye, nemigen jut el ide. A szobrászatnak ez a lemerevedése, a kisplasztikának ez a szűk értelmezése nem csupán a pécsi biennálé sajátja: ez jellemzi a nemzetközi triennálét is, sőt, a kézikönyveket is. Igen nehéz a régi szemlélettel szakítani: pedig az ugyanabban az időben a székesfehérvári múzeumban bemutatott, textiltől alkotott térformák (Szilvitzky Margit munkái) legalább annyira ide kíváncsoznak, mint Benkő Ilonának a biennáléval egyidőben Kölnben bemutatott kerámia-plasztikai, Kótai József kisméretű, rendkívül gondosan megmunkált – de alkotójának diplomája miatt az ötvösművészet kategóriájába sorolt – kis figurái, vagy Schmal Károlynak a tárgyai, amelyek – alkotója „besorolása” ellenére sem osztályozhatók a grafika körébe.

Ebből viszont az következne, hogy az idei pécsi biennálé jól tükrözi azt a felfogást, amely a szobrászatról uralkodik és hű képet ad – ahogy mostanában fogalmaznak – a szobrász-szakosztály munkásságáról. Ezúttal azonban ez sem következett be. Ennek okát talán abban is kell keresni, hogy az emlékművek iránt megmutatkozó társadalmi igény az alkotók jelentős részének figyelmét más irányban köti le, s nem merül fel bennük az a kíváncsi, hogy műveikkel egy ilyen seregszemlén részt vegyenek. Így aztán a 6. Kisplasztikai Biennálé által nyújtott kép töredékes, semmiképpen sem tekinthető teljesnek. Mégis az új tendenciákról, a képzőművészet nyelvi megújulásáról adott áttekintése miatt az idei tárlat jelentőségében a megelőzők fölé nő. Vegyük hát szemügyre ezeket – legutóbb a „Hátatáresetek” kiállításáról írva úgyszólván adós maradtam vele –; jelen írásom tehát nem kritikai, hanem fenomenológiai számbavétel.

*

Ha a megújulás okait keressük – mind idehaza, mind egyetemes viszonylatban –, azt mindenekelőtt magának a társadalmi valóságnak a megváltozásában kell keresnünk. Az új művelődéspolitikai elgondolások szabad utat nyitottak a művészet relatív autonómiája előtt: így az egyetemes művészet új törekvései mind maradéktalanabban érvényesülhettek. Szembekerült egymással a valóság ábrázolásának elve és a művészi forma ideális öntörvényűsége: a művészet önmaga belülről történő felszámolása útján igyekszik – vél – eljutni a léthez.

Az egyetemes művészet terén századunk művészi felfogásában határozott átrendeződés figyelhető meg: a látható jelenségek ábrázoló visszaadásától való elfordulás és az őket alkotó elemek és megalapozó törvények keresése. Ennek következtében konstrukciók keletkeznek, amelyek teljesen az absztraháló tehetségből fakadnak. Az „alak-minőség” lényeg a „struktúra-minőség” elvével helyettesítődik. „A komplexebb, emócióteljesebb birodalom megszűnik, hogy minden látható realitás lényegét rendszeres és tárgyasítható stúdiumukban ragadja meg” – mondja Hans

Joachim Albrecht. A szobor nem törekszik többé a külső megjelenés visszaadására, s megszabadult az építészethez való korábbi funkcionális kötődésétől is.

A fejlődés ezen a szintjén a művészet célja a valóság evidencia szintű megélése. „Maga az észlelés is lét a tárgyak között” – mondja Merleau-Ponty. Az evidencia-élmény akkor jön létre, amikor a mű hat. Elvben minden alkotás alkalmas lehet a létélmények felkeltésére: az esztétikummal szemben itt előtérbe került a koncepció. S ehhez hozzátartozik a *bemutató* gesztusa is; a művész nem kívánja a kiállított tárggyal a valóság illúzióját kelteni; nem törekszik jelképiségre: úgy kívánja letenni, bemutatni a tárgyat, hogy azzal a pusztá létezés döbbenetét sikerüljön felkelteni. Két alternatíva lépett fel: „A szobor, mint tárgy”; ennek sajátossága a „lát-hatóság” minőségében rejlik, nem hordoz többé vallásos vagy társadalmi funkciókat. Ennek a felfogásnak kínál alternatívát a „tárgy, mint szobor” Duchamp-féle felfogása, amely a használati tárgy tárgyszerűségét és plasztikai-térbeli kvalitásait állítja előtérbe, hasznossági karakterén felülemelkedve.

Az új törekvések hazánkban – átugorva az egyetemes művészet félévszázados szerves fejlődését – napjaink egyetemes művészetéhez kapcsolódnak. A régebbit a kiállításon csupán *Berczeller Rezső*nek a konstruktivizmus forradalmi lendületében gyökerező, játékosan szigorúan építkező művei képviselik. E kettősség – mint maga vallotta egy interjúban, a forradalmi dráma izgalma és az összerakós játékok egyszerűsége – jellemzi művészetét.

Az új törekvések egyik széleskörű irányzata a *mozgás önállósodása*, akár a tárgy valóságos térbeli elmozdulása, akár virtuális mozgás, az ún. kinetikus ritmus révén: ez utóbbi a valós idő észlelésének plasztikai alapformája. Az elsőt a kiállításon *Lugossy Mária* Hullámmozgás és *Tar Zsuzsanna* alumíniumnégyzetekből konstruált mobilja képviseli. A másodikra több példa is akad, meglehetősen különböző színvonalon. Ide sorolhatók a sorozatok is, amelyek meghatározott, egymásra következő fázisok – mozgásmozzanatok – ábrázolásával sajátos tér-idő jelenséget mutatnak be. E fázisok nem mások egymáshoz képest, mint mikroelmozdulások, s többségük a concept művészetből kiiktatott történést hivatott pótolni: még a legszellemesebb vagy leggeometrikusabb karakterű alkotásokban is a néző által hiányolt mozgásélményt, a történést adja; akad olyan vélemény is, mely szerint ami régen kompozíció volt, az ma sorozatként jelenik meg.

Ezek közé tartozik *Szöllőssy Enikő*nek a Dunai Vasmű Általános lakatosüzeme Kossuth brigádjával közösen készített Zárt és nyitott I.–IV. című konstrukciója. Szöllőssy Enikő munkásságának kezdete óta a szobrászat alapkérdései foglalkoztatták: a pozitív és negatív forma, a konvex és konkáv szerepe a plasztika létrejöttében. Rövid ideig tartó figuratív korszaka után változott át a plasztikai alapmotívumok felkutatására, majd az ezekből történő építkezésre. 1974-ben bemutatott Labirintusa ennek az építkezésnek a belső folyamatát demonstrálta: a síkban tartott egyszerű applikációtól a forgó körplasztikáig; azt mutatta meg, hogy az anyagok és síkok hogyan válnak tömeggé, hogyan formálódik belőlük plasztika. A rá következő évben vett részt az első dunaújvárosi szimpozionon, majd 1977-ben és 1979-ben is. Az idei biennálén bemutatott műve álló vasnégyzetbe vágott kör, majd a kört is cikkelyekre vágva, különböző mélységben és irányban mozdtja el az egyes elemeket: így határozza meg folyamatában a teret és egymásutániságában az időt. Hasonlóképpen konstruál *Nádler Tibor* is: három elemből álló kosárgörbéjének egymásra következő elemeit mintegy egyharmad magasságban egyre mélyülő vájattal látta el. *Galántai György* egy dobozba épített bele meggörbített vas-körszeleteket s ezek helyzetét is sora formálja a teret. A mikroelmozdulásokra építi Csuszópálya című műveit *Bohus Zoltán*: két alumínium, illetve vashálóból készült hasáb-elemet kapcsolt egymáshoz. Művei ezúttal is tisztaságukkal és szépségükkel nyerek meg a nézőt. Ezekben az alkotásokban egyébként – nem csupán Bohus esetében – igen nagy szerepet játszik a technika, az anyag szépsége: mintha ez lenne hivatva pótolni az esztétikumot. *Buczko György* Sorozat II.–IV. című konstrukcióin üveghasábra – ennek tetejére vagy oldalára – crősített geometrikus elemekből komponált tömeget, s ezek tömegessége, téri elrendezése hivatott a tér értelmezésére. *Heritesz Gábor* csőelemek-

ből négyzetesen kiképzett „kinyitható” krómácel Csőplasztikáján a test egymásután következő lehetséges helyzeteit mutatja be: a cső-elemek a négyzet átlója mentén elmozdítva körszegmenst formáznak. *Marsai Ágnes* Folyamata négyzetekre osztott festett fatáblára ragasztott kis köralakú terrakotta formák, függőleges rendekbe ragasztva. A formák sorozatot alkotnak, ahogy egy-egy kinyílás, kihajlás vagy repedés alakjukat módosítja. S talán ennek az irányzatnak egyik legpregnansabb képviselője *Mengyán András* Vizes plasztikája, melyet azonban kiállítástechnikai okokból megfosztottak egyik leglényegesebb elemétől, a víztől. A négyzetekbe osztott felület egyik oldalán hét kis függőleges cső található; ezek a következő hat soron át mind jobban megdőlnék, az utolsó sorban levő egészen a táblára fekszik. A művész elgondolása szerint a kis csövekből áramló víz a folyamatos mozgást jeleníti meg, szemben a csövek elhajlásának szakaszos ritmusával.

Nem válik el mereven az előbbi irányzattól az egyetemes művészetnek az az irányzata, mely a *tény plasztikai funkcióra* épít. A biennálén olyan mű, mely rá sugárzott fény hatását mutatta volna be, nem akadt (gondolok itt pl. Archipenko talpazatról megvilágított kompozícióira vagy Moholy-Nagy fénykonstrukcióira). Átlátszó anyaggal dolgozó művész is csak egy jelentkezett: *Kigyós Sándor*. Olyan viszont nem is egy akadt, aki a felület megmunkálásával – akár felcsiszolásával, mint az előbb felsoroltak közül Bohus Zoltán vagy Heritesz Gábor –, akár pedig érdessé, nyerssé változtatásával a fény és árnyék hatására építette kompozícióját. *Farkas Ádám* a mozgást – a korábban említett törekvésekkel rokon módon – fázisváltással ábrázolja. A teret pozitív és negatív irányban úgy kívánja alakítani, hogy az a néző képzeletében folytatódjék. Munkái nyitottak, kvázi részei egy soha meg nem születő műnek, de annál mégis többek, mert az egymásba kapcsolódó szeletek önmagukat folytatják, s elhelyezésükkel további mozgásra ingerlik a teret. Farkas ezt a törekvését „előrerajzolt térnek” nevezi: a jelenlevő részek meghatározzák a „kimetszett” és „kiemelt” formákat. Ezeken a művein a formák hullámanak, ezáltal a fény és árnyék megkülönböztetett szerepet kap a kompozíciók értelmezésében. A biennálén bemutatott Négy négyzet is ilyen jellegű mű: a kimetszett alapba ezúttal bronz négyzetek épülnek, s hatás ezáltal felfokozott: nem csupán a mozgó tér ingere hat, hanem a matt alap és a felcsiszolt négyzet kontrasztja is. *Váró Márton* kőszobrai lágyak: a vonalak és formák puhán ívelnek egymásba. A kemény kő látszólagos puhasága is hatást kiváltó tényező. Váró ezeket a kockára metszett kő-elemeket fémkeretbe foglalja, s felületeiket hol lecsiszolja, hol rovátkolja, simább vagy durvább elemeket hoz létre. Ezzel egyrészt a fény erejével mozgátja statikus kompozícióit, másrészt a homorú-domború felületek játéka, a metsződések, rovátkolások ritmusai is mozgalmassá teszik a stabil kompozíciót.

Sajátos fényhatásra, a tükrözésre építi konstrukcióját *Jovanovics György*. A Camera obscura: Szeizmogramm 79. III. 13. című mű üvegekockába foglalt papírdoboz, amelyen elől téglalap alakú nézőke van: alul gipszből mintázott hosszúkás formák (testek?), de ezeket teljességükben csak a beépített tükörben láthatjuk. A tükör Jovanovicsnál másutt is szerepet játszik, így pl. a Liza Wiathruck: Holos Graphos című alkotásán. Azt vallja, hogy a tükörnek fontos szerepe van önmagunk megismerésében; másrészt a tükör által új képet is kreál, tükrözéssel bonyolított képet konstruál, amely helyettesíti az eredetit, s egyúttal teljesebb képet ad.

A gesztus-művészetet a biennálén *Schrammel Imre* átlőtt porcelán hasábjai képviselik. A lövés „alakját” a porcelán massa „rögzíti”: a lövéssel átszakított forma agyagba fogja a golyó röptét, a hasáb pozitív tömegén otthagya a belövés negatív nyomát, s ezzel mintegy megőröki a cselekvést magát is.

*

Már a bevezetőben utaltam a *tárgy megváltozott szerepére* a kortárs művészetben: a dada és a pop hatása nem múlt el nyomtalanul. Az új tárgyiasság megjelent a magyar plasztikai gondolkodásban is: értelmezése igen változékony. Jellegetes eleme a tiltakozás az élet jelenségeinek eldologiasodása, az emberi kapcsolatokban

fellépő képmutatás, a szocializmus eszméitől idegen jelenségek ellen – de megtalálható benne a nosztalgia, a vágyakozás, nem egyszer az elvágyódás is. A művek nem egy ízben kapcsolódnak a népművészethez, mint hagyományhoz: abból kísérelnek meg formailag megújulni. *Szentirmai Zoltán* sokoldalú egyénisége olyan jellegzetes és emlékezetes alkotások után, mint a Tüzes trón, amelyben újszerűen lépett fel a Dózsa-emlékezés közhelyei ellen, a Vitatkozó, mely Déry Tiborról készített egyszerre portré és emlékmű, most a Reneszánsz című kompozícióval jelentkezett: négyzetes keretbe helyezett, piederstálra emelt kis ház mögöttes korláttal. Szentirmai a teret, mint kubisztikus területet képzelel el, s ebbe a háromdimenzionális tömegbe helyezi el a reneszánsz házat, egy egyszerű stílusban fogant művet, egy stílust hordozó és teremtő kor építményét. *Bányai József* munkáin olasz hatások érződnek, a római és középkori hangulat kissé nosztalgikus átélése. Talapzat nélküli, álló vagy függesztett kompozícióin elvont formákat, betűket, figurákat komponál egymás mellé. *Siracusa II.* című művén hosszúkas kvázi betűformát, faszöveget és négyzetes rendbe helyezett lyuggatást helyezett el ismétlődő, ritmikus formában. *Fekete Tamás* reprodukálva újjáteremtett, miniatürizált valósága – Watt úr masinája – nem annyira képzőművészeti, mint inkább irodalmi előképekre utal; játék és nosztalgia elegye feszül benne. *Kéri Ádám* Árammegszakító III. és V. című alkotásai az idegenség, a szokatlanság gondolatkörébe utalhatók: ez adódik egyrészt az ember viszonyából a műszerhez, az elektromossághoz, másrészt mert e többnyire kisméretű műanyag és fém tárgyakat ezúttal nagy méretben és fából látjuk viszont és végül, mert szobrok ugyan, de nem a szobrászat sajátos problémáival foglalkoznak. Rejlik benne egyfajta illuzionizmus is: a valósággal a megtévesztésig azonos tárgyat hozott létre, de mégsem a valóságot adja vissza; ennyiben valóság és illúzió szembeállítás is, abszurd eszközökkel. Az Árammegszakító új minőségű, sajátos, funkció nélküli, képtelenségével ható alkotás, mely minden közösséget megtagadott már azzal a tárggyal, amelyet imitál. *Kő Pál* sajátos groteszk szituációt örökít meg Dobozosán, a tömegelosztás végletességeit használva ki: kétoldalt messze nyúló dobozai mint átváltozott roppant szárnyak módosítják az őket hordozó ember mozgását és tartását.

Megjelent a biennálén az archaeológiai élményt idéző tárgy is (legutóbb a kasseli Documentán láthattuk): *Seregi József* régészeti leletként ható tört karú fehérmárványon rögzített karja-lába letört Korpusza és *Et Zámbo István* kosárfonattal körülbástyázott földben talált Lelete.

Sajátos, az ismert kategóriákba alig szorítható alkotásokkal jelentkezett *Rétfalvi Sándor*. Talán a land art egy válfajának vagy a tárgyalakítás új minőségének nevezhetnők. Korábbi figurális munkái – mint a Fiú mozdonyal, a népművészeti ihletű Bébi, a Gereblyés, a Hetedik kereszt – és a nonfiguratív bálványok után a Pannónia dicsérete, sorozatban Rétfalvi ember és táj viszonyát kívánja vizsgálni. A pannón gondolat ihlette meg, s ez végül is az új témaválasztásban jelentkezett: tájélményét mintázta szoborrá. A fekvő női ölben húzódó házak sora, a völgybe nyúló erdő, a kettészelt hegygerinc jelent meg a szobrain. A biennálén szereplő alkotásain ellentett irányban hajló rönkökön – a táj hajlatai – nagyobb és kisebb kivert szögek ritkuló és sűrűsödő rendje idézi elénk a Pécs környéki táj szelíd, sokszor megénekelt lankáit.

A NYUGATI MAGYAR IRODALOMRÓL

Rádió-beszélgetés. Szerkesztette Kulcsár Katalin

I.

BÉLÁDI MIKLÓS: A hatvanas évek eleje óta egyre szélesebben, mélyebben ismerhettük meg a szomszéd államok magyar irodalmát s ehhez hozzá segített bennünket a földrajzi közelség, a közös múlt, a hagyomány számos eleme s a hivataltal és a személyes kapcsolatok bővülése. Cselényi Lászlót, Dobos Lászlót, Domonkos Istvánt, Fehér Ferencet, Gion Nándort, Lászlóffy Aladárt, Kányádi Sándort, Sütő Andrást, Tolnai Ottót – s még sorolhatnám a neveket – nem kell a magyar olvasónak külön bemutatni, de azokat a kritikusokat sem – Csanda Sándort, Bori Imrét, Bányai Jánost, Kántor Lajost, Láng Gusztávot, Rákos Pétert, Szeli Istvánt és másokat – akik a kinti és a mi itthoni irodalmunk jelenkorával foglalkoznak. Irodalomtörténeti áttekintés is készült már a határon túli irodalmakról. A szomszédainknál megjelenő könyvek és folyóiratok – kevés kivétellel – hozzáférhetőek, megvásárolhatók. Nem ez a helyzet a nyugati magyar irodalommal. Ha jelent is meg régebben kritika egy-egy könyvről Gyergyai Albert, Rónay György tollából – csupán mintegy tíz esztendeje veszünk egyáltalán tudomást arról, hogy nyugaton, s tengerentúl Nyugaton és Keleten is létezik magyar nyelvű irodalom. Tudjuk, hogy van a magyar irodalomnak egy távoli, messze szakadt, egzotikus ága is, de sokkal kevésbé ismerjük mint az erdélyit vagy a jugoszláviait. Ami érthető, magyarázható, csak éppen belenyugodnunk nem szabad. Érthető, mert földrajzi, s nem egy esetben politikai távolságok választják el tőlünk, a kiadványok egy részéhez hozzá sem jutunk; különösen az ötvenes éveket borítja homály, de a legújabb fejleményeket sem tudjuk hézagtalanul követni.

Beszélgetésünket épp az a szándék hívta életre, hogy többen együtt próbáljunk áttekintést nyújtani erről az irodalomról; főként mostani állapotáról, jelenkoráról. Előjáróban meg kell kísérelnünk, hogy valamiféle meghatározását adjuk annak a kulturális-szociológiai képződménynek, ami Nyugaton magyar nyelven keletkezett. Azt alighanem nyugodt lélekkel kijelenthetjük, hogy ennek az irodalomnak az életében is határvonalat jelöl 1944–1945, aminthogy a kivándorlásnak, emigrálásnak is más volt az indítéka, tartalma 1938-ban és 1948-ban. Ezt az időhatárt szilárd pontnak tekinthetjük, magánál a meghatározásnál viszont sok tényezőt kell figyelembe vennünk; hadd soroljak fel közülük néhányat, kérdés formájában. Van-e ennek az irodalomnak megszakítás nélküli története; milyenek a szervezeti keretei, műhelyei; van-e szellemi központja; hol található az írói? Megkérdezhetnénk, ahogyan Borbándi Gyula is megkérdezte *A nyugat-európai magyar irodalom intézmény rendszere* című tanulmányában (Új Látóhatár, 1975. 4. sz.), kit nevezhetünk írónak: pusztán a szépirokat, vagy az irodalmi esszék, kritikák, tanulmányok szerzőit, s a társadalomtudósokat, művészeket, politikai írókat is, akik „átlélik a szorosan vett szakmai határokat, szélesebb olvasóközönség részére és fejlettebb esztétikai igényekkel írnak?” Azt sem lenne mellékes tudnunk, kik milyen nyelven vagy nyelveken írnak?

A kérdéseim nagyrészt az irodalmi életre, az irodalmat övező intézményvilágra vonatkoznak, de nem árt ezekről sem tudnunk. De arra is kellene majd válaszolnunk, hogy a nyugati magyar irodalmat mint irodalmat miként szemlélhetjük.

ILIA MIHÁLY: Béládi Miklós kérdései közül a legfontosab a fogalommeghatározásra vonatkozik. De véleményem szerint a fogalmat azért nem tudjuk meg-

határozni, mert nincsen olyan összefoglaló szempontunk, melynek segítségével meghatározhatnánk, hogy mi a nyugati magyar irodalom. Valószínű, hogy a hazai magyar irodalom fogalomrendszere nem mindenben alkalmas itt már, az elmúlt években láttuk, hogy a szomszéd országok magyar irodalmának vizsgálatában sokszor okozott gondot, hogy a hazai fogalmakat mechanikusan használtuk rájuk is. A nyugati magyar irodalom vizsgálatához, meghatározásához vannak szempontjaink, éppen Béládi Miklós szolt erről már többször és írt is róla. Ilyen lehet például a földrajzi szempont, hol él az író, milyen nemzeti, környezetben, milyen hagyományú és jelenű más nyelvű kultúra, irodalom hatása alatt és ezzel milyen intenzitású kapcsolata van. Szempont lehet a generációs hovatartozás is, pontosabban az, hogy a magyarság nagyobb tömbjétől való elszakadás mikor történt meg, mik voltak ennek az okai, milyen politikai, történeti tények. Szempont lehet az is, hogy pl. valaki már Nyugaton lett íróvá, magyar íróvá, ilyen is van. Lehetséges az is, hogy a nyugati magyar irodalom képviselőinek megítélésében olyan hazai irodalmi irány, csoport jellegzetességeit vesszük figyelembe, amelyből a nyugati magyar író kiszakadt, amely írói fejlődését meghatározta itthon és Nyugaton sem adta föl ezt az indítást egészen. Még az is megkülönböztető lehet, hogy a nyugati magyar író milyen folyóirat, társaság vagy tudományos intézmény (egyetem) körébe tartozik. Nincsen tehát összefoglaló, közös szempontunk a nyugati magyar irodalom meghatározására, ezért részszerzőpontokat kell érvényesítenünk. De talán éppen ez a jó és szerencsés, mert azt jelenti, hogy sokféle színezetű irodalomról van szó.

CZINE MIHÁLY: A nyugati magyar irodalom fogalmát magam sem tartom szerencsésnek. Ez földrajzi jelölés volna, ilyen okkal arról is beszélhetnénk, hogy keleti magyar irodalom. Azt hiszem, hogy legalább annyira bizonytalan ez a fogalom, mint hogyha azt mondanánk, hogy emigráns irodalom, vagy azt mondanánk, – mondták valamikor egyik csoportjára – hogy disszidens irodalom. Amihez inkább lehetne ragaszkodni, megközelítésképpen használni: a *diaszpóra* irodalmáról kellene beszelnünk. Mert voltaképpen ez a megkülönböztető. Akik Kelet-Európában vannak magyar írók, azoknak az irodalmát, műveit jugoszláviai csehszlovákiai, romániai magyar irodalomként tartjuk számon, s okkal. Akik szétszóródva élnek a világon, ott egy más fogalmat kellene keresnünk. A szomszédainkban, akik élnek, szülőföldjükön élnek, olyan gondokat, problémákat fogalmaznak, amelyeket örökségként kaptak. A szétszóródottságban élők az itthoni hazából különböző okok miatt, de leginkább önként távoztak, vagy esetleg már kint is születtek. Ezért is gondolnám, hogy a diaszpóra fogalmát kellene inkább bevezetni. Persze ez még nem megoldása a kérdésnek. Amit Ilia Mihály mondott, a részmegközelítési szempontok, érvényesebbek lehetnek, illetőleg valahova vezethetnek. Mindjárt a földrajzi szempont figyelembevétele: nyugat-európai, amerikai, ausztráliai magyar irodalom. Mert bármennyire is közös vonások hiányáról beszélünk – illetve mondjuk, hogy kevés a közös vonás –, egy-egy részen belül mégis több az összekötő mozzanat. Több az összekötő vonás a Franciaországban s az Angliában működő írók között, mint mondjuk, az Amerikában dolgozó és a Franciaországban élő magyar írók között. Amerikában is más körülmények között alkotnak az észak-amerikaiak, mint a Dél-Amerikában élők. Fontos volna a történetiség nagyobb érvényesítése is, a diaszpórák születési idejének a számbavevése. A századfordulón, a múlt század végén volt az első nagy kivándorlási hullám; kenyeret mentek keresni. Az első kivándorlók irodalmat ugyan nem teremtettek, de valamit mégis igen, amiről Móricz Zsigmond írt: a bujdosó magyarok szívhangjait adták; a folklór közelében. A másik hullám 1919 bukása után volt. Közöttük már igazi írók voltak és olyan emigránsok, akik a forradalmi gondolatot jelentették és képviselték. Ez a mozgás, lassabban ugyan, de a két világháború közötti időben is tovább tartott. 1945-ben újabb nagy hulláma következett a szétszóródásnak. Ebben a hullámban is voltak

írók, ha nem is a legjelentősebbek közül, s inkább konzervatív tájékozódásúak voltak. Akik 49 táján távoztak, azoknak nagyon sokszor egy polgári demokratikus igény, a Kisgazdapárt, a Parasztpárt körébe eső tájékozódás volt a meghatározójuk inkább; a Kisgazdapárt bal szárnyától a Parasztpárt jobbszárnyáig lehetne talán az ideológiai határt itt jelölni. Az 56 után elindulók megint más-másfajta tájékozódást jelentettek. De itt sem használhatjuk egyértelműen sem a nyugati, sem az emigráns jelzőt, mint meghatározót. Ezekben a rétegekben ugyan sok volt az emigráns, sokan távoztak ellenzéki szándékkal, de kinti esztendők alatt a tájékozódásuk gyakorta más lett. Egy amerikai magyar úgy fogalmazta: nagyon sokan azért mentek el, mert az akkori politikai helyzettel nem tudtak egyetérteni, s nagyon sokan azért nem jönnek ma haza, mert az életkörülmények és lehetőségek már oda-kötik őket.

SZABOLCSI MIKLÓS: Abból, amit Czine Mihály elmondott, az is következik, hogy mint az itthoni magyar irodalmat, megkísérelhetjük a most szóban forgó jelenségeket, tényeket, műveket, eszmei irányzatok szerint tagolni. Természetesen nagyon megközelítőleg, hiszen voltaképpen minden egyes mű más-más szint képvisel. Mégis, ha eszmei irányzatok szerint néhány típust akarnék kiemelni, akkor azt állapíthatnám meg, hogy van Magyarországon kívül Nyugat-Európában, tengerentúl megjelent műveknek egy olyan csoportja, amelyet mindenestől konzervatívnak lehetne nevezni; a konzervatívizmusnak a hagyományos, „horthysta” változatát vagy a két világháború közti liberális ideológiák egyikét vagy másikat képviselik. Az ide tartozó írók száma természetesen csökken, az idős nemzedék sorai ritkulnak, – ide sorolhatók például a nevesebbek közül, liberális körökből, Körmendy Ferenc, Földes Jolán. Valójában ezt a konzervatív irányt képviseli az Egyesült Államokban, az irodalom és műkedvelés határán „írogatók” nagy száma. Egy ennél radikálisabban jobboldali irányt képviselnek, akik lényegében az 1944-es Magyarországot óhajtják folytatni; irodalomban kevésbé, inkább publicisztikában, kritikában van ott ezeknek a hangja. Legutoljára Hágában nemzetközi kongresszust tartottak a jobboldali erők; meg kell mondanom, hogy tudomásom szerint ezen a kongresszuson jelentős magyar író nem vett részt. Az ebbe a körbe tartozók szintén a dilettánsok soraiba számíthatók. Ezeknél erősebb a „modern katolikus” irány. Ma már nem reformkatolicizmus, hiszen XXIII. János óta a katolicizmus egyik hivatalos irányzata lett; olyan katolikus irány, amely a modern tudománnyal, modern felismerésekkel párosítva igyekszik önálló álláspontot elfoglalni, a katolicizmus és a társadalmi haladás gondolatának egy sajátos összeegyeztetésén munkálkodik, hol helyeselve azt, hol ellentétben állva azzal, ami ezen a téren és más téren Magyarországon történik. Ennek a baloldali katolicizmusnak volt néhány előfutára, vagy egy-néhány elszigetelt alkotója és köre az ötvenes években, Rezek Románra vagy Szalai Jeromosra gondolok, a Kanadában élő Gabriel Asztrikra, jelenleg a Rómában megjelenő Katolikus Szemle ennek az irányzatnak a képviselője. Legerősebbnek tűnik számomra egy olyan irányzat, amely a két világháború közti és az azutáni Magyarországból a parasztságra támaszkodó radikális demokrácia eszméi alapján áll, mint egy a „népi írók mozgalma” folytatója is. Ez az irányzat társadalmilag sok haladó gondolatot képvisel, egyes kérdésekben a mai Magyarország vívmányait elismeri, más kérdésekben azonban változatlanul helyteleníti azt, ami Magyarországon történt. Publicisztikában és esszéiben a legtöbb szellemi energia ennél a körnél van, amelynek központja általában Nyugat-Németország, ott is főleg az Új Látóhatár és helyileg elsősorban München. Úgy látom, hogy csökkenő mértékben van jelen az emigrációban 1956-ot előkészítő, majd a munkásmozgalom ún. revizionista szárnyán elhelyezkedő, volt kommunisták csoportja. Részint azért, mert itt is néhány haláleset, – Háty Gyula halálára gondolok – ritkította a sorokat, részint azért, mert mint bizonyára ismeretes, az ún. revizionizmus ma világszerte tért veszít. Hiszen ezt az álláspontot képviselők egy elég nyílt antikommunizmus, sőt antiszocializmus álláspontjára tértek át, tehát már a revizionizmuson is túl vannak.

Mindaz, amit elmondtam, eszenci, politikai, világnézeti jellegű csoportosítás, de lehetne szólni irodalmi áramlatok szerinti csoportosulásról, egy konzervatívabb, egy a modern realizmust követő irányzatról, és egy az avantgarde eszközöket felhasználó áramlatról.

BÉLÁDI MIKLÓS: Amit Czine Mihály ajánlott, hogy nyugati magyar irodalom helyett beszéljünk inkább a diaszpóra irodalmáról – erősen megkérdőjelezhető. Ez a megnevezés szoros kapcsolatot tételezne föl a szétszórtnan élő magyar, magyar származású, nyelvű népcsoport és az irodalom között. Talán nem pontosan értelmezem, de ebben a fogalomalkotásban az írói, irodalmi tudat hangsúlyozását látom; azt, hogy a kinti irodalom, legalábbis részben, a diaszpóra magyarság képviselője, kifejezője, intézménye – mintegy annak a sorsát, törekvéseit, eszméit hordozza. Ez a képviselő részben, vagy bizonyos irodalmi csoportokra gondolva, igaz lehet. De abból a vázlatos áttekintésből, amit Szabolcsi Miklós adott, jól kirajzolódott a különféle irányzatok, csoportok képe. A népcsoporthoz tartozás tudata erősebben él az amerikai kontinensen, kevésbé meghatározó a nyugat-európai mozgalmak, szervezetek, folyóiratok munkájában. A Szepesi Csombor, a Mikes Kelemen Kör, a Magyar Műhely Munkaközösség írói tevékenységében nem kap különösebb nyomtatékot a diaszpóra-tudat; íróik nem a diaszpóra életéhez, sorsához kötődnek, hanem a magyar irodalomhoz, annak múltjához, hagyományaihoz s különböző hangulatiakkal, Magyarországhoz. Érdekesen beszél erről Kibédi Varga Áron és Cs. Szabó László a *Nyugati magyar irodalom* (Amszterdam, 1976) című tanulmánykötetben. „A nyugati magyar irodalom nemcsak részben, hanem teljesen egy idegen nyelvű és idegen kulturális hagyományokra épült társadalmi közegben kénytelen élni” – írja Kibédi Varga. „Ezt az irodalmat kizárólag az idegenbe települt magyar olvasók közönye fojthatja meg. Mert végső fokon erkölcsileg a diaszpóra kellene, hogy eltartó legyen. Aki a Tórát megőrzi. S a mi Tóránk, ahogy sok év előtt s azóta is többször írtam, Arany János” – mondja Cs. Szabó, akinek szavaiból árad a panasz és keserűség, ha a nyugati magyar olvasókról kell szót ejtenie.

A „diaszpóra irodalom” elnevezésben szűkítést is érzek, akaratlan szerepcsökentést. Azért maradnék a nyugati magyar irodalom fogalma mellett, mert semleges s noha földrajzilag tájékoztat csupán, legalább bővebb, tágabb keretet nyújt és a kinti törekvéseket nézve, senkit nem rekeszt, nem közösít ki.

CZINE MIHÁLY: Amit Béládi Miklós mondott, gondolom, igaz: részmegközelítési szempont lehet a diaszpóra felőli közelítés is. Gondolom, mégiscsak érvényes eredményekhez vezethet ez a megközelítés is. Az Egyesült Államokban vettem észre, hogy egy hatalmas országban szétszóródott írók és nem írók miképpen próbálnak az irodalom segítségével is otthon teremteni. Nem is mindig írói közösségek ezek az együttesek, de nélkülük aligha volna az irodalomnak még olyan bázisa is, amilyenekről már beszélhetünk. Az ITT-OTT köre például azért a legjelentősebb – szerintem – az amerikai csoportok között, mert benne a legkülönbözőbb szakemberek, mérnökök, orvosok, építészek találkoztak, azzal az igénnyel, hogy szemmel tartsák a világban való változásokat, és azt is, ami Magyarországon történik. Más példát is szeretnék mondani. Létezik Kanadában, Montrealban egy Bethlen Gábor-kör. Húsz esztendeje működik. Itt írók igazában nincsenek, papok vannak, tanárok, építészek, polgármesterek, a montreali református egyház keretében működik a kör. Az egyház alapító tagjai eleinte különböző vallásúak voltak – unitáriusok, baptisták, katolikusok, reformátusok –, 1920-ban vándoroltak ki a nagy történelmi változás után, Erdélyből. De csak egyházi közösség keretében tudtak megmaradni, megtartani az anyanyelvüket; még a harmadik nemzedék is beszél Montrealban magyarul. Van énekkaruk, kórusuk, amelyben magyar számok éppúgy elhangzanak, mint angol nyelvű feldolgozásuk. S még egy példát is emli-

tenék: New Jersey-ben az öregdiákok szervezete jelenti a megtartó keretet. Író ott is kevés van, vagy ha igen, nem szépírók, hanem szociológusok, történészek; munkásságuknak azonban az egyik fő értelme, hogy az irodalmat közvetítik, s a magyar nyelv, a magyar kultúra megőrzését segítik. Ők voltak azok, akik Magyarországról írókat hívtak, és tudósokat, s Romániából is magyar írókat fogadtak. Volt itt – többek között – Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád és Veress Dániel. Ahogy én tudom, az Európában lévő közösségek némelyike is, így a bécsi Bornemisza-kör, ilyen vonatkozású munkákban érte el a legtöbb eredményt.

BÉLÁDI MIKLÓS: Az, amit Czine Mihály elmondott, azért volt érdekes, mert aláhúzott egy tény, amelyet nem kellene szem elől tévesztenünk. Azt nevezetesen, hogy a nyugati magyarság körében rendkívül jelentős, nem eléggé méltányolhatóan nagy munkát végeznek a különböző kulturális egyesületek, társaságok, önművelő intézmények, amelyek mindenekelőtt a magyar nyelv, a magyar kultúra és irodalom ápolását tűzték ki célul maguk elé, ami egyúttal a magyarságtudat őrzését, óvását is jelenti. Az említett társaságok mellett, ez volt a szerepe az *Ótágú síp*nak, s az igényes irodalomismertetés, kultúraterjesztés feladatát vállalja – eredeti művek közlésével együtt – a nemrég indult kanadai *Tanú* is. De különbséget kell tenni kulturális tevékenység, önművelő munka és irodalmi alkotás, irodalmi élet között. A társasági élet, a szervezeti cselekvés lehet értéket továbbító fontos vállalkozás – erről beszélt Czine Mihály is. S ez a közösségi munka neveli az olvasókat, teremti meg az irodalom háttérét, hangvisszaverő közegét. Az irodalom mégis csak más azonban, különvlik ettől a cselekvésformától: értékteremtő alkotás. A kettő nem áll szemben egymással, de nem is mosódik egybe.

ILIA MIHÁLY: A Czine Mihály említette Bornemisza Társaság, az észak-amerikai ITT-OTT vagy a kanadai magyar művelődési egyesületek, cserkész-csoportok, erdélyi származásúak egyletei stb. bizonyos mértékig ellentmondanak Béládi Miklósnak. Ezek az egyesületek gyakran a nyugati magyar írók kiadói és főleg befogadói is. A vasárnapi iskolák záróünnepségéről vagy a március 15-i ünnepségekről érkező meghívókon gyakorta ott van jó nyugati magyar költők versének címe (például Fáy Ferencé). A Bornemisza Társaságot azért említette Czine Mihály is hangsúlyosabban, mert erősen kapcsolódik az ausztriai, de az egész nyugat-európai magyar etnikumhoz, a társaság működése nagy inspirálója a nyugati magyar irodalomnak, könyvkiadása van. Természetesen én sem azonosítom a nyugati magyar irodalmat a társaságokkal, egyesületekkel, de nem szakíthatók el tőle, összefüggnek vele. Még a nyugati magyar sajtó és könyvkiadás sem azonos a nyugati magyar irodalommal, de ezt már erősen együtt kell említeni. Néhány esetben jól körülhatárolható írói kör, irodalmi irány tartozik hozzájuk. A sokféle egyesület, írói szervezet nyilván nem lehet rendszerező szempont a nyugati magyar irodalom vizsgálatában, de néhány jelentős folyóirat, köztük elsősorban az Új Látóhatár a kiadó, Molnár József nyomdász könyvkiadói munkája olyan kört rajzol, amelyben a nyugati magyar irodalom jelentős része belefoglalható.

PARANCS JÁNOS: Azzal szeretném kezdeni, hogy nemigen tudok hozzászólni ehhez az irodalomtörténeti rendszerezéshez. Az ismereteim ugyanis hiányosak. Sajnos, nem áll módomban, hogy rendszeresen olvassam a Nyugaton megjelenő magyar nyelvű folyóiratokat, irodalmi lapokat. Csak szórványosan jutnak el hozzám, s többnyire baráti ajándék formájában a kint megjelenő könyvek is. Felelőtlenség lenne hát, ha ezek alapján a nyugati magyar irodalom egészéről bármit is mondanék. Viszonylag jól ismerem viszont a korosztályom tagjait, a negyvenes éveikben járó költőket, írókat és kritikusokat, s közülük is főként azokat, akik Európában élnek.

Annak idején, 1956-ban Nyugatra kerülve együtt indultunk az irodalmi pályán, s a legtöbbjünkkel közösen jelentem meg én is első verseimmel az Irodalmi Újság, a Bécsi Magyar Híradó vagy az Új Látóhatár hasábjain. Többé-kevésbé az elmúlt huszonkét év során kiadott könyveiket is olvastam, ismerem. Nyolc évig, 1964 szeptemberéig éltem közöttük, és hazatérésem óta öt vagy hat alkalommal vehettem részt meghívottként olyan találkozón, ahol ismételten láthattam őket, ha nem is mindegyiküket, és hallhattam legújabb műveiket. Kapcsolatunk az elmúlt tizenöt év során természetesen megváltozott. Akkoriban ugyanis, a Magyar Műhely szerkesztőjeként a legtöbbjünkkel rendszeresen leveleztem, s így közvetlenül tudomást szerezhettem legfontosabb emberi, illetve alkotói problémáikról. Nem tudom, hogy a rádióhallgatók előtt mennyire ismert a Párizsban megjelenő Magyar Műhely. Ez a folyóirat tizenhét évvel ezelőtt, 1962 májusában indult, s több-kevesebb rendszerességgel azóta is megjelenik. A Magyar Műhely akkor a kezdő fiatalok folyóirata volt, és indulásától kezdve arra törekedett – s tudomásom szerint ma is arra törekszik –, hogy pezsgő szellemi, alkotói kört szervezzon maga köré. Ez az alkotó gárda, s maga a folyóirat is, nagyon szorosan kapcsolódott indulásakor a hollandiai Mikes Kelemen Körhöz, nagyon szorosan kapcsolódott a később megalakult londoni Szepesi Csombor Körhöz, valamint rövid ideig a párizsi Irodalmi Újsághoz és a müncheni Új Látóhatárhoz. Néhány évig én is ehhez a körhöz tartoztam, s ami keveset a nyugati magyar irodalomról tudok, azt jórészt ebben a körben szereztem, a különböző találkozókön és irodalmi esteken.

SZABOLCSI MIKLÓS: A Mikes Kelemen Körről esett szó. Hadd mondjam meg, hogy ez a kör, azt hiszem, a magyar emigrációban az egyik legjelentősebb szellemi erőt képviseli. Jellegzetes olyan szempontból, amit Czine Mihály említett, hogy nem pusztán és nem is elsősorban irodalmi kör. Voltaképpen eredetileg a Hollandiában élő magyar értelmiségiek köre, azoké, akik akár a foglalkozásuk körében, szociológusok, közgazdászok, történészek, akár azon kívül, magyar kérdésekkel óhajtottak foglalkozni. Állandó beszélgetéseket szervezett, lassanként rangos szellemi fórummá nőtt ki. Az előadások általában megjelentek és számunkra is a nyugat-európai magyar szellemi életnek legjelentősebb dokumentumát képviselik. A Mikes Kelemen Kör néhány évvel ezelőtt egy – ahogy ők mondják – dialógust kezdett a hazai szellemi élettel. Ez a dialógus nem mindig barátságos, néha viharos, kétségtelen azonban, hogy kevés kivételtől eltekintve, a magyarországi kritikusokkal, irodalmárokkal, történészekkel állandó együttműködésben és vitában vannak. Ugyanakkor a Mikes Kelemen Kör, mint csaknem minden ilyen kör, mint a Szepesi Csombor Kör is Londonban, az emigráns lét sajátosságait, tudatát, öntudatát is hordozza és fejleszti ki.

BÉLÁDI MIKLÓS: Néhány szóval kiegészíteném azt, amit a Magyar Műhelyről hallottunk. A Magyar Műhely ugyanúgy gyűjtőfogalom, mint sok más a kinti irodalom életében. Mozgalom, kiadó, folyóirat, munkaközösség, baráti kör együtt. Irodalmi karakterét csak részben határozhatjuk meg azzal, hogy folyóiratukat a neo-avantgarde fórumának tekintjük. A vizuális költészetnek a három szerkesztő, Bujdosó Alpár, Nagy Pál, Papp Tibor a művelője és elméletirója; a többiek, akik a folyóiratban írásukat közlik vagy könyveiket Párizsban adják ki, hol több, hol kevesebb szállal kapcsolódnak a szerkesztők törekvéseihez s azon kívül, természetesen, máshol is megjelentetik verseiket, esszéiket. Ezt tudva is, azt mondhatjuk, erős és egyéni színfoltot képviselnek, a szerkesztők eltökélten törnek céljaik felé, nem áztatják magukat azzal, hogy nagyszámú olvasóhoz szólnak, viszont föltétlenül hisznek a vizuális költészet jövőt építő szerepében, az avantgarde-magatartás fölszabadító hatásában. Nem hallgatható el az sem, hogy kapcsolataik nem szűkülnek, inkább bővülnek. A költők mellett – Bakucz József, Dedinszky Erika, Horváth

Elemér, Kemenes Géfin László, Kibédi Varga Áron, Vitéz György, – munkaközösségükhöz képzőművészek is tartoznak – Gáyor Tibor, Maurer Dóra, Megyik János, Pátkai Ervin, Perneczky Géza, s újabban találkozóikon a budapesti Új Zenei Stúdió tagjai is szerepelnek. Francia nyelvű kiadványuk, a d'atelier révén, a francia avantgarde-ban is jelen vannak. A Magyar Műhely-kör mai helyzetét mégis csak úgy mérhetnénk föl igazán, ha a szerkesztők munkáját a többiekétől különválasztva szemlélnénk. Vizuális költészetüket, melynek gyökerei a huszas évek elejei magyar dadaizmusban lehetők fel, nyelvi kísérletnek kell felfognunk, az irodalom, a mű átértelmezésének. A polgári életben nyomdászok lévén, alkotásaikat technikailag is maguk állítják elő, ami nemcsak kényszerűség, hanem elméleti megfontolás – és nagy adag idealizmus – is, mivel a tipográfiának, a szöveg elrendezésének, jelekkel és ábrákkal dúsításának jelentéstani értelmet tulajdonítanak. Hogy elszánt, szívos kísérletezésük a nyelvvel és anyaggal milyen eredményt hoz, miféle ösztönzéseket kínál majd, ma még lehetetlen megmondani, de hogy jogosultságát az sem vitathatja el, aki másként vélekedik az irodalom szerepéről, az tagadhatatlan. Persze, nagy kérdés, hogy ez a jogosultság időben meddig terjedhet: az avantgarde-robbantás után idő múltán másnak kell következnie.

SZABOLCSI MIKLÓS: Hadd említsem meg még a nevezetesebb szerepet játszó lapok közül az Irodalmi Újságot. Ezt a Budapestben az ellenforradalom előtt megjelenő Irodalmi Újság utódja kívánna lenni, 1957-től kezdve jelenik meg. Eleinte jelentős szerepe volt, amennyiben 1956 utáni esztendőben nagyon sok nyugatra ment magyar író, szellemi erőt gyűjtött maga köré, ugyanakkor ellenállást hirdetett a magyarországi konszolidációval szemben. Lassanként azonban, hogy elfogyott mögüle ez a konkrét politikai és szellemi indulat, lendítőerő, egyre ritkábban jelenik meg, egyik szerkesztője, Enczi Endre meg is halt, most gyakorlatilag úgy tudom, két havonta jelenik meg, de így is összevont számokkal, és számunkra legérdekesebb anyagai bizonyos emlékezők, elmúlt idők felelevenítése, a két világháború közöttre vonatkozó esszék maradtak.

BÉLADI MIKLÓS: Annyit tennék ehhez hozzá, hogy igen jó irodalmi kritikák, színvonalas esszék is megjelennek az Irodalmi Újságban. A kiváló tanulmányanyag a jellemző az Új Látóhatárra is, mely az egyik legrégebben élő folyóirat a határainkon kívül, 1950 óta folyamatosan megjelenik, jelenleg a 29. évfolyamnál tart. A lap szerkesztője, Borbándi Gyula és kiadója, Molnár József, nagyon igényes munkát végez, a tanulmány-rovatban föltétlen színvonalat tart s újabban a szép-irodalmi közlemények sorában is szigorúbb kézzel válogat, több a jó vers és főként a novella, regényrészlet. Az Új Látóhatár a nyugati magyar irodalom egyik legfontosabb szellemi központja és vitán fölül, legértékesebb folyóirata. Hasábjain a Nyugaton élő magyar irodalom legjavának hetven-nyolcvan százaléka megjelenik. Rendszeresen ide dolgozik Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Faludy György, Határ Győző, Kovács Imre, 'Gombos Gyula, Tüz Tamás, Domahidy András, Ferdinandy György, Kibédi Varga Áron és András Sándor, Gömöri György, Horváth Elemér, Keszei István, Siklós István, Sulyok Vince, Thinsz Géza, az irodalomtörténészek, kritikusok, történészek közül Albert Pál, Bogyay Tamás, Borsody István, Czigány Lőránt, Czigány Magda, Gosztonyi Péter, Hanák Tibor, Péter László, Sanders Iván, Várdy Béla és sokan mások. A neveket még hosszan sorolhatnám.

Az Új Látóhatár első céljának tekinti, hogy színvonalas írásokat adjon közre, de nem kevésbé fontosnak tartja azt is, hogy a nálunk megjelent könyvekről, a mi irodalmunkról, a hazai állapotokról s a közelmúltunkról, a második világháború eseményeiről képet formáljon és véleményt nyilvánítson – ahogy az előbb említett tanulmánykötetben olvassuk, – „korrekciós” célzattal. A folyóirat nem folytat szellemi hadjáratot Magyarországot ellen, s ha „korrigál”, ezt legtöbbször józan,

megfontolt érvekkel teszi. Ne hallgassuk el, nem mindig. De az Új Látóhatár szerkesztője arra törekszik, hogy folyóiratában az irodalom, az esszé és a tudomány kapjon szót s ne az indulat, a túl éles hang, a vádemelés.

De ideje, hogy egy-két pillantást vessünk az észak-amerikai lapokra, folyóiratokra, kiadványokra is.

CZINE MIHÁLY: Szám szerint kevesebb van, mint amennyi Európában, ez is érdekes, hogy miért lehet így, hiszen nem tudom, Nyugat-Európában mennyi lehet a magyarság lélekszáma, százezren nem hiszem, hogy fölül legyen. Észak-Amerikában 800 000, Kanadában 200 000 van; és egyetlen olyan folyóiratról nem tudok, amelyik a huszonnyolcadik, vagy huszonkilencedik évében járna. Nincsen ilyen. Szép kezdeményezések voltak és szép kezdeményezések vannak. A legelső kezdeményezés, amit ismerhetek, az ITT-OTT, amelyik azonban máig is könyomatos. Annak a fiatal körnek az emberei jelentetik meg, írják, amelyikről az előbb már beszéltem. Építészek, orvosok, tanárok, szociológusok, diákok. A szerkesztési módja is, – mintha valami őskort idézne. Összegyűjtik Chicagóban, legépelik Clevelandban és Portlandban megszerkesztik, több ezer mérföldet utazik a folyóirat anyaga, amíg végre folyóirat lesz belőle, de valóban gondolkodtató írások jelennek meg benne, szociológiai, történelmi jellegű dolgozatok. Szépirodalmat, verset, novellát ritkábban közölt, a tanulmány anyaga, a publicisztikai anyaga igazán érdekes. És az anyanyelvi mozgalommal kapcsolatos jegyzetei.

A másik nagy kezdeményezés az Ötágú sip volt. Azért beszélek múltidőben, mert régebben jelent meg az utolsó száma; bár ígéret van, hogy újra megjelenik. Hamza András indította, egy református tiszteletes, aki a jóvedelmét ebbe a folyóiratba építette. A címe az illyési gondolatra utal; valamennyi magyar irodalmat együtt szeretné közvetíteni. Az egyik számában például Weöres Sándor volt jelen versekkel Magyarországról, Faludy György műfordításokkal Kanadából, Sütő Andrástól, a romániai magyar írótól novellát hoztak, és Csoóri Sándortól, Magyarországról, esszét. Sajnos, a folyóirat Hamza András anyagi helyzetének a megrendülésével egyre ritkábban jelent meg; újabb szám kinyomtatásáig, lehet hogy még hosszabbban kell várunk.

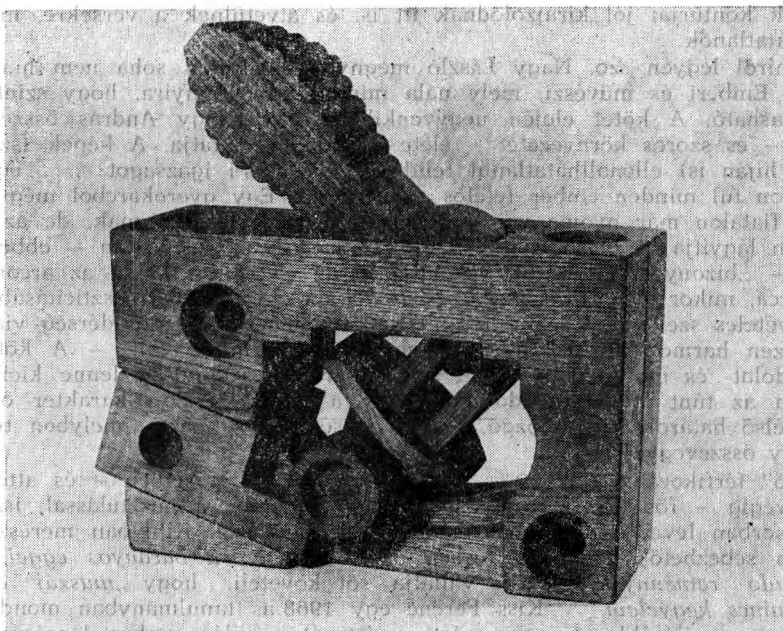
Az Ötágú sip alszik hát egyelőre, de Kanadában jelentkezett már egy másik ember, egy kertész, aki időszakonként megjelenő újságformájú folyóiratot indított, a Tanút. A Tanú is hasonló célkitűzésű; romániai, magyarországi írókat is közül, az Amerikában és Nyugat-Európában élő írók mellett. Szemléletében az Új Látóhatárhoz áll talán legközelebb, de a hazai magyar irodalommal szemben, a hazai fejleményekkel kapcsolatosan méltányosabb.

Észak-Amerikában, Kanadában az irodalom egyesekhez és csoportokhoz fűződik. Hósi egyesek nevéhez, a Hamzákhoz, a Tar Mihályokhoz; Tar Mihály az a kertész, akit említettem. Ezeknek az egyeseknek a nevéhez fűződnek gyakran a nagy kezdeményezések; ezeket a kezdeményezéseket pártfogolják vagy nem pártfogolják az egyes csoportok. A kezdeményezéseknek mindenképpen nagy a szerepe; hozzájárulnak a magyarság öntudatának a megtartásához.

BÉLADI MIKLÓS: Nem könnyű munkára vállalkoztunk, amikor elhatároztuk, hogy a nyugati magyar irodalomról rendezünk kerekasztalbeszélgetést. Oly szerteágazó, oly nagy ez az anyag, hogy még vázlatnak sem igen nevezhetjük azt a képet, amit most beszélgetésünk első részében nyújtani tudtunk. Hiányérzet van bennem, – ahogy utána gondolok az elmondottaknak. Kimaradtak nevek, intézmények, lapok eszmecsereinkből. De nem akarok mentegetőzni. Mondok három adatot, ez megvilágítja, mennyire lehetetlen lett volna, hogy több adatot, eligazító pontot iktassunk mondanivalónkba. Van egy megközelítően teljes jegyzék az 1945-től 1970-ig nyugaton megjelent, irodalmi jellegű sajtóról, időszaki kiadványokról, folyóiratokról.

Mintegy ezer időszak kiadvány látott napvilágot ezen időben. Tudom, vannak közöttük rövid életűek, jelentéktelenek, érdektelenek – de akkor is, óriási szám ez. S még egy adat. A Széchenyi Könyvtárban ugyanebből az időből kb. 4000 könyvet tartanak nyilván. Van ebben sok utánnyomás, több százra megy például a két háború közötti időből való ponyvaregények, így a Világvárosi regények néven ismert füzetes ponyvák utánnyomása. Borbándi Gyula író-katasztere mintegy 300 íróról tud. Ezzel szerettem volna aláhúzni, hogy az anyag szinte áttekinthetetlenül nagy. Nem tehetünk egyebet, mint hogy kiragadunk ebből a történelmileg, szociológiailag, ideológiailag, irodalomtörténetileg, esztétikailag sokszorosan tagolt, szövevényes anyagból néhány kérdést. Kezdtük a meghatározással, azzal, hogy mi a nyugati magyar irodalom? Mit értsünk ezen, hol helyezhetjük el, hogyan viszonyul a magyarországi magyar irodalomhoz? Innen továbblépve, az alapvető irányzatokat vázoltuk, majd áttértünk az intézmények világára. Az intézmények világa: az egyesületek, csoportok és az irodalmi lapok köre látszik a legmegragadhatóbbnak. Ezek a nyugati magyar irodalom viszonylag jól körülhatárolható irodalmi irányzatait jelentik. Nem homogén, sem tartalmi, sem esztétikai szempontból nem egyöntetű társulások ezek. De alaptendenciájuk karakterisztikus, ezért jó irányjelző pontokat alkotnak. Szó esett amerikai, kanadai egyesületekről és lapokról: az ITT-OTT-körrel, a Bethlen Gábor, a New Jersey-i öregdiákok egyesületéről, az Ótágú sípról és a nemrég indult Tanúró. Európára áttérve beszéltünk a Mikes Kelemen, Szepsi Csombor Kőről és a Magyar Műhely Munkaközösségről, az Új Látóhatárról, az Irodalmi Újságról. Mindennek új oldalú megvilágításában segítségünkre lesz a londoni Czigány Lóránt és a párizsi Karátson Endre – mindketten alkotói és szakértői ennek az irodalomnak: egyszerre látják belülről és kívülről azt a világot, amit mi is szeretnénk egyre jobban megismerni.

(Folytatjuk)

„ADOK NEKTEK ARANYVESSZŐT”

– Nagy László összegyűjtött prózai írásai –

Az idézett címmel jelent meg a rendkívüli gonddal szerkesztett kötet (Kiss Ferenc munkája) az idei Könyvhétre. Kegyeleti kötet lehetne – hisz az írások zöme benne glossza, megnyitó, elő- vagy utószó, bevezető, nekrológ, interjú, prózavers-kezdemény, életrajz-forgács –, amit áhitattal megemel a címmé avatott idézet-utalás. Az „aranyvessző”-varázspálca azonban a szövegekben ténylegesen mozdul, az olvasót az emberi-költői jelenség, az életmű kristálylényegéhez kalauzolja annál sajátosabban, mivel az írások közt kevés akad, amely önmagában, egy-szerű íráslétében hordaná a revelációt. Sokféle tárgyat érintenek, sokféle alkalomból és szinten, a felmerülő gondolatok azonban soha nem tűnnek esetlegesnek, s ha alkalomra szóltak is, nem alkalmiak. Több gondolat ismétlődik, ami ugyan átfedéseket teremt (főleg a népköltészeti és műfordítói téma ciklusaiban), de olyan haszonnal is jár, hogy lényegre tisztulásukat nyomon követhetjük. A kötetnyi próza elsőrendű értéke, hogy a korszakos jelentőségű költészet és költőalkat meghatározó érzéki-indulati-szellemi indításai itt higgadt gondolatokba simulnak, fogalmi világosságú – de esztétikai erőt sem nélkülöző – direkt közlésekbe. Verse sokszor nehéz, göcsörtös és merész kapcsolású képei még jártas költészetjáróknak sem tárnak könnyű terepet, ám a „prózai” fogalmakba (is) átszűrt élmény és meggyőződés ismerősebb úton közelít az azonos maghoz. Kemény kifejezőerővel értelmet, magyaráz és vezet el alkotó és alkotás belső világába. A mű romolhatatlan értékeinek kontúrjai jól kirajzolódnak itt is, és átvetülnek a versekre, melyektől elszakíthatatlanok.

Bármiről legyen szó. Nagy László megnyilatkozásaiból soha nem hiányzik a karakter. Emberi és művészi, mely nála mindig egy. Annymra, hogy szinte arcáról leolvasható. A kötet elején negyvenkilenc fotó (Nagy András összeállítása) a költőt – és szoros környezetét – élete hossziglan mutatja. A képek (személyes emlékek híján is) ellenállhatatlanul felidéznek a camus-i igazságot: „...egy bizonyos koron túl minden ember felelős az arcáért”. Egy gyerekarcból még minden lehet; a fiatalon már nyoma van a jövőnek, a jövőre-szántságnak, de az ifjúság még üdén lágyítja; a belső és külső erők összeszikkasztó éle aztán – ebben a felelősség – „bizonyos koron túl” formálja ki az életakarát képét az arcon. Nagy László arca, mikor „vonásai megércesedtek”, az élő formák plaszticitásában hordozta kivételes szellemi, teremtő feszültségek nyomát, erő és tündérség viadalait. A merészen harmonikus arkangyalfej nem véletlen műve volt. – A kötet gazdag gondolat- és motívumanyagából sokféle érvényes tanulság lenne kiemelhető; számomra az tűnt legmegragadóbbnak, ami a Nagy László-i karakter összetettségét, szélső határok közt mozgó, feszes egységét fogalmazta, melyben tragikum és remény összevegyül.

„Első” férfikorának (az 50-es évek közepe táján) verseiben – és attól kezdve mindvégig – födetlen arccal, szívvel vágta szembe a pusztulással, iszonnal, illúzióit sorban levedli, de sosem mond le a reményről. Kihívóan merész és rémültesen sebezhető; kozmikus térben áll „Vállamon a bárányos éggel, / s a nemvalósúló reménnyel...”, de vállalja, sőt követeli, hogy „muszáj dicsőnek lenni, / nincs kegyelem.” Kiss Ferenc egy 1968-as tanulmányban mondja róla, hogy nem passzív áldozat, nem mártír; virtusát a világ embertelenségeinek kihívása és egy belső készítés, egy „mítoszi vitalitás” együtt lobbantja fel. Köl-

tészete önmaga által is jól felismerten (*Tájkép magammal*) élet-halál mezsgyéjén támadt, lombosodott szüntelen összeköttetésben a manipulálatlan, tiszta emberség-értékekkel, melyek mindig megőrizték, melyeket mindig megőrzött, melyeknek formát kívánt adni a szóban, mert csak a humánus közlés művészi lehetőségeiben hitt. „... hiszek a szóban... Hiszem azt is, elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen rám várnak a titkok. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén, szüntelen a halál ajkain.” A mélységiszonyt oly mértékben humanizálta, hogy egyet jelent számára bukás és megdicsőülés ebben a küzdelemben: „Ha reménytelen a Lehetetlen, elbukásunk is ünnepély.” A reménytelen-remény kategorikus imperativusza ott lüktet a huszadik századi irodalom legjobbjainak aktivitásában (elég talán a „lehetetlen megvalósításának ragyogó kudarcáról” szóló Faulkneri meghatározásra gondolnunk); Nagy László ars poeticájának és világképének is meghatározója. Erős, tiszta szóval beszél erről pl. egyik tévé-interjúbán – többek között –, szinte felidézve a „sárkányfogvetemény”-képzetet, hogy a refrént valami *Mégis csak a remény van*-ra fordítsa át.

Ebben az illúziótlan helytállásban nem egy „időtlen, elvontnak tűnő erkölcsiség” támasztja, melynek vádját higgadt biztonsággal megcáfolja (egy másik interjúbán), hanem a költészet és így a költő lehetősége, ami felelősség alá helyezi. A költészet funkcióját rendkívül pontosan minősíti, és dialektikus viszony-szerűségében adja meg: „A költészet kifejező és megítélő hatalom, de nem megoldó.” És „mert rámutat az embertelenre, elkészíti helyét az emberinek”, de ezt a küldetését csak úgy teljesítheti, ha közönsége van. Közönség nélkül „félszárnyú madár” csupán, s ugyanaz lenne költészet nélkül az emberiség is. Költő (és ember) legyen a talpán, aki nem ragadja meg e képben, tartalomban is igaz gondolat ürügyén az önfelmentésnek, a megértés áthárításának a lehetőségét. Noha Nagy Lászlónak a közérthetőségről csöppet sem vulgáris a felfogása, saját verseinek „nehézségét” sem kendőzi, a felelősség erkölcsét vallja magáénak. „... a költő... amit egyszer rosszul csinált, az nem egyéni dolog, nem lehet azt mondani: tévedtem. A költő nem tévedhet.” S ehhez hozzáköti az elkerülhetetlen kockázat követelményét, amikor a „bátor vers”-ben – ami újszerűen megnevezve teszi manifesztá a valóságot, azaz kiszabadítja az ismeretlenből – jelöli meg a költői érvényesség esélyét. Ha a művészi alkotás alapfeltételeiről szól – akár más művészet körében is – mindig két kritériumhoz tér vissza: a „kifejezés bátorságá”-hoz és az „erkölcsi tartás”-hoz. Utóbbi mintegy az alkotás logos-a, melyből világképe, stílusa is ered. – Már nemcsak Nagy László tragikus helytállását értjük világosan; költészetének két, valóban megkülönböztető sajátját is: a lobbanó erőt és a sugárzó tisztaságot.

Mielőtt azonban angyalszárnyat látnánk mögéje, érdemes megkeresni, mit tartott saját költői sugallatáról, az erőről, ami verssé teljesíti az élményt. Alapvetően tragikus létezőkéleése – ezt verseiből is ismerjük – halál-motívumok tömegével népesítette be költészetét, de sohasem lett tőlük gyászos, mert nem mint vég, de mint kihívás érvényesül. Az életet fokozza fel, lángokat szít, extázisig hevíti a szót, mely önmagán túlsuhogva varázsol, tündérkedik. Ha sügött valaki a költőnek – a „duende” volt. Lorca csodálatos, se-angyal, se-múza ihletője, akiről a kötet két prózai írásában és több megjegyzésében is beszél. A „poeta doctus” Lorca fejtegetését interpretálva megjelenik a magában átélt „titokzatos erő” költői képe. Fogalmiasítani talán úgy lehetne, hogy az elvesztésének megérzékelésében fölforrósult léletszerelem inspirációja. Idézi Nagy László Lorcát, a legfontosabbnak érzett szavakat, melyek szerint a duende „... arra vár, hogy a vér legutolsó szobáiban ébresszék fel...”, „... el sem jön, ha nem lát lehetőséget a halálra...”, aztán saját szavaival „valami tüzes kobold”-nak nevezi, mely végső és igaz harcra hívja a költőt. Végső merészségre, a kimondhatatlan lebirására sarkantyalja azt, aki tudja, hogy költészetben csak végsőt, véglegeset szabad mondani. A végsők megkisértésének bátorsága közismert jegye a Nagy László-i költészetnek, és hogy milyen kihívásra felelt...? A duende természetéről mondja még Lorca: „... szereti a meredély szélét, a sebet és azokat a helyeket, ahol

a formák a látható kifejezésnél magasabbra törő megnyilatkozás vágyától hajtva egybeolvadnak..." A Lorcát fordító Nagy László oly elevenen ismer saját költőkarakterére ebben, hogy még szerényen sem szabadkozik, „enyém”-nek nevezi. („*En bizok az enyémben.*”) A kötet sok más írása (főleg a népköltészettel, műfordítással, más költőkkel foglalkozók) kiegészítik az előbbieket azzal, hogy megmutatja, mennyire az őseredeti merészségek, rejtőzve táruló világtitkok vonzóiták, azok az alaptények, melyek egyensúlyban tartják a létezés ellentétes dinamikáit. Szinte belőlük szintetizálta a halálkésérűt és életszerelmet, ostoros indulatot és szíromgyengédséget, szenvedélyt és áthatást, sustergő nagy verset és karcú dalt. Kivált utóbbi kettő viszonyáról mond elgondolkodtatót (a filológia számára is), a formák egybeolvadására alludálót, mikor nagyobb időközben mozgó élményei kifejezésére alkalmasabbnak vállalja (kb. 1970 táján) a kötetlenebb verset, de „*A dalt, a költészet legősi s hitem szerint a jövőben is rombolhatatlan műtáját*” tartja teljesebbnek. „... azt hiszem, az a versnek a teleje, ha valaki dalt tud írni... Egyelőre... én ezt nem tudom megoldani...” – amiből érzékelhetjük az alkotó harc keménységét, hisz korábban nagyszerű dalköltészetet teremtet, és a spanyol cante jondo meg a népdal iránti elemi vonzalma is igazolni látszik, hogy a kristályosság véglegességigénye szoros társa maradt a bátorság igényének, mert mindenképp azt kereste, „... ahol középszer nincs”. – Semmi nem marad hosszan azonos hőfokon, ha ellenlmény új szikrát nem csíhol belőle. A halálsuhogás úgy mélyebb, igazabb, ha kacagás gyöngyözi át; „... játékosan is lehet sorskérdésekről írni” – mint vallja. Még 75-ben is fájlalja, hogy humorérzékét nem tudta kihasználni, és erre készlődik: „*Szeretnék játékosabb költő lenni*”. Titkát-módját is látta annak, hogyan: „*Már nem tartom olyan fontosnak személyemet.*” A *Versben bujdosó* pedig haramiakéddvel nevezi verseit egyszerre küzdelemnek és játéknak. Majd újra megszerette a rimet, kivált a „*fancsaliak*”-at, mert „... elég idős vagyok, s még elég erős, ... hogy olykor föltoljam a sisakrostélyt...” Ahogy föltétlen hivatástudata összeszokott az önfontosság kételyével, merész keménységét a béke lengte át. Nem önfelédtt derű ez, más minőség; valami embermelegű biztatás a szakadékok pereméről.

A „*tüzes kobold*” a pokol lángját, csillagok jégparazsát fújja, és leperzselné a jámbor angyalszárnyakat; csak a „*meredély szélén*” haladó bátor gerjed tőle új, új küzdelemre, aki szívére tüzte forró sebét, mint egy rózsát.

Az összegyűjtött prózai írásoknak nem a költői mű helyett van érvényük, de annak kíséretében. A mű és személyiség kapcsolatát vallják ki. Feladatuk lehet abban, hogy megtörténjen, amit Nagy László egy költőtársáról mondott: „*Már nem tarthatjuk meg testét, de szellemét, a tündért igen...*”

A NYÚL FEJE

Mintha elvarázsolt kastélyba lépnénk. Nyikogó, öreg ajtók, alvó strázsák, álmódó királylány, körülötte pók fonja az elmúlás hálóját. Kopott bútorok, recsegő székek, s nem hallani egyéb zajt, csak a szű lassú percegését. Lábujjhegyen lépdel a látogató, Messziről halk zenét hoz feléje a tűnődő szél: Schumann Gyermekekjeleit. Fent, a toronyszobában időtlen íródeák. Most fogalmazza üzenetét, melyet palackba rejt, s a kastély előtt tovairamló hullámokra bízta. S azok játszva görgetik az elrejtett írást, míg egy vállalkozó kedvű csónakos ki nem emeli az áttetsző üveget a habokból.

Játék ez vagy varázslat? Ez is, az is. Mert Károlyi Amy egész költészetét áthatja a játékosság: szavakból, ragokból, rímekből sző palotát. De aki e csodálatos építmény felé közelít, varázslat rabja lesz, hiszen minden a helyén van benne, olyan mint a vasház, kőből emelt építmény, csak az ornamensek díszesebbek, fénylőbbek a megszokottnál. S ha volt már megejtő szépségű kötete, *A nyúl feje* bizonyára az. Szüntelenül egymásba játszik benne a való s annak egy sajátos fénytörésben jelentkező mása, a tudati tükörképe. Károlyi Amy ugyanis gondolkodó költő, aki az életet minduntalan szembesíti egy ideálképpel, melyet szíve-lelke mélyén őriz, s amelyet nem tudtak lerónatni sem a múltó évek, sem a világban megtapasztalt rossz. Életeleme nem az empíria, illetve nem a valóságot igyekszik megtapasztalni, hanem annak a maga belső énjéből kialakított képével szembesül, s ebben az áttételekből álló világban, melyet át-meg-át-szönek a nosztalgikus rezdülések, fragmentált képek, sorok, villanások, igazán otthonosan érzi magát. A vers nála nem egységes tapasztalati anyag leírására szolgál, hanem tört, pillanatnyi impressziók rögzítésére, melyek mögött azonban gazdag emlékek, a megszenvedett múlt és a töredékesen is izgalmas jelen képei viláldznak. Ez a befelé táguló és tágító világ teljesen egynemű. Nincsenek benne váratlanul felbukkanó, szédítő mélységek, sem kiemelkedő bércek. Minden fájdalmasan szép, légiesen áttetsző s a jelenségek

magukkal hordozzák emlékképeiket, az emberek pedig azokat a megfakult fényképeket, melyeket gimnazista korukban készítették róluk. S vannak vissza-visszatérő képei, jelképei, melyek mind lelkiállapotát, a világról és a költészetéről vallott felfogását, hitvallását tükrözik. A dolgok sosem az adott állapotban jelennek meg látómezejében, hanem ellentéteik, a bennük rejlő feszültség lebegő kettősségében. Az én az észlelő szubjektumot épp úgy jelenti, mint egy teljesen különálló, akár múltbeli személyiséget, aki arcát és álarcát kínálja neki, hogy mögüle mondja ki a múlt által is hitelesített tapasztalatait (jellemző példái a kitűnő Emily Dickinson-versek). Van ennek a tudatosan vállalt magatartásnak bizonyos korlátja, de ezt Károlyi Amy pontosan tudja és ki is fejezi:

Lyukas szita
az emlékezet
elejtett szavakat
sepregetek

térdig hamuban
szeretetlenben
járok idegen
levelekben

(Emily Dickinson összegyűjtött levelei)

S a korlátok le is győzhetők, amikor a múltat idéző, abba feledkező egyetlen győzhetetlen mozdulattal fekszőkik tér és idő fölé, és így kiküzdött helyzetében rezzenéstelen tekintettel figyelheti a világot, szembesülhet az emberiség legnagyobb, legégetőbb egzisztenciális kérdéseivel.

Károlyi Amy költészetének legfontosabb kérdésköre ez. Alapvetően filozofikus megihletettségű lírikus, nem a rendszerben való gondolkodás készségével, hanem a szemlélődés gyönyörűségével. Újra meg újra végig gondolja az ember helyét a világban, esélyeit a történelemben; s kísérletet tesz az idő egyfajta leírására: nem múlásában szemléli, hanem rétegeiben: a jelenben a múltat és a múltban a jelen virtuális adottságait. *A Homlok drótkoronával* talán legszerencsésebb megvalósulása e szimultaneista törekvésnek, amely egyben a térrel és idővel kedve és tehetsége szerint játszó — bár e játék nagyon is felelős elmélkedés kifejeződése! — költő próteuszi változékonyságának bizonyága.

E játszi varázslatnak, álarcosbálnak az ad szivszorongató hitelt és mélyen megélt emberi tartalmat, hogy kalandozásai során a költő minduntalan beleütközik a halál realitásába, elkerülhetetlenségébe. Újra és újra régi arc- és csoportképeket forgat, nézeget, s arcokon látja a mulandóság fátylait, a harsogó mosolyok mélyén a csupasz koponya fakó vigyorát:

Asztal körül a halálraitéltek, valami jó-
kedvű feszült-
séggel, mint verseny előtt a versenyló-
vak. Mind jóképű
tettrekész gascogne-i legények ők, szép-
ségversenyen
még díjat is nyernének, hol a helytál-
lást díjjal fizetik.
Mellük dagad a kosztolányis nyakken-
dő alatt, kitá-
gult szemük félrenéz, a szakadékba, a
kerekekre, mik
közelednek óhatatlanul.

(Csoportkép 1933-ból)

De a halált nem tragikus pátosszal idézi. E verseire mintegy ráfelel az a néhány költemény, melyekben a Szent György-motívum néhány változatát villantja föl: értelmezése szerint — s miért ne lehetne épp ez a legemberibb magyarázat? — a szent áldozata egyben a sárkány, az értelmetlen pusztulás megszüntetését is jelenti.

Hasonlóan visszatérő motívuma verseinek a szabadság képe. Az ember nem korlátlan ura sem önmagának, sem a világnak, így hát a végtelen szabadság maga is csak fikció. Még a költő sem lehet teljesen korlát nélküli a maga világában, mert a szavak hálózata, minden kimondott és leírt jel mögöttes tartománya is ott sejlik tudata falán:

A szavak mögötti veremben
ülök egyedül, ülünk ketten
ülünk sokan pince-torokban
a szavak mögötti szavakban.

(Mögött)

A költői mesterség maga is témává válik verseiben. A kifejezés, a versírás nemcsak mint állapot foglalkoztatja, hanem módszerei is megihletik. Érezni, ahogy makacs vadász-ösztönrel körüljár, szinte a

végőskig kihasznál egy-egy motívumot, mintegy kipróbálva teherbírását, s a szó jelentésvariációinak lehetőségeit próbálgatja. Legtöbbször talán az a kép tér vissza verseiben, ahogy a hófehér párnán ott marad a nemrég még alvó fej vagy arc lenyomata. Ez a nyom sokféle üzenetet hordoz. Jelenti azt, ami egészen nyilvánvaló, hogy valaki az imént ott még aludt. De azt is sugallja, hogy az alvó álmodott. S innentől kezdve a párnába vésődött lenyomat már csak alkalom: innen szárnyal fel a költői képzelet, hogy ismét legkedvesebb terrénümán az álmok, vágyak és látomások világában kalandozhassék.

Nem mintha Károlyi Amy számára a tapintható, a kézzel fogható tények elvezítenék érdekességüket. Az *Egy lábom ug-rálni* ciklus mindvégig a valóság tiszteletére, megbecsülésére épülő verseket tartalmaz. Am érezni ezeken bizonyos iróniát és distanciát is: mintha az adott világ megfontanása az ember tisztja, szép álmait és vágyait, mintha a mi századunk nem kedvezne a sejtelmékből szőtt látomásoknak:

Ez a lágyság, ez a pára,
menjen csak üveg-búrába.
Tengermélyből hangzik a szó,
nem közénk a földre való.

Mit akar e szél-húrú lant,
mit akar e holdsugár hang,
ez a ringó, elringató?
Nem közénk a földre való.

Várja már egy rideg, sárga,
vízhatatlanul biztos zárka,
lakjon ott a felhő-lakó.
Nem közénk a földre való.

(Schumann)

Iróniáról, távolságtartásról szólottunk, mert mindkét érzület felvillan Károlyi Amy költészetében. Am a gunyoros pillanatokat is át meg átszővi valami titkos zengésű fájdalom, mely mélyen emberivé teszi verseit, s a búcsú szorongató gesztusát lopja be kötetébe. Eltöpreng azon, milyen hitelesek, felfűltek egyik pillanatban az emberi érzések, hogy aztán mindenki fusson tovább a dolga után, s az iménti lázas perccet — mely már múlttá vált, talán fogamzása pillanatában — felváltsák a fakó hétköznapiok kiüresedett és kiüresített órái.

A *Bodrog parti litánia* hagyományozza talán legteljesebben az érzés e kettősségét a levegőben lebeg még a tömjén füstje, az esdeklések és fogadkozások visszhangja, de most már minden üres, csak a lesikált falak tekintenek a belépőre:

kiseperve
a fájdalmas Anya fájdalma
az irgalmas szamaritánus irgalma
a szegény asszony két fillérje
bűnbánó Magdolna töredelmessége
az elbocsátó szavak
minden
egyengetésre váró törmelék kupac
pucérra sikálva
a falak

Az idő megállíthatatlan múlása, az öregedés keserű tényei is áthatják a kötet verseit. De a tények sugallta jőzanságot is áthatja a filozofikus tartás: Károlyi Amy a maga használatára fogalmazza át az ősi bölcsességet, mely szerint nem léphetünk kétszer egymás után ugyanabba a folyóba. Nem léphetünk, mert közben a folyó változik, de mi magunk is megváltozunk: „addigra más ember, kit visz a víz — mint halgerincet — kőhája zászló — nem is te vagy már, aki intesz.” Valóban „cérnán függ” a lét, és sosem lehet pontosan tudni, melyik pillanatban szakad el e kötelék, hogy belezuhanjunk a semmi tátongó ürébe (*Télen*). Van ebben tragikus sejtelem, józan belenyugvás, bölcs belátás is, az embernek szükségszerűen bele kell nyugodni a sorsa kínálta esélyek adta lehetőségekbe, legfeljebb azt érzékelve, bármily kitartóan őrzi is függetlenségét, az élet nem engedi szorításából; magához vonja, s arra készíti, hogy levesse magáról tartózkodásának hűvös páncélját:

Hát ezt sem tudom,
S nem tudok franciául.
Hiába tudok Goethe nyelven,
nem óvta sorsom sárba tottyanástól.

Nem sakkozok. És most már késő.
Nincsen paraszt és nincsenek királyok,
nincsenek lovak és nincsenek futárok.
Hol a királynő viasz-méltósága?

(Egy lábon ugrálni)

Ebben a nem szűnő áramkörben a költő személyes múltját nemcsak a régi fényképek őrzik makacsul, hanem az a tény is, hogy beletartozik egy hosszú folyamatba, a költészetébe. Nem véletlen, hogy az előbb idézett vers egyik fordulata tudatosan utal vissza József Attila *Mamájának* mondatfűzésére, s hogy nem is egyszer érezzük például Babits hangját, rimelését visszazengeni Károlyi Amy lírájában (*A névtelen*). Ez a fajta elődkeresés és -találás is bizonyos fokú védettséget ad, s ugyanakkor még mélyebbé, még eltérhetetlenebbé teszi a lírai küldetésű alaperzését.

A költő telve sebekkel, keserű felismerésekkel is sebezhetetlen. Mert érintetlenül őrzi magán a tiszta gyermekség patyolat-ingét és képzetét:

Természetes lesz, sőt anyagi
lehullik róla az embertelen
tisztába teszi egy ismeretlen kéz
újra csecsemő lesz
meztelen

(Az öntudatlan)

Ez a szívós makacssággal őrzött tisztaság, gyermeki egyszerűség, a kifejezésnek ez a spontán természetessége — mely ugyanakkor számot vet jónéhány komoly filozófiai problémával is — avatja Károlyi Amy új kötetét nemes, felemelő olvasmányává, költészetének pedig talán csúcspontjává. (*Magvető*)

RÓNAY LÁSZLÓ

Takács Imre:

KÍSÉRLET, KAVICSOKKAL

„Kövek és vasak ideje ez — /a lélek vár” — hangzik Takács Imre új verseskötvének egyik villogó képeket és tartózkodó vallomásokat egymásba játszó verse (*A lélek vár*). A lélek vár, közben gyűlnek mélyén a múlt idő hulladéakai: bevégzetlen tervek, megromlott barátságok, félbemaradt szerelmek, meg nem írt versek. Gyűlnek a kivérzett, nehezen behegedt sebek, a meg nem emésztett csalódások, a férfikor tapasztalatai. Velük

vet számot az új verseskötet: a hetvenes évek termése. „A férfikor kilátásai rajzolódnak / bánattalan kiábrándulás fényével” — tesz vallomást a *Darabok 71-ből* című költemény. Valóban, az új verseskönyv a férfikorról és a kiábrándulásról beszél. Aki a hetvenes évek költője, „derékhadának” műveit forgatja, tudja, hogy ez a két fogalom mennyire összetartozik. A „kiábrándulást” persze nem romantikus módon kell értenünk. Nem jelent végső „leszámlást”, nem jelenti azt, hogy a költő üres tekintettel néz szét maga körül. Az ifjú lázak csillapodtak le csupán, a magasra törő vágyak ereszkedtek lejjebb, a szív lett fáradtabb, az arc keserűbb.

Takács Imre korábban is köznapi viaskodásokban vállalt szerepet, nem egyszer szegték kedvét tapasztalatai. Ilyenkor ifjúságának emlékvilágát idézte fel, a természetben, a szerelemben, a világ eredendő szépségében keresett erőt. Most mintha kiapadtak volna ezek az erőforrások. A múltat idézve köznapi gondolatainak emlékei elé. „Megirigylem apámat / azért a rossz életért. / A sorsom nem határt szab, / de szaggat százféleképp” — lesz kedvetlen vallomás az idilli emlékezésből (*Érik a sárgabarack*). A világ sem hív már próbára, küzdelemre, amelyben tanúságot lehet tenni az ifjúság merész törekvései mellett. „Valójában szép ez a világ, de mégsem érdekel már / olyannyira, mikor is igazítottam volna rajta / minden egyes gondolatommal, mert nem értettem. / Ha tudnám, hogy mit kezdjek vele értve!” — tesz vallomást a költő arról, hogy a világ valamilyen képpen kicsúszott kezei közül (*Mi történik mégis a tüvön*). Ötvenedik életéve közelében, elfogulatlanul, minden illúzió nélkül lát hozzá a férfikor tapasztalatainak összegzéséhez.

Nem ezek a tapasztalatok adnak igazán nyomatékot a *Kísérlet, kavicsokkal* verseinek. A férfikor élmény- és emléktanyájában egész költői nemzedék osztozik. A személyes élet zökkenői, a múlt idő keltette szorongások, a történelmi gondok, amelyek önkínzó számvetésre kényszerítik az eszméletet, kihallatszanak Csoóri Sándor, Fodor András, Tornai József, Szécsi Margit és Kalász Márton verseiből is. Kihallatszik a közös gyász, midőn váratlanul eltávozik valaki a barátok és íróársak

közül. Egy egész nemzedék, amely ifjúságában a csillagokat ostromolta, most számot vet férfikorának köznapi tapasztalataival, köznapi csalódásaival. Takács Imre új verseskönyvének a művészi erőfeszítés ad igazán jelentőséget. Az, hogy az ötvenéves férfi keserű önvizsgálatából miként lesz költői forma. Vers, amely képes kifejezni az időnek azt a hordalékát, amely a lélek mélyén összegyűlt.

Ez a forma „töredékekből” épül, „töredék” formák, torzóban maradt versek kísérletei után születik. Feltűnő, hogy az új kötetben mennyi a csonkán maradt versalak, a megtört ívű szerkezet, a „töredék”. Takács Imre korábban is gyakran élt a mozaikos technika lehetőségével. Felvillantott egy képet, hangot adott egy indulatnak, megindított egy költői gondolatot, aztán váratlanul mindezt abbahagyta, hogy új helyzetből, más kiindulásból kísérelje meg ismét a teremtmény mozdulatot. A formán mély nyomot hagyott ez a többszöri nekiindulás, a félbehagyott és újrakezdett lendület. A teljesebb kidolgozás nélkül maradt képek, a megszakadó versmondatok okozták a töredékes-mozaikos szerkezetet. Ennek a töredékességnek most is számtalan jele van. Nemcsak a mozaikos szerkesztésmódban (*Hajónapló, Tőled és ellenedre*), nemcsak az emlékfoszlányokból, -töredékekből alkotott lírai naplóban (*Az őszi eső, Példázat a mandulatával*), hanem a csonka szonettben (*Kísérlet, kavicsokkal*), a csonka Balassistrófában (*Barátainknak — újra*), általában a töredékes dalformában, amely a klasszikus dalszerkezet ívét váratlanul megszakítva, szóképeinek belső arányosságát megbontva „groteszk” hangütésekkel teszi újszerűvé a hagyományos dallamot (*Dal-75*). Ez a töredékes forma és szerkezet igen jól érzékelteti a lélek mélyén összegyűlt ellentmondásos érzéseket, a személyiség belső feszültségét: a férfikor közérzetét.

A költő maga is tudatában van annak, hogy a töredékes alkotó módszer a személyiség mélyebb övezeteiben felgyűlt feszültségekre, kedvetlenségekre utal. „Világnak a homályban arany-betűk. (...) Egy-egy vers kezdősora nyelvemre gyűlt — / úgy is, hogy nem akarom kimondani. / Mint a kelletlen eső nagy cseppjeit, / a párzó szavakat is meggyűlölm. / Félek, ahogy a vízre zuhog a víz: / én a szót a

szózuhatagra költöm” — olvassuk Az őszi eső verstöredei között. Mintha Takács Imre is érezné, hogy az egymásra torló-dó kezdősorokból, a „párzó szavakból” és „szózuhatagokból” valami teljesebb formát kellene alakítania. Az új verseket szinte mindenestől áthatja a formával (és formáért) folytatott küzdelem. A küzdelem eredményei egyszersmind a költő eredményei: a *Kísérlet, kavicsokkal* valódi poétikai vívmányai.

Már maga a töredékes-mozaikos dalszerkezet eredménynek számít. Mint mondtuk, újszerű, „groteszk” diszharmóniával töri meg a klasszikus harmóniát. A képek váratlan villódzása, a kompozíció belső feszítettsége arra a balladisztikus alkotásmódra emlékeztet, amelyet (találhatóbb kifejezés híján) „népi szürrealizmusnak” nevezett el a kritikai irodalom. A *Gyönyörű voltod miatt, Fekete lélek alatt, Majomkodás, Esti hangulat, Titkos életem átká* című versek jelezhetik a balladák kifejezésmódjára hangszerelt dalforma esztétikai lehetőségeit. A másik forma, amelyet Takács Imre használ, a dalciklus. A nagyobb kompozícióba szervezett versek sorozata valósággal drámai mozgásteret tesz lehetővé, olyan teret, amelyen jobban érvényesülhetnek a lélek feszültségei, jobban ütköztethetők egymásnak az ellentmondásos tapasztalatok. Ilyen ciklikus szerkesztésmódot találunk az *Utazás az északi sarkon* című nagyobb költői kompozícióban, illetve az Izsák-versek „helyzetdal” sorozatában (*Izsák szól a gyülekezésben, Izsák szól a pásztorok közt, Izsák emlékezik, Izsák szól önmagához, Izsák összegzi élete tanulságát*). Végül a harmadik forma, amely a töredékes-mozaikos anyag integrálását el tudja végezni, a „hosszú vers” formája, abban az értelemben, ahogyan az újabb kritikai irodalom ezt a formát Juhász Ferenc és Nagy László költészetét vizsgálva értelmezi. Takács Imre „hosszú versének” persze egészen más karaktere van, mint Juhász „époszainak” és Nagy László látomásos mítoszainak. A *Beszéd a fejtákhöz* című „hosszú versre” gondolok, amely bizonyára Takács Imre új verseskötetének legnagyobb költői eredménye, sőt helye van a hetvenes évek „nagy versei” között. Tárgyszerű leírás és látomásos felidézés szerves költői egysége bontakozik ki: nagyszabású számvetés az emberi létezés-

sel és a nemzeti (sőt közép-európai) történelemmel. A mozaikosságnak, a harmóniát megtörő dallamnak az élmény és mondanivaló teljes kifejezésében van nélkülözhetetlen szerepe.

A *Beszéd a fejtákhöz* mást is bizonyít. A kedvetlenség, keserűség, kiábrándulás mögött gyülekező erőt, amely mégiscsak a férfikor legfőbb vívmánya lesz. Takács Imre nem egyszer érzi azt, hogy jóformán fel kell örlődnie a köznapok nehéz malomkövei között, s mintegy elidegenedik saját személyiségétől is: elveszíti önmagát. „Reggel a buszra futok, a vonatra szállok, a metrón utazom, a lelki betegekkel viaskodom.../ S én — akit már én felejték el leginkább — fölszívódok, fölmozsolódok, áttetsző fátyol leszek...” — hangzanak a *Sóhaj-levél Cserszegtomajra* zárósorai. A formával folytatott viaskodásnak (amely valójában a rossz tapasztalatokkal és nehéz kiábrándulással folyó küzdelem) eredményét a személyiség megőrzése jelenti. A férfikori számvetés a felelősséget erősíti meg: a pálya eddigi ívét igazolja. Ahogy a *Barátainak* — *újra* című vers szögezi le: „Felelősek leszünk az Életfán is, / ha a halál szobornak odaállít, / s ha addig le nem omlik a talapzat”. (*Szépirodalmi*)

POMOGÁTS BÉLA

Thierry Arpád:

REKVIEM WOLF ANTALÉRT. ÉS A TÖBBIEKÉRT.

Wolf Antal parancsnok és beosztottja, Bencze András, egymás mellett hasalnak fedezékben. Gyermekkori barátok, a Tanácsköztársaság katonái. Bencze András alig várja, hogy az erdészház pincéjébe lőhessen, ahol az ellenség lőszerraktára van. Wolf Antal higgadt, fegyvelmezett, társa annál indulatosabb, régi megaláztatását akarja megbosszulni. Így kezdődik a kisregény. Az olló szétnyíló és összecsukódó szárai példázák sorsukat: térben és időben távolodnak egymástól, hogy később találkozzanak. Ha csupán

ennyit akart volna elmondani az író, a két alak történetének nem lenne tanulsága, nem volna több izgalmas eseménysor leírásánál. De Thierry Árpád történelmi háttérként választotta a Tanácsköztársaság erkölcsöt, erőt, helytállást és hűséget próbára tevő napjait, helyzetait — köztük Wolf Antal jól vizsgálzik, mert tapasztalatai alapján fokról fokra okosodik: megérti: a forradalom győztes végigviteléhez nemcsak hit és meggyőződés kelletik, hanem szükséges a különféle szituációkban jól megválasztott taktika és stratégia. Bencze András azért kerül szembe Wolf Antallal, mert ezt a tanulságot felfogni nem képes, ösztönös cselekvő. Mégis a másik fizet majd életével az ügyért, amire — forradalmárrá éretten — vállalkozott. Ezért a rekviem Wolf Antalért.

És a többiekért? Miért? Miféle szemé-lyek ők, hogy értük is?... Amiként a túlpartra úszó, menekülő-reménykedő Wolf Antalt egy rászegeződő puska golyója megsemmisítheti, ugyanúgy a többieket is, csak az a pusztító láthatatlan. A szorongató körülményeknek, a rosszul választott döntéseknek, az elképzelt és meg-nem-valósult álmoknak, terveknek józanító tudomásulvétele esetenként ugyanolyan gyilkos lehet, mint a puskagolyó. Thierry Árpád novelláinak hősei tiszttában vannak ezzel, jellemük általa keményedik, úgys mondhatni, „fajsúlyuk” lesz. Ha mások vagy önnön csapdájukba esnek is, ez a keménység erősíti bennük a reményt, hogy előbb-utóbb kikerülnek vagy kikerülhetnek belőlük. Szembenéznek velük, hogy a számukra legkedvezőbb következtetéseket levonják, holott a novellák olvastán úgy tűnik: nem is cselekvő, gyors elhatározások szerint élő emberek. Figyelnek, regisztrálnak, minden apró mozzanatot el-raktároznak magukban, hogy később ezeket felelevenítsék, ha olyan körülmé-nyek közé kerülnek, amelyek számukra ismeretlenek. Más szóval: akkora belső tartalékaik vannak, amik segítik őket a tájékozódásban a buktatókon át. Nem hagyják el magukat, „bőrüket nem bízzák kereskedőre.” Tudják: határaikon belül mozoghatnak egyelőre, de gyűjtik az erőt, ha majd át fognak és át is kell lépniök rajtuk. Ami vezérli őket: az anya, a gyerekkor iránti szeretet és ragaszkodás, a szerelem és barátság. Az első novellás-kötet („Művelt oroszlanok”) egyik mar-

káns figurája, Frank, aki ebben a könyv-ben újra megjelenik, így vall: „Most már az dönt, hogy miről akarok beszélni és miről nem. Lesznek dolgok, amiről ezután sohasem fogok beszélni, mintha meg sem történtek volna...” Azután gondolja ezt Frank, hogy anyját eltemették és „a gö-röngyök tompa dübörgése semmivel sem kisebb gyötrellem, mint amikor a második világháborúban az angol repülőgépek rombolóbombákat szórtak rájuk.”

Ezután érthető, mire utal a kötet címé-nek második fele, a „Rekviem a többie-kért.” Az író együttérez a kisember éle-tének megsemmisítésével, kiküszkődött mindennapjaival és azokkal, akik jobb sorsra lettek vagy lehettek volna érdeme-sek. Úgy ítél róluk, hogy pártjukon áll és részvétet érez irántuk. De ez a mellé-jük-állás sohasem érzélgős (mi sem áll Thierry Árpádtól távolabb!), sőt, iróniával ábrázolja olykor figuráit. Az író számára egy a fontos: lehetnek bőbeszédűek, szük-szavúak, akár hallgatagok is, de ha meg-szólalnak, hangjuk legyen „vox humana”, minden botlásaik ellenére. Tisztában van a siker és a kudarc értékével, a kettő „az ember életének velejárója. A siker fun-damentuma a tehetség, a tudás, az energia, az akaratérő, az önfegyelem. A cél teljes szolgálata”. Írói üzenetként is felfogha-tók e mondatok. A kisregényt, novellá-kat, elbeszéléseket tartalmazó kötet ezt a tanulságot sugallja hiteles megjeleni-tésben. Megragadó írásában („Az önvéde-lem anatómiája”) nemcsak kitűnő megfi-gyelőképeségről tesz tanúságot, hanem a leírás érzékletességéről is: „A lány arca kisimult. Felbukkant a múltból gyermek-éveinek öregembere, akinek álombeli meg-jelenéseiből erőt merített. Ezüst színű kön-töst viselt. Hosszú, sárgás színű szakálla összesodródott csomókban lógott alá, mint a jégcsapok. A fejét az égnek tartotta, s így félig csukott szeme sarkából soha-sem gördült le a két hatalmas fénylő, fehér könnycsepp. A szája alig mozgott, a hangjának mégis csodálatos zengése volt, mintha egy katedrális szószékéről beszélt volna.”

A kötet novellái kiegészítik egymást, fogaskerékszerűen kapcsolódik-illeszkedik egyik a másikhoz, nemcsak a sűrűn fel-bukkanó hős, Frank, okán. Úgy tűnik az olvasónak, mintha egy laza szerkesztésű regényt ismert volna meg. Az említett

előző elbeszéléskötet és ez az új azt sejteti, hogy a kettő előlegezése lehet egy terjedelmesebb, összefoglalóbb műnek. Thierry Árpád kitartóan és céltudatosan építi életművét, akár vallomásként is értelmezhető egyik írásának címe: „Gyöngé napot nem engedhetsz meg magadnak.” Ő valóban nem engedi meg, könyve rá a bizonyíték. Szigorúságán átsüt valami rejtett melegség. A szó nemes értelmében moralista — a „tisza erkölcsért”, a kitarásért, becsületért küzdés és megszenvedés a „Rekviem Wolf Antalért. És a többiekért.” problematikája. Segít az embernek eligazodnia önmagában és a világban.

ARATÓ KÁROLY

Pályi András:

TIÉD A KERT

Az önismeret általában nem volt a legerősebb oldala a magyar prózának az utóbbi évtizedekig. Ha a hetvenes évek megújuló írásmódjának jellegzetességeire gondolunk, akkor többek között ezzel az újdonsággal találkozunk szembe. Amennyivel lírikusabb, és inkább az írásmódra, mint a sztorira összpontosító ez az új próza, annyival több benne az önismereti folyamat, az identitásdráma leírásának minél pontosabb és kíméletlenebb regisztrálásának az igénye. Pályi András első novelláskötete is arról győzi meg olvasóját, hogy a világhoz tartozás akár egyetlen fonálon „rángattassék” is, illetve egyetlen hangon szólaljon is meg, ennek folytonos, kegyetlen föl-lebontása sokszor többet mond, mint a nagyívű történet. A lélek megmunkálása, a stílus, a nyelv, az írásmód prioritásan keresztül, önkéntelenül *jelévé válik a világnak*. Mert a stílus a Pályi-kötet igazi revelációja, erőssége, és: különösége, tehát értéke. Tudjuk, a stílus — látásmód, artikuláció eredetiség, a „csak-ő-lehet-az” emblémája, a legmélyebb személyesség. Személyességről pedig csak akkor beszélhetünk, ha *van* stílus, és megfordítva. Próbáljuk meg hát ezt megragadni, a kötetről szólva.

A könyv két novella-csoportra oszlik (*Érettségi* 1962—1975. és *Tiéd a kert*, 1975—1977.), melyek közül az első cso-

portba tartozók a szó klasszikus értelmében ujjgyakorlatok, félig-meddig sikerült kezdeményezések, jól-rosszul megírt történetek. Ha nem következne utánuk a második ciklus, mely súlyában, tehetségében, eredetiségében összehasonlíthatatlan az elsőkel, akkor talán nem is lenne érdemes megemlíteni közülük a jobbakat, a *Történet a hitről*-t, a *Novemberi délután*-t és a *Philemon és Baucis*-t. Ezekben a jó átlaggal, a hagyománnyal találkozunk, néha dinamikus, szorosra fogott eseménysorokat, karcsú szerkesztést, és feszített párbeszédeket olvashatunk bennük. Ami azonban itt is föltűnik már, az a tudatos és átgondolt motívumépítkezés, motívum-vezetés: egy-egy tárgy, szín, illat következetes jelentéssel telített végigírása a szövegben. Dúcok, cölöpök ezek, melyek sokszor fontosabbak, mint a sztori, a konfliktus. Mert a konfliktust éppen ezeken keresztül, ezekben próbálja megragadni, artikulálni. Azonban mindössze — próbálja; még nem lépett át a karcsú, vázszerű sztoriszerkesztés hagyományához való kötődésén.

A váltás, ami nyilvánvalóan szembenézés, a kamasz- és gyerekkorra visszanézés válsága is, a második novella-csoportban következik be. A válság ebben a nemzedékben sokszor elkésetten, *éretlen* lepi meg a valójában éretlen, harmincas főket, de épp ezért termékenyebb is lehet, mint az időben, szokványosan érkező krízis... Tulajdonképpen rejtett ciklusról van szó, ezt jelzi a tudatos kötet-szerkesztés eredményeképpen utoljára hagyott *Aranykorom utolsó története*, mely zárógesztusával, a kamasz öngyilkosságával mintegy lezárja az elbeszélő *egyik* életét. A másik három nagy terjedelmű elbeszélés is ugyanabban a körben, tematikában, motívikában és életérzésben fogant (*Tiéd a kert*, *Svájci utazás*, *Mályvaszín csésze*, mely utóbbi a kötet legjobb, és a hetvenes évek egyik legerősebb novellája). A negyvenes-ötvenes évekbeli gyerek- illetve kamasz-világ, egy labirintusszerű bérházban, halott vagy eltűnt apával (akinek rejtett hiánya, nem-léte igen nyomatékos a Pályi-írások fullasztó asszonyvilágában), zsarnokian lágy, csábítóan gusztustalan, iszamos testű anyával, homályos — hirtelen kiélesedő — testvér- és szomszédilány viszonyokkal, fiúbarátsággal, egy kerttel, amelybe beengedtetik, hogy kitiltassék a narrátor-hős, és várat-

lan-megnyugtató, brutális, testi cselekedetekkel: egy macska megkínzása és lemészárlása, erek felvágása, kiugrás az emletről, számtalan verés, álombeli önkielégítés egy hatalmas asszonyon, egy csirke levágása, mely fej nélkül még rohangál egy darabig a kertben stb. Ebben az élesen határolt, szűk térben általában tikkasztó nyár van, az emberek izzadnak, szaguk van, nagyon erősek a testi megnyilvánulásai; *ezt a világot szagok, színek és tapintások, meg sok-sok vér fejezi ki.* A ciklus egyetlen ön- és világismereti folyamat: életed füledt színjáték, melyből nem törölheted el a vért. A narrátor-kamasz tehát elsősorban érzel, és eközben — *gyomlál.* Gyomlálja önmagát, és önmagának közvetlen környezetéhez vezető útjait. Önmagában kerteszkedik, de nem ama illuzórikus, 18. századi természetelmény és idill jegyében, hanem a kitépés, a levágás, és irtás jegyében. Inkább a pusztai irtásföld, mint a gyomos kert — mondja ez az író. *A négy novella konfliktusa éppen abban a feszültségben van, ami a kerteszkedés, a gyermekkori kertélmény hagyományos idillikussága és kegyetlen valósága között áll fenn.* A főszereplő, mint pusztai érzelő, vagy legalábbis érzékeléshez tapadó-reflektáló embergyerek, még nyitott tudattalannal éli végig a leszámolás és a kigyomlálás lefojtott, visszatartott, feszesre húzott drámáját. A Hamlet megnevezte „nagyon-nagyon merő hús” és az illékony tudattalan ilyen összekapcsolása, a szín-iztapintás motivikán át, az álmok áttünéseinek és montázsain keresztül, valamint az alig érzékelhetően kisimitott tempóváltásokon, csúsztatásokon, gyors—lassú tempókezelésen át, mindez bizonyosan eredeti megoldás napjaink prózájában.

Bűnöző és káromló világ ez, attól, aki, ahogyan ránéz, és attól, amilyen: angyalkák, nippek, csipketerítők, buja „tiszik”, szenteskedő-kejsóvár asszonyok *istentelen* tenyészetek. Itt az emberek is olyanok, mint egy trópusi kert húsevő virágszörnyei, bűdös melegházban, folyosóvégi vécek környékén vagyunk, egy kánikulai bérház gangján, és nyitott lakásainak szájszagában tikkadozunk akárhogy is, és akárhol is, de elkárhozott kertben. A kert egyszerre: édeni, maga a Helyszín, legalább egy pillanatra, és máskor a kitiltás helye, a valódi Időben. Ezt ragyogó brutalitással mondja ki a címadó novella végén az esti

ima „Tiéd az ország”-frázisa, amikor a fohász hamissá, káromlássá válik. Pályitól nem idegen, és termékenyen nem az, a szakrális, évezredekken át sűrűsödött jelképek káromló kifordítása. A novellafűzés őselménye, ami állandóan körberagoztatik: a keresztény jelképek pervertálódása a Mában, illetve a leszámolás velük, de mélyebb szinten — *megtisztításuk.* A vér, a szerelem, és a halál összekapcsolása a *Tiéd a kert*-ben, illetve a *Mályvaszin csészé*-ben a kamaszlány menstruációs elsővére, mint az elárultatás motívuma, ugyanitt az árulás — és a bűz — motívum egybekapcsolása; a magukat Madonnának hazudó, szuszogva kéjsóvár, „nagyseggű” anyák, szomszédasszonyok, mind a szakrális tisztátalanodását, valószínű mebecstelenítését jelentik a Mában, noha ezen allegóriáknak nem föltétlen és végleges érvénytelenítését. (A kötet egyébként szociológiailag is igen precíz, bár ez nem volna igazi követelmény, ha nem maga az író állítaná föl: egyetlen réteggel, a keresztény kispolgársággal, *mint mentalitással* szemben zajlik a gyomlálás.) A nem föltétlen érvénytelenedésre utal az a többszöri aktus, mellyel a fiút megfosztják ruháitól, és megverik, bemocskolják elemi szemérmességét, méltóságát. A megtisztítás — a megkínzaton át — megigazulás, mégha bele pusztul is, aki választja, még ha maga is kínzóvá, és bűnössé lesz.

Pályi a mai prózában különként viselkedik, amikor a rűtség és a gusztustalanság mikroorganizmusának áldozati hatalmát emeli lapjaira, oly módon, hogy mindez valószínűtlenül csiszolt, kifeszített, ám hömpölygő, mégis pontos, egzaltációmentes részletességgel fogalmazódik meg. Halatlan szépséggel, stílus-eufóniával fogalmazza meg a rútat és megvetendőt. Félreértéseket kerülendő: nem cinizmus vagy magántraumák fölstilizálása okán, hanem *egy kivérzés vagy elvérzés autentikus tanúságtételeként.* A stílusnak, ennek a folyondárszerű, álom—valóság áttünésekkel, motívum-montázsokkal szőtt beszédmódnak a tartópillére a körmondat, a gondosan komponált, nagyívú mondat (néha egész oldalakon át), mely annak a roppant aprómunkának a nyomait viseli magán, amit az egyensúly, a szimmetria, az imitativ tagolás, és a zenei lüktetés érdekében kifejt. Ha tovább halad ebben az irányban, akkor Pályi a mondatmágia mestere lehet. Ugyan-

akkor a lefelé fúrás, az önismereten keresztüli világlátás, a kíméletlen önreflexió vagyis az introverzió, a határok, a szűkités, és a miniatürizálás betartására kötelezi. „Még csak” szerkeszteni tud, „még csak” intenzíven lefelé fúrni, ezért „csak” azt vállalja, aminek eleget tud tenni: mindenekelőtt az éles, szétválasztó kontúrok megrajzolását, egy bomló, romlott, kontúr nélküli világban. Irtózik az anyagtalanságtól, a nem-tárgyi megoldásoktól, és az extenzív ábrázolástól, amiről tudjuk, milyen sokszor csupán a mellébeszélés és a hazudozás szinonimája. Ezért tapad olyan elszántan a Tárgyra, a Színre, az Ízre, a Szagra, a Tapintásra. A stílus kijelöli az olvasásmódot is. Tapadó, feszes, szigorúan kötött odafigyelést követel, nem könnyen adja meg magát. A „kevéssé” megbízható fölvállalása teszi lehetővé a virtuális és a reális finom szövésű egymásba játszásán keresztül (a különböző ígeidőkkel való,

irodalmunkban elég ritka kombinációkra gondolok) az önismeret-szomjúság enyhítését, azt, hogy akár bűnöző-káromló angyalként is, de fölmutassa a megalázás, a bűn, a kitiltás, a magány és a kiszolgáltatottság Kertjét, éppen azért, mert Az — édennek hazudja magát. S ha kiderülne, hogy mégis éden, akkor *gonosz éden* volna, mely önmagunkra ismerésünk és felnőtt magunkra maradásunk igaz útját gyommal növeszti be. Ennek az „édennek” kertészetét találjuk Pályinál, akiben nem valamilyen ügynek, programnak stb. elhivatottját ismerjük föl, hanem a legfontosabb valóság és igazság fanatikusát — az önmagunk fölmutatását, és megtisztítását. Egy *önjáró lélek* igazságát pillantgatjuk meg ebben az első kis könyvben, melyben máris a teljesen szuverén, eredeti prózáiról köszönhetjük. (*Szépirodalmi*, 1978.)

BALASSA PÉTER

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR K

Megjelent a párizsi MAGYAR MŰHELY új, 58. száma. A folyóirat-szám a Jelenkorban is bemutatott *Bujdosó Alpár*, *Kibédi Varga Áron*, *Nagy Pál* és *Papp Tibor* művei mellett részletet közöl *James Joyce* *Finnegans Wake* c. regényéből *Biró Endre* fordításában. A magyarországi költők közül ezúttal *Bari Károly* szerepel két verssel. Figyelmet érdemel a „Mai holland avantgarde” c. összeállítás, *Dedinszky Erika* és *Kibédi Varga Áron* fordításában.

A folyóirat könyvsorozatában legutóbb *Vitéz György* *Missa agnostica* c. kötetét adták ki.

MAUER DÓRA *Eltolódások 1975—79.* c. kiállítását augusztus 3—21-ig mutatták be Pécsen, a Színház téri kisgalériában. A megnyitón *Gáyor Tibor* beszélgetett a kiállítóval műveiről.

*

„KIS NÉPEK, NAGY IRODALMAK?” címmel francia és angol nyelven megjelent az idegen Nyelvű Könyvszemle különszámaként a *Gera György* kezdemé-

nyezésére 1977-ben indított nemzetközi ankét anyaga, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete kiadásában. A kötetben mintegy száz író, költő és kiadói szakember fejt ki véleményét a kis népek, kevésbé elterjedt nyelvek irodalma jobb megismertetésének lehetőségeiről. Válogatott, rövidített anyagát érdemes lenne magyar nyelven is kiadni.

Megjelent SÜTŐ ANDRÁS *Csillag a máglyán* c. drámája osztrák-nyugatnémet közös kiadásban *Martha Szépfalusi-Wanner* fordításában, *Paul Krusztorad* előszavával.

*

MARTYN FERENC rajzainak állandó kiállítása augusztus 12-én nyílt meg Pécsen, a Káptalan u. 6. szám alatt. A kiállítás, amely a művész több mint félszáz legjelentősebb rajzát mutatja be, naponta — hétfő kivételével — 10—14 óráig látható.

*

CSORBA GYŐZŐ-bibliográfia jelent meg a Baranya megyei Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közös kiadásában. Összeállította *Tüskés Tibor*. A kiadvány *Rába György*, *Weöres Sándor*, *Szabó Ede* és *Fodor András* Csorba Győzőről szóló írásai után tartalmazza a költő életrajzi adatait, valamennyi művének, műfordításának és vallomásának, valamint a Csorba Győzőről szóló teljes irodalomnak az adatait, végül pedig a névmutatót.

*

NAGY LÁSZLÓ „Kísérlet a bánat ellen” (Betűképek, képversek, rajzok) c. kiállítása július 29-én nyílt meg a székesfehérvári Ifjúsági és Ottörőházban. A kiállítást *Takács Imre* nyitotta meg, s augusztus 31-ig látogatható.

*

PÁRBESZÉDEK A MŰVÉSZETPOLITIKÁRÓL címmel a SZOT kiadta a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége által 1974—77 között szervezett hét nyílt vita anyagát. A kötetet *Varga Imre* szerkesztette. A témák a következők: A munkásábrázolás a művészetben, Az ízlés, A szocialista életmód, Az alkotói szabadság, A művészeti érthetőség, közérthetőség, Érték, művészi érték, Művészet és szórakozás.

*

OLVASÓTÁBOR — *Egy magyar közművelődési kísérlet* címmel a Tankönyvkiadó gondozásában tanulmánykötet jelent meg, amely az eddigi olvasótáborok tanulságainak összegezésével hasznos segítséget nyújthat a mozgalom további fejlesztéséhez. A kötet anyagát *Bánlaky Pál*, *Kamarás István* és *Varga Csaba* szerkesztette, s többek között *Patkó József*, *Mócsi Ferenc*, *Czakó Gábor* és *Szentmihályi Szabó*

Péter írók is nyilatkoznak az olvasótáborokban szerzett tapasztalataikról.

*

ÉS MÉGSEM ELÉGIA... címmel Miskolcon kiadták a Kelet Irodalmi Alkotócsoport antológiáját. A kötet *Akác István*, *Balogh Attila*, *Cseh Károly*, *Fecske Csaba*, *Galyó Géza*, *Károly Róza*, *Kórody István*, *Kossárik Nándor*, *Lesták Tibor*, *Páhi Péter* és *Utry Attila* verseit, valamint *Bogár Imre*, *Hajdu Gábor* és *Hegyi Béla* elbeszéléseit tartalmazza. Az antológiát *Utry Attila* szerkesztette és *Sertőző Simon* írt hozzá előszót.

*

A békéscsabai megyei könyvtár bibliofil sorozatában megjelent KÁLNOKY LÁSZLÓ A szemtanú c. válogatott verseskötete *Diskay Lenke* illusztrációival.

*

Elkészült a SZEKSZÁRDI BÉRI BALOGH ADÁM MŰZEUM évkönyveinek VIII—IX. kötete. Számos régészeti és helytörténeti tárgyú tanulmány mellett figyelmet érdemel a *Tanácskozás a népviseletről* c. összeállítás, amelyben — több éves kényszerű késéssel — közlik egy, a dél-dunántúli népviseletek új kutatási eredményeiről beszámoló régebbi tanácskozás tanulmányértékű előadásait. Az összeállításban olvashatjuk többek között *Andrástaly Bertalan*: A Dél-dunántúl népviseleteinek néhány kérdése, valamint *Horváth Terézia*: Népi ékszerek c. írását.

*

A Baranya megyei Tanács kiadásában szeptemberben megjelenik RAB FERENC pécsi újságíró válogatott riportjainak kötetét *Hallama Erzsébet* szerkesztésében.